

ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΑΦΟΙ ΣΤΗΝ ΑΜΑΘΟΥΝΤΑ

ΤΕΥΧΟΣ Ι: ΚΕΙΜΕΝΟ, ΕΙΚΟΝΕΣ, ΧΑΡΤΕΣ, ΣΧΕΔΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΣ: ΠΑΥΛΟΣ Σ. ΚΑΛΥΦΟΜΜΑΤΟΣ, ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΜΑΝΟΛΗΣ ΚΟΡΡΕΣ, ΟΜ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Ε.Μ.Π.

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

Δ.Π.Μ.Σ. «ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ», ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Α': ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ

ΑΘΗΝΑ, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2024

Μια θυσία για την ιστορία,
στην Λεμεσό που ήξερα,
που στον πλούτο σπονδές ατελέσφορες,
από άσφαλτο και τσιμέντο χύνει.

Περίληψη

Ο αρχαιολογικός χώρος της αρχαίας Αμαθούντος σήμερα κείται στο ανατολικό όριο της Λεμεσού, το οποίο επεκτείνεται ραγδαία προς όλες τα κατευθύνσεις.

Στο πλαίσιο αυτής της διπλωματικής γίνεται μια απόπειρα να αναδειχθεί η σχέση της αρχαίας πόλεως με τις νεκροπόλεις της μέσω ανάλυσης και παράθεσης χωρικών, αρχιτεκτονικών και αρχαιολογικών δεδομένων.

Η εργασία ασχολείται με όλο το εύρος της αρχαίας πόλεως, πιο συγκεκριμένα όμως με την Ανατολική νεκρόπολη, η οποία θεσμικά προστατεύεται περισσότερο από τις υπόλοιπες.

Είναι ξεκάθαρο πως η οργανωμένη διάταξη των τάφων σε σχέση με την πόλη μαρτυρεί μια κοινωνική πρόθεση. Συνεπώς, η σημασία των νεκροπόλεων δεν περιορίζεται μόνο στα ταφικά κτίσματα, αλλά και στην συνολική τους διάρθρωση ως οργανωμένα σύνολα. Οι

συνθήκες κάτω από τις οποίες δημιουργήθηκαν ρίχνουν φως σε μια πλευρά της Αμαθούντος εν πολλοίς άγνωστη. Πάντα με κάποια επιφύλαξη, δύνανται να φανερώσουν πιθανές οικιστικές θέσεις που σήμερα παραμένουν άγνωστες, καθώς και διαδρομές προς τις πλουτοπαραγωγικές περιοχές του νησιού που ανήκαν στην πόλη - βασίλειο.

Τελικός στόχος της εργασίας είναι η πρόταση αποκατάστασης δύο ταφικών μνημείων που αντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικές εποχές στην ιστορία της πόλεως.

Τα μνημεία αυτά κυρίως λόγω της θέσης τους, μπορούν να λειτουργήσουν ως εφελτήρια για την ανάδειξη της Ανατολικής νεκροπόλεως μέσω της ενοποίησής της με τον αρχαιολογικό χώρο της Αμαθούντος. Η προσπάθεια αυτή γίνεται με αρχιτεκτονικά μέσα, με την πρόταση σχεδιαστικών κατευθύνσεων, ενώ οι συνθήκες επί της παρούσης, δεν επιτρέπουν πιο συγκεκριμένες σχεδιαστικές προτάσεις

ABSTRACT

The archaeological site of ancient Amathus today lies on the eastern border of Limassol, which is rapidly expanding in all directions.

In the context of this thesis, an attempt is made to highlight the relationship of the ancient city with its necropolises, through the analysis and presentation of spatial, architectural and archaeological data.

The work deals with the entire scope of the ancient city, but more specifically with the Eastern necropolis, which is institutionally protected more than the others.

It is clear that the organized arrangement of the tombs in relation to the city testifies to a social intention. Therefore, the importance of the necropolises is not limited only to the funerary buildings, but also to their overall structure as organized ensembles. The conditions under which they were created shed light on a side of

Amathus that is largely unknown. Always with some reservation, they may reveal possible residential sites that remain unknown today, as well as routes to the wealth-producing areas of the island that belonged to the city-kingdom.

The final goal of the work is the proposal for the restoration of two funerary monuments that represent two different periods in the history of the city.

These monuments, mainly due to their location, can function as starting points for the promotion of the Eastern necropolis through its unification with the archaeological site of Amathus. This effort is made with architectural means, essentially proposing directions as for anything more specific the necessary data should have been available.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Περίληψη.....	5
Ευχαριστίες.....	9
Σημειώσεις.....	10
Εισαγωγή.....	11
Μεθοδολογία.....	12
1. ΜΕΡΟΣ Α': Γενικό πλαίσιο.....	13
1.1. Ο αρχαιολογικός χώρος.....	15
1.2. Η Αμαθούντα σήμερα.....	19
1.3. Η Αμαθούντα στο ευρύτερο δίκτυο ...	21
1.4. Ιστορικά στοιχεία.....	23
1.5. Χωροταξικός σχεδιασμός.....	25
1.6. Γεωλογικά στοιχεία.....	27
1.7. Κλιματολογικά στοιχεία.....	32
1.8. Ο πληθυσμός.....	33
1.9. Χωρική συγκρότηση Αμαθούντος	35
1.9.1. Θρησκεία.....	35
1.9.2. Διοίκηση.....	37

1.9.3. Οχύρωση.....	39
1.9.4. Οι δρόμοι.....	39
1.9.5. Οι νεκροπόλεις.....	41
1.9.6. Ο λιμένας - Το εμπόριο.....	42
1.9.7. Οι συνοικίες.....	43
1.10. Συμπεράσματα.....	44
2. ΜΕΡΟΣ Β': Τα υλικά κατάλοιπα.....	47
2.1. Οι Νεκροπόλεις.....	49
2.1.1. Ιστορικό ανασκαφών.....	49
2.1.2. Οι νεκροπόλεις σε αριθμούς.....	51
2.1.3. Χαρακτηριστικά.....	53
2.1.4. Τυπολογίες τάφων.....	54
2.2. Η Ανατολική Νεκρόπολη.....	55
2.2.1. Απαλλοτρίωση του χώρου.....	55
2.2.2. Εξέλιξη.....	57
2.2.3. Οργάνωση.....	59
2.2.4. Υφιστάμενη κατάσταση.....	61
2.2.5. Παρουσίαση ζητημάτων.....	65
2.3. Δύο ταφικά μνημεία.....	67

2.3.1. Τάφος T.643.....	68
-------------------------	----

2.3.2. Τάφος T. 645.....	81
--------------------------	----

3. ΜΕΡΟΣ Γ': Προτάσεις ανάδειξης, συντήρησης και αποκατάστασης..... 105

3.1. Γενικός σχολιασμός.....	107
3.2. Γενικές κατευθύνσεις.....	109
3.3. Αρχαιολογικός χώρος.....	110
3.4. Ανατολική νεκρόπολη.....	113
3.5. Τα δύο ταφικά μνημεία.....	116
3.5.1. Διεπιστημονική προσέγγιση.....	117
3.5.2. Γενικές εργασίες προστασίας και συντήρησης.....	117
3.5.3. Τάφος T. 643.....	119
3.5.4. Τάφος T. 645.....	123

Επιλογικό σημείωμα..... 147

Βιβλιογραφία..... 149

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: Ιστορικοί χάρτες..... 153

Ευχαριστίες

Η ανά χείρας διπλωματική εργασία δεν θα μπορούσε να είχε πραγματοποιηθεί χωρίς την βοήθεια και στήριξη συγκεκριμένων προσώπων και φορέων, πολλούς από τους οποίους δεν είχα την ευκαιρία να γνωρίσω δια ζώσης λόγω συνθηκών. Η επικοινωνία μαζί τους όμως, ήταν καθοριστική για την ολοκλήρωση της εργασίας. Για αυτό τον λόγο θέλω να ευχαριστήσω θερμά:

- Τον καθηγητή μου, κύριο Μ. Κορρέ για την καθοδήγησή του κατά τη διάρκεια της μελέτης, καθώς και για όλες τις πολυσχιδείς συζητήσεις που κάναμε, οι οποίες δεν περιορίστηκαν αυστηρά στο θέμα της διπλωματικής και με εξέθεσαν σε γνώση πέραν της απαραίτητης για την εργασία.
- Την αρχαιολόγο Ελισάβετ Στεφανή που μοιράστηκε μαζί μου την αδημοσίευτη διδακτορική της διατριβή προκειμένου να αντλήσω από εκεί

πληροφορίες, καθώς και για τις πολύτιμες συζητήσεις μας ανά διαστήματα.

- Την αρχαιολόγο Νόλη Μουσή που με βοήθησε να έρθω σε επαφή με τον απαραίτητο κόσμο, καθώς και για την προθυμία της να με βοηθήσει οποτεδήποτε χωρίς να της το ζητήσω.
- Την καθηγήτρια Αντιγόνη Μαραγκού που με βοήθησε να επιλέξω το θέμα των τάφων της Αμαθούντος.
- Την αρχαιολόγο Ελένη Προκοπίου που μοιράστηκε μαζί μου το προσωπικό της ημερολόγιο από την περίοδο των ανασκαφών, όπως και το προσωπικό αρχείο των φωτογραφιών της από τις ανασκαφές.
- Το τμήμα αρχαιοτήτων Κύπρου και όλων των υπαλλήλων που συνέδραμαν σε αυτήν την προσπάθεια. Τον αρχαιολόγο Γιάννη Βιολάρη που μερίμνησε για την χορήγηση άδειας

μελέτης, αλλά και τις πληροφορίες που μου έδωσε κατά καιρούς. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω ιδιαίτερα την κυρία Καίτη, εργάτρια του χώρου, για την παρέα και την βοήθεια που μου πρόσφερε με κέφι όσο μελετούσα τα μνημεία.

- Τις Ηρώ Βιεννά και Βασιλική Λασπία, συμφοιτήτριές μου στο πρόγραμμα, με ειδίκευση τοπογράφου – μηχανικού για την γνώση που μοιράστηκαν μαζί μου, βοηθώντας με να κατακτήσω εν μέρει ένα αντικείμενο που ξεπερνά την προσωπική μου ειδικότητα.
- Την αδερφή μου Χρυστάλλα και τους φίλους μου Σωτηρία και Σωτήρη καθώς και άλλους για την υποστήριξη.
- Το ίδρυμα SYLVIA IOANNOU CHARITABLE FOUNDATION για την οικονομική τους υποστήριξη κατά την διάρκεια των σπουδών μου. Χωρίς την βοήθειά τους δεν θα ήταν δυνατή η έγκαιρη ολοκλήρωσή του.

Σημειώσεις

Όλα τα σχέδια και οι φωτογραφίες που παρουσιάζονται στην παρούσα εργασία οι οποίες προέρχονται από το τμήμα αρχαιοτήτων της Κύπρου, δόθηκαν κατόπιν αίτησης για άδεια χρήσης του εν λόγω υλικού και χορήγησής του από τον διευθυντή του Τμήματος Αρχαιοτήτων Κύπρου με την επιστολή του στις 02/07/2024.

Η άδεια αυτή δεν αποτελεί άδεια δημοσίευσης υλικού και ως εκ τούτου δεν επιτρέπεται να παρουσιαστούν πουθενά πέραν των ενδοπανεπιστημιακών αντιγράφων.

Copyright @ Παύλος Καλυφόμματος, 2024

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved. Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία έχει ως θέμα την τεκμηρίωση, μελέτη και αποκατάσταση επιλεγμένων μνημείων κα χώρων με στόχο την ανάδειξη της λειτουργικής οργάνωσης της αρχαίας πόλεως. Παρότι τα ταφικά μνημεία ως μεμονωμένα κτίσματα είναι αξιόλογα, η συνολική τους θεώρηση και η κατανόηση της ύπαρξης μιας οργανωμένης νεκροπόλεως σε άμεση συνάρτηση με την πόλη, δίνει σε αυτά περαιτέρω αξία.

Η ύπαρξη των νεκροπόλεων λειτουργεί για την μελέτη της ιστορίας ως ένα αποθετήριο χρήσιμων πληροφοριών με σημαντική ιστορική αλλά και καλλιτεχνική λειτουργία, καθώς αποτελούν για τους ανθρώπους σήμερα ένα μουσείο του υλικού πολιτισμού με μαρτυρίες τα κτερίσματα, τα κτίσματα και όλα τα υλικά κατάλοιπα εν γένει.

Η Ανατολική νεκρόπολη, είχε μια διάρκεια

ζωής από τις αρχές της 1^{ης} χιλιετίας μέχρι την εγκατάλειψή της¹ γύρω στον 7^ο αι. μ.Χ., δηλαδή πάνω από 1500 χρόνια. Η γειτνίασή της με την αρχαία πόλη, χαρακτηρίζεται μάλλον ως βλαπτική καθώς όλη η μέριμνα για την φροντίδα, αλλά και για την μελέτη της νεκροπόλεως επισκιάζεται από τον χώρο της αγοράς. Για την επίσκεψη στην Ανατολική νεκρόπολη, παρότι χαρακτηρισμένη ως αρχαιολογικός χώρος, χρειάζεται κανείς ειδική άδεια, αφού ο χώρος είναι περιφραγμένος.

Σήμερα, ολόκληρη η Αμαθούντα δεν αποτελεί για τον μέσο άνθρωπο τίποτα άλλο παρά ένα αρχαιολογικό χώρο λίγο εκτός του ιστού της σύγχρονης Λεμεσού. Ακόμα χειρότερα, για κάποιους αποτελεί εμπόδιο σε μια φρενήρη ανάπτυξη που στόχο έχει την δόμηση των ανατολικών προαστίων της πόλεως για την κερδοσκοπία της γης. Οι λίγοι επισκέπτες, κατά βάση ξένοι, έχουν παρά μόνο μια αποσπασματική εικόνα από μια αρχαία πόλη-

βασιλείο, της οποίας η συμβολή στην διαμόρφωση της δυναμικής του νησιού ανά τους αιώνες υπήρξε αναμφίβολα καθοριστική.

Η εργασία αυτή οργανώνεται σε τρία μέρη:

Στο Α' μέρος συγκεντρώνονται όλα τα γενικά στοιχεία που σκιαγραφούν τις παραμέτρους για την ύπαρξη της πόλεως, την λειτουργία της αλλά και των νεκροπόλεων ως λειτουργικές ενότητες αυτής μέσα από μια συνεχόμενη δυναμική σχέση συνύπαρξης.

Στο Β' μέρος εστιάζει στην τεκμηρίωση όλων των προβληματικών, αλλά και στην τεκμηρίωση των μνημείων που επιλέχθηκαν προς αποκατάσταση.

Στο Γ' μέρος συγκεντρώνονται και αντιμετωπίζονται όλες οι επί μέρους προτάσεις για την ανάδειξη και προστασία του χώρου και των μνημείων σε σχεδιαστικό επίπεδο.

¹ (Στεφανή, 2021), σελ. 320

Μεθοδολογία

Έγιναν δύο επισκέψεις στον αρχαιολογικό χώρο.

Η πρώτη επίσκεψη, 27/10/2023, αφορούσε στην επιλογή του θέματος καθώς και στην αναγνώριση των κυριότερων προβλημάτων που έχρηζαν αντιμετώπισης. Αναγνωρίστηκαν επίσης διάφορα χαρακτηριστικά του χώρου, όπως το ανάγλυφο και η σχέση που έχουν οι λόφοι μεταξύ τους, αλλά και με την θάλασσα.

Η δεύτερη επίσκεψη έγινε στις 07-10/05/2024, όταν είχε εξασφαλιστεί ήδη η άδεια από το Τμήμα αρχαιοτήτων Κύπρου για την μελέτη των αρχαίων τάφων που είχαν επιλεγεί στην πρώτη. Σκοπό είχε την αποτύπωση των δύο ταφικών μνημείων (T.643 και T.645). Στόχος ήταν η αποτύπωση ενός επιπλέον μνημείου (T.394), όμως λόγω περιορισμένου χρόνου και

οργάνωσης λόγω διαφόρων θεμάτων που προέκυψαν, η αποτύπωσή του δεν κατέστη εφικτή.

Στις 4 μέρες πραγματοποιήθηκε ο καθαρισμός των τάφων T. 645 ο οποίος βρισκόταν σε πολύ κακή κατάσταση, και T. 643. Έπειτα έγινε η φωτογραφική τεκμηρίωση και ακολούθησε η φωτογράφιση του μνημείου προκειμένου να παραχθεί το τρισδιάστατο μοντέλο.

Ακολούθησε η παραγωγή ορθοφωτογραφιών και έπειτα η παραγωγή σχεδίων (κροκί) στο πεδίο.

Για την δημιουργία σχεδίων και χαρτών χρησιμοποιήθηκε μια ποικιλία σχεδιαστικών προγραμμάτων (H/Y) αλλά και αναλογικής σχεδίασης.

Όλα τα σχέδια, χάρτες και διαγράμματα που παρουσιάζονται στο παρόν τεύχος αποτελούν σμίκρυνση των κανονικών σχεδίων κατά 50%.

Συνεπώς, η κλίμακα που αναγράφεται είναι η μισή από την πραγματική (1: 100 θα απεικονίζεται ως 1: 200 κοκ). Στο τεύχος II παρουσιάζονται τα ανωτέρω στην κλίμακα σχεδίασής τους.

Σημαντικές πληροφορίες αντλήθηκαν από άτομα αλλά και φορείς (ιδιωτικούς κι δημόσιους). Η βιβλιογραφία που καταγράφεται στο τέλος του κειμένου είναι μάλλον ενδεικτική.

Το παρόν τεύχος δομείται ώστε να γίνεται κατανοητό από ανθρώπους που δεν είναι απαραίτητα εξοικειωμένοι με το αντικείμενο. Η κάθε σελίδα κειμένου συνοδεύεται από το αντίστοιχο σχέδιο, διάγραμμα ή εικόνα, που επεξηγεί ταυτόχρονα τι βλέπει και τι διαβάζει κανείς, χωρίς να χρειάζεται να ανατρέχει σε παραρτήματα.

1. ΜΕΡΟΣ Α': Γενικό πλαίσιο

1.1. Ο αρχαιολογικός χώρος

Η δυναμική του αρχαιολογικού χώρου μπορεί να εξεταστεί μέσα από την μελέτη του Τοπικού Πολεοδομικού Σχεδίου (ΤΠΣ), το οποίο αποτελεί και την έκφραση της πρόθεσης και των στόχων των αρμόδιων φορέων για την περιοχή.

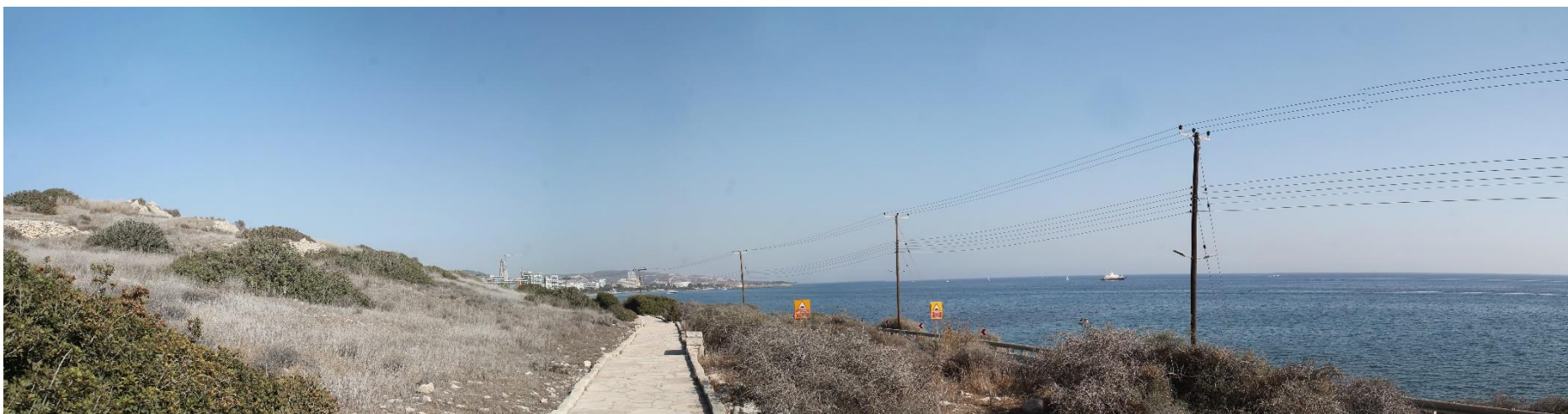
Η περιοχή χαρακτηρίζεται ως ΠΕΧ (Περιοχή Ειδικού Χαρακτήρα) αν και σε ότι αφορά στις

χρήσεις δεν παρατηρείται κάποια ιδιαίτερη διάκριση εντός του συγκεκριμένου ορίου.

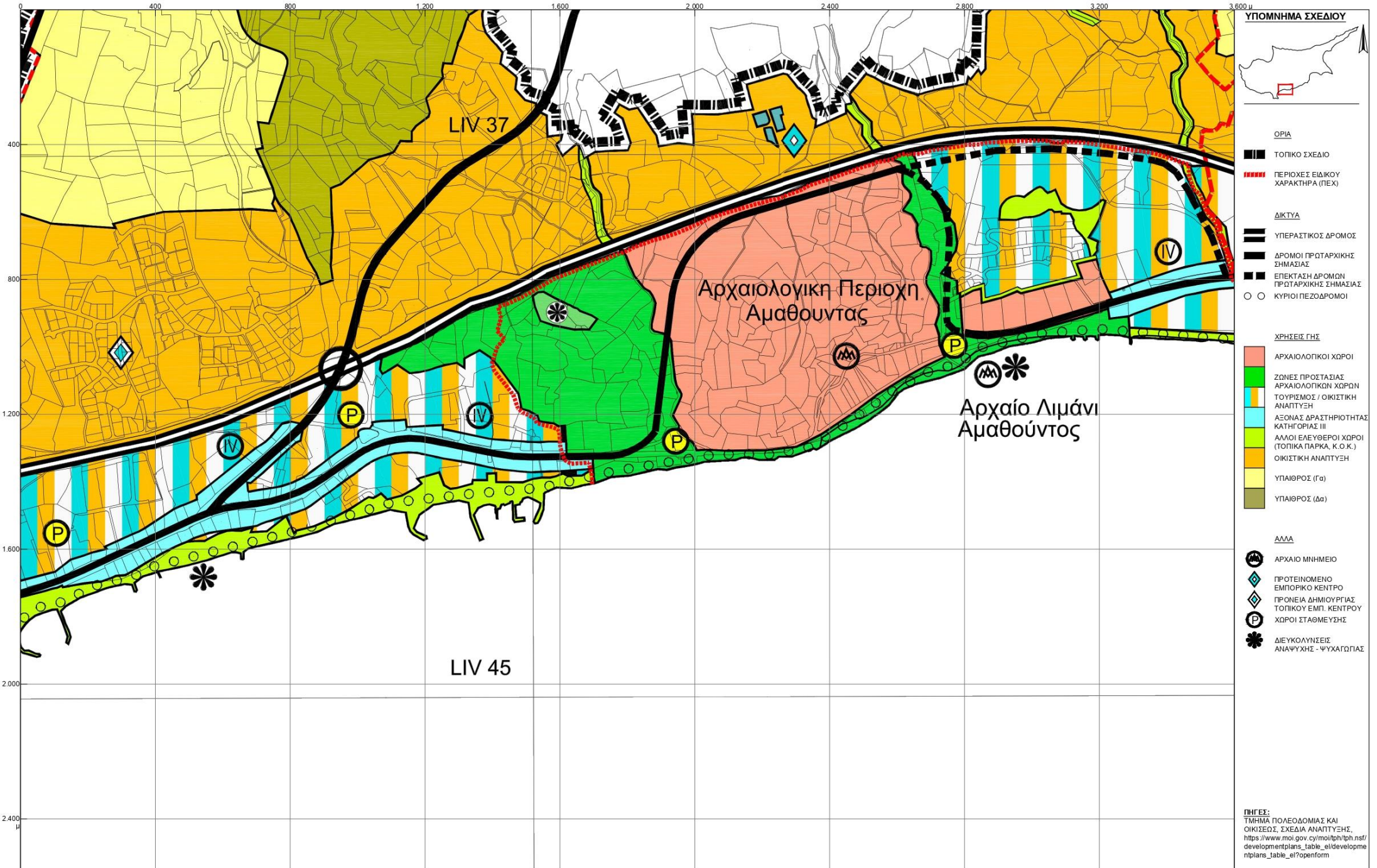
Τα όρια των ζωνών βάσει των οποίων καθορίστηκαν οι χρήσεις προκύπτουν λαμβάνοντας υπόψιν τα φυσικά και τα ανθρωπογενή χαρακτηριστικά του χώρου, για παράδειγμα το ανάγλυφο ή τους δρόμους. Ο σχεδιασμός έχει προκύψει μετά την υλοποίηση του υπεραστικού δρόμου και ως αποτέλεσμα,

δεν λαμβάνεται υπόψιν η ενότητα της περιοχής της Αμαθούντος συμπεριλαμβανομένων και των νεκροπόλεων της.

Η περιοχή που ορίζεται ως «Αρχαιολογικός χώρος», περιλαμβάνει την ακρόπολη, την αγορά με τους χώρους πέριξ, και τμήμα της Ανατολικής νεκροπόλεως, ενώ ο γύρω χώρος περιβάλλεται από «Ζώνη προστασίας αρχαιολογικών χώρων».

Εικόνα 1, Άποψη του διαμορφωμένου μονοπατιού στους πρόποδες του λόφου "Κάστρος" που οδηγεί στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου, Οκτ. 2023, Προσωπικό αρχείο

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ

ΟΡΙΑ

- ΤΟΠΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ
- ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΕΙΔΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ (ΠΕΧ)

ΔΙΚΤΥΑ

- ΥΠΕΡΑΣΤΙΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ
- ΔΡΟΜΟΙ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ
- ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΔΡΟΜΩΝ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ
- ΚΥΡΙΑΙ ΠΕΖΟΔΡΟΜΟΙ

ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ

- ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ
- ΖΩΝΕΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ / ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
- ΛΕΟΝΑΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ III
- ΆΛΛΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΧΩΡΟΙ (ΤΟΠΙΚΑ ΠΑΡΚΑ, Κ.Ο.Κ.)
- ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
- ΥΠΑΙΘΡΟΣ (Γα)
- ΥΠΑΙΘΡΟΣ (Δα)

ΑΜΑ

- ΑΡΧΑΙΟ ΜΝΗΜΕΙΟ
- ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
- ΠΡΟΝΕΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΠΙΚΟΥ ΕΜΠ. ΚΕΝΤΡΟΥ
- ΧΩΡΟΙ ΣΤΑΘΜΕΥΣΗΣ
- ΔΙΕΥΚΟΛΥΣΕΙΣ ΑΝΑΨΥΧΗΣ - ΨΥΧΑΓΩΓΙΑΣ

ΠΗΓΕΣ:
 ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΙΣΕΩΣ, ΣΧΕΔΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ,
https://www.moi.gov.cy/moi/tph/tph.nsf/developmentplans_table_el/developmentplans_table_el?openform

Προτείνονται ως «Δρόμοι πρωταρχικής σημασίας», κάποια μονοπάτια ή χωματόδρομοι που υφίστανται γύρω από τους λόφους της Αμαθούντος. Η πρόθεση φαίνεται να είναι η ενίσχυση των συγκεκριμένων «δρόμων» και η επέκτασή τους μέσα από τον αρχαιολογικό ιστό, χωρίς να αξιολογείται κάπως η δημιουργία ασυνεχειών σε αυτόν.

Για τον άξονα που υφίσταται σήμερα (παραλιακός δρόμος), προτείνεται η αναβάθμισή του σε κατηγορία ΙΙΙ, γεγονός που επιτρέπει χρήσεις εκατέρωθεν. Σημειώνεται εδώ πως η Δυτική νεκρόπολη αναπτύσσεται γύρω από τον συγκεκριμένο άξονα.

Η ύπαρξη του σχεδιασμού δικτύου πεζοδρόμων αξιολογείται ως θετική, όμως το δίκτυο υφίσταται ήδη εδώ κι πολλά χρόνια χωρίς καμία ουσιαστική συντήρηση με αποτέλεσμα σήμερα να βρίσκεται σε πολύ κακή κατάσταση.

Ενδεχομένως υπάρχει η πρόνοια για την δημιουργία γραμμικών πάρκων («Άλλων

Ελευθέρων Χώρων») ανάμεσα στις οικιστικές ζώνες, όπως έχει γίνει και στην περίπτωση του πάρκου «Γαρύλλη» στην κεντρική Λεμεσό.

Σε ότι αφορά τον λόφο της Ανατολικής νεκροπόλεως, θεσμικά προστατεύεται μεν, στην πράξη όμως αντιμετωπίζεται καθαρά ως τεμάχια γης προς ανάπτυξη σε πολύ μεγάλο μέρος του, γεγονός που φανερώνεται έτσι και αλλιώς από την επέκταση της δόμησης στην περιοχή.

Οι όροι δόμησης γύρω από την Ανατολική νεκρόπολη διαμορφώνονται ως εξής: Σ.Δ.: 0.40, Σ.Κ.: 0.25, Ανώτατος αριθμός ορόφων: 2, Ανώτατο ύψος: 10 μ. Οι όροι αυτοί παραπέμπουν σε πλούσιες περιοχές, τύπου προαστίων που ωθούν την επέκταση της Λεμεσού όλο και περισσότερο προς τα έξω.

Η οικιστική ανάπτυξη περιορίζεται αυστηρώς πάνω από τον υπεραστικό δρόμο, μαζί επίσης με τους χώρους Υπαίθρου (Γα και Δα), χωρίς κάποια ειδική μέριμνα για την βόρεια νεκρόπολη, πάνω στην οποία προτείνεται

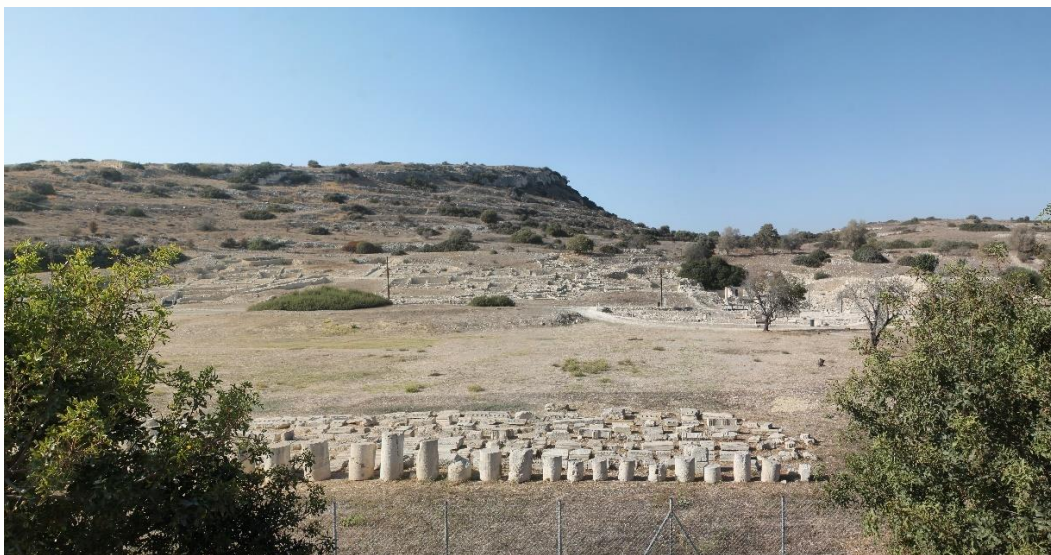
«Εμπορικό Κέντρο».

Σε αυτό το πλαίσιο της οικιστικής ανάπτυξης που προτείνονται διάφορα εμπορικά κέντρα, καθίσταται σαφής η κατεύθυνση που ακολουθεί η περιοχή: αντιμετωπίζεται αμιγώς ως εμπορεύσιμο προϊόν χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι άυλες αξίες του χώρου.

Σχολιάζεται επίσης ως αρνητικό, το γεγονός πως εντός της περιοχής που έχει χαρακτηριστεί ως ΠΕΧ, προτείνονται διάφοροι χώροι στάθμευσης, χωρίς απαραίτητα να υπάρχει κάποια πρόνοια για τα αποτελέσματα που αυτό μπορεί να επιφέρει στα μνημεία μακροπρόθεσμα.

Το σχέδιο έχει εγκριθεί από το 2013.

Η ένταξη του αρχαιολογικού χώρου στο τοπικό πολεοδομικό σχέδιο της Λεμεσού είχε ως αποτέλεσμα την πλήρη απαξίωση του χώρου ως πολιτισμική μαρτυρία του παρελθόντος, και την μετατροπή του σε τεμάχια γης προς οικονομική αξιοποίηση.

Εικόνα 2, Άποψη του αρχαιολογικού χώρου της αγοράς από τον παραλιακό δρόμο, Οκτ. 2023, Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 3, Εκκλησία αγίας Βαρβάρας στους πρόποδες του λόφου Βίκλες όπου βρίσκεται η ανατολική νεκρόπολη. Η αγία Βαρβάρα είναι η προστάτιδα των μεταλλωρύχων, Οκτ. 2023, Προσωπικό αρχείο

1.2. Η Αμαθούντα σήμερα

Η δυναμική του χώρου φαίνεται να είναι τέτοια, ώστε με την παραμικρή θεσμική ελάφρυνση στους περιορισμούς της δόμησης να απειλούνται άμεσα οι αρχαιότητες.

Μείζον θέμα, δηλαδή, για την προστασία των αρχαίων υλικών καταλοίπων αποτελεί η θεσμική θωράκιση του συνόλου, δηλαδή οτιδήποτε αξιολογηθεί πως περιγράφει την λειτουργία της Αμαθούντος και την εξέλιξη της μέσα στους αιώνες.

Η μεγαλύτερη καταστροφή των ταφικών μνημείων λόγω της δόμησης σήμερα παρατηρείται στο μήκος της Δυτικής και

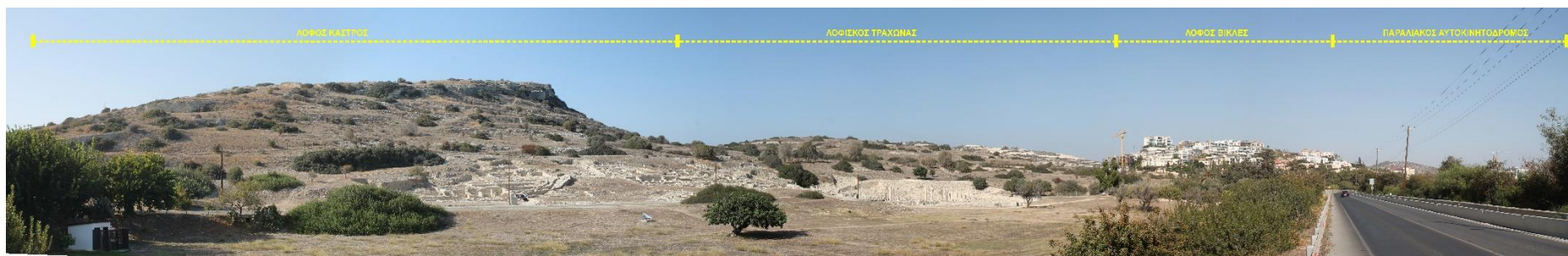
Βόρειας νεκροπόλεως, όπου και δεν υπάρχει καμία θεσμική θωράκιση για την περιοχή.

Μέσα σε όλη την ατυχή εξέλιξη των γεγονότων, ο λόφος Βίκλες (Ανατολική νεκρόπολη) παραμένει έστω τμηματικά αδόμητος, παρότι δεν υπάρχει κάποια ουσιαστική προστασία για αυτόν πέραν του τμήματος του αρχαιολογικού χώρου.

Η πρωτεύουσα του βασιλείου της Αμαθούντος σήμερα αποτελεί απλά ένα εμπόδιο στην φρενήρη εκμετάλλευση της γης που λαμβάνει χώρα στα ανατολικά προάστια της Λεμεσού.

Εικόνα 4, Επέκταση ξενοδοχείου "Amathus" στην περιοχή της Δυτικής νεκροπόλεως. Κάτω από το μεταλλικό στέγαστρο "προστατεύεται" κτιστός βασιλικός τάφος

Εικόνα 5, Άποψη της περιοχής προς βόρεια και βορειοανατολικά

1.3. Η Αμαθούντα στο ευρύτερο δίκτυο

Οι σχέσεις του νησιού με την ευρύτερη περιοχή αναπτύσσονταν μέσω θαλάσσης. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει την σημασία των πόλεων που διέθεταν λιμάνια σε αυτό το δίκτυο. Κάθε παράλια πόλη είχε τον λιμένα της, ενώ οι μεσόγειες πόλεις (μη παραθαλάσσιες) είχαν αναπτύξει χερσαία δίκτυα για την επικοινωνία τους με τα λιμάνια και κατ' επέκταση τον έξω κόσμο.

Το εμπόριο προϊόντων αποτελούσε ίσως την πιο σημαντική συνθήκη για την παραγωγή του πλούτου. Οι μεταλλουργικές τεχνικές εξόρυξης του χαλκού από φυσικά κοιτάσματα, αποτέλεσαν την αιτία για την δημιουργία των πρώτων σχέσεων με τα κέντρα εξουσίας πέριξ.

Τα κυριότερα μεταλλεύματα υπήρξαν οι πρώτες ύλες για την δημιουργία χαλκού ήδη από το 2.600 π.Χ., δηλαδή πολύ πριν την ύπαρξη της Αμαθούντος ως πόλεως.

Από την αρχή της Γεωμετρικής περιόδου, υπάρχει ήδη η επαφή με τον Αιγιακό κόσμο και την Εγγύς Ανατολή, καθώς και η ανάπτυξη ενός τοπικού ρυθμού. Κατά τον 9^ο αι. π.Χ. υπάρχουν εισαγωγές αιγυπτιακών προϊόντων, καθώς και οι εισαγωγές από την Συρία, γεγονός που μαρτυρεί την διεύρυνση του εμπορικού ορίζοντα της πόλεως.²

Προς το τέλος του 8^{ου} αι. και κατά την διάρκεια του 7^{ου} αι., η Κύπρος εξάγει προς την Ελλάδα χαλκό³, άργυρο⁴, γύψο (γυψόλιθο)⁵ και ξύλο⁶ μεταξύ άλλων. Για την Αμαθούντα έχουμε γνώση για εξαγωγή ισχυρής κεραμικής

και μεταλλουργίας σε όλη την Μεσόγειο και παραπέρα, η οποία φαίνεται να ακμάζει στην πόλη (χρυσοχοϊκή και αργυροτεχνία), με δείγματα να έχουν επιδράσεις από όλη την γύρω περιοχή.⁷ Η φήμη των Αμαθουσίων τεχνιτών από τα τέλη του 8^{ου} αι. π.Χ. σχετίζεται με την επεξεργασία μετάλλων⁸.

Εννιά Κύπριοι βασιλιάδες αναφέρονται στο γνωστό «πρίσμα» του Εσσαρχαδώνος του 673/2 π.Χ. (Ασσύριος βασιλιάς), όπου και επιβεβαιώνεται η ύπαρξη σχέσεων μεταξύ Κύπρου και Ασσυρίας⁹.

² (Aupert Pierre, 1999), σελ. 19

³ (Ορλάνδου Κ. Αναστάσιος, 1959-1960), σελ.3, 194

⁴ (Ορλάνδου Κ. Αναστάσιος, 1959-1960), σελ. 36

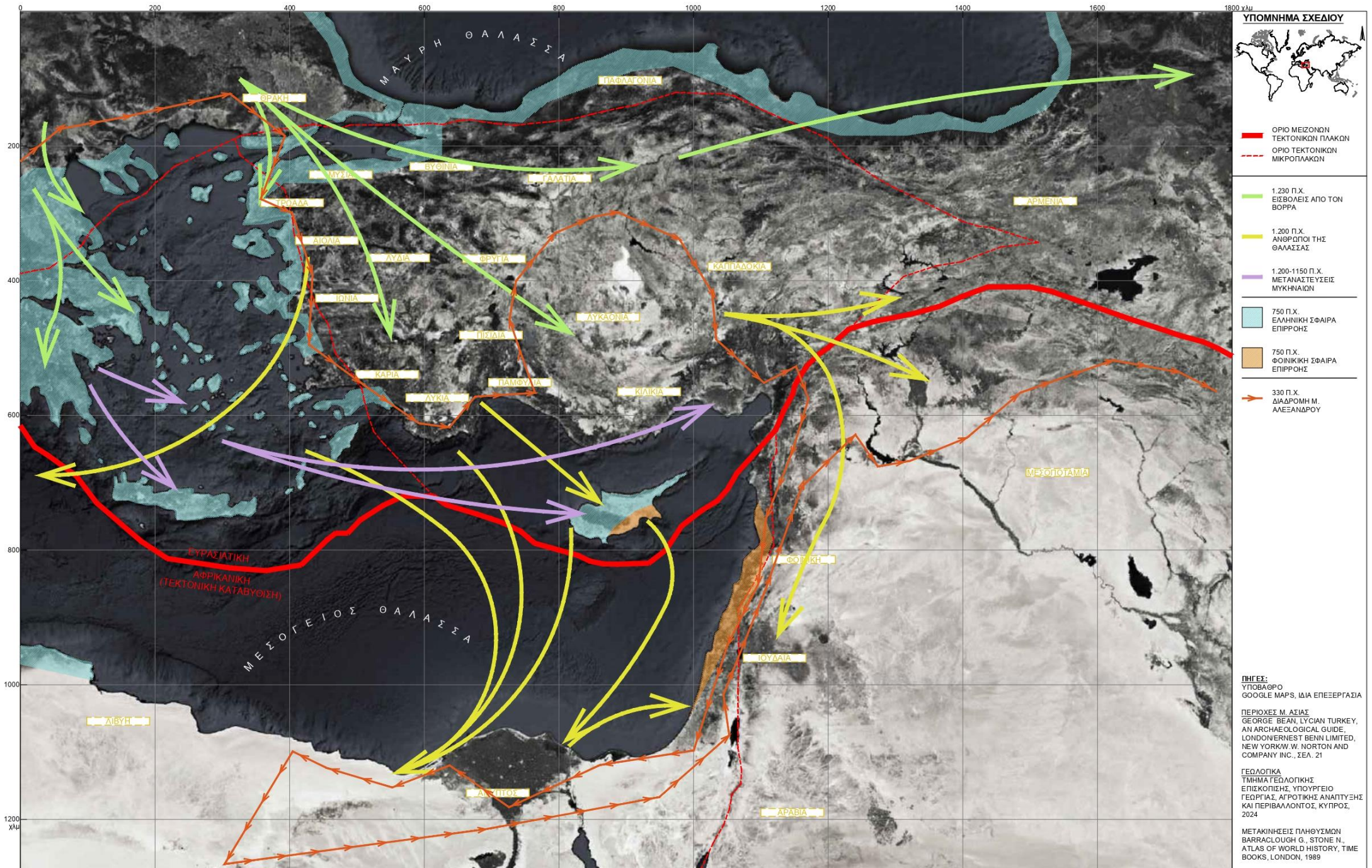
⁵ (Ορλάνδου Κ. Αναστάσιος, 1959-1960), σελ. 59

⁶ (Ορλάνδου Κ. Αναστάσιος, 1955-1956), σελ. 21

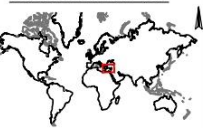
⁷ (Aupert Pierre, 1999), σελ. 22

⁸ (Aupert Pierre, 1999), σελ. 22

⁹ (Πολυγνώση, 2020), Βασίλεια Κύπρου – Βασιλιάδες

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ

— ΟΡΙΟ ΜΕΙΖΟΝΩΝ ΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΠΛΑΚΩΝ
- - - ΟΡΙΟ ΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΜΙΚΡΟΠΛΑΚΩΝ

1.230 Π.Χ. ΕΙΣΒΟΛΕΙΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΒΟΡΡΑ

1.200 Π.Χ. ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ

1.200-1150 Π.Χ. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΕΙΣ ΜΥΚΗΝΑΙΩΝ

750 Π.Χ. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΦΑΙΡΑ ΕΠΙΡΡΟΗΣ

750 Π.Χ. ΦΟΙΝΙΚΙΚΗ ΣΦΑΙΡΑ ΕΠΙΡΡΟΗΣ

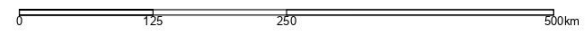
330 Π.Χ. ΔΙΑΔΡΟΜΗ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΠΗΓΕΣ:
ΥΠΟΒΑΘΡΟ
GOOGLE MAPS, ΓΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΕΡΙΟΧΕΣ Μ. ΑΣΙΑΣ
GEORGE BEAN, LYCIAN TURKEY,
AN ARCHAEOLOGICAL GUIDE,
LONDON/VERNEST BENI LIMITED,
NEW YORK W. NORTON AND
COMPANY INC., ΣΕΛ. 21

ΓΕΩΛΟΓΙΚΑ
ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗΣ, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΓΕΩΡΓΙΑΣ, ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΚΥΠΡΟΣ,
2024

ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ
BARRACLOUGH G., STONE N.,
ATLAS OF WORLD HISTORY, TIME
BOOKS, LONDON, 1989

1.4. Ιστορικά στοιχεία

Στο πέρασμα των αιώνων η Κύπρος είχε κατακτηθεί από διάφορα κέντρα. Η αφήγησή στο πλαίσιο της εργασίας ξεκινά με την εποχή που έχουμε τις πρώτες ενδείξεις για συστηματική κατοίκηση στην Αμαθούντα (1.100 π.Χ.)¹⁰, δηλαδή τις απαρχές της εποχής του Σιδήρου (Γεωμετρική περίοδος). Πριν από αυτή την περίοδο, υπάρχουν ελάχιστες ενδείξεις πως στην Αμαθούντα βρίσκονταν άνθρωποι με κοινό υλικό πολιτισμό με το υπόλοιπο νησί¹¹.

Οι Ασσύριοι κατακτούν την Κύπρο για μια περίοδο περίπου 40 ετών (709-669 π.Χ.)¹². Ως κατακτητές διατήρησαν τις υφιστάμενες διοικητικές δομές με τις πόλεις βασιλεία, ζητώντας από τους υποτελείς βασιλιάδες φόρους σε χρήμα, πρώτες ύλες ή ανθρώπινο δυναμικό¹³, επιτρέποντας έτσι την άνθιση των

τοπικών τεχνών.

Την περίοδο της Ασσυριακής κυριαρχίας υποδέχεται μια περίοδος ανεξαρτησίας 104 ετών (669-565 π.Χ.), πριν την κατάκτηση των Αιγυπτίων για 19 χρόνια (565-546 π.Χ.).

Μετά την κατάκτηση της Αιγύπτου από τους Πέρσες, η Κύπρος περνάει στην υποτελεία της Περσικής αυτοκρατορίας και παραμένει για 214 χρόνια (546-332 π.Χ.). Στα χρόνια αυτά υπήρξαν αρκετές προσπάθειες για την απελευθέρωση του νησιού με βασικότερη αυτή του 499-498 π.Χ. σε συνεννόηση με τους Ίωνες της Μικράς Ασίας το 500-499 π.Χ.

Το 332 π.Χ. η Κύπρος κατακτάται από τον Μ. Αλέξανδρο, και στη συνέχεια περνάει στους Πτολεμαίους, όπου και μένει μέχρι το 58 π.Χ. Σε αυτή την περίοδο συμβαίνει άλλη μια αλλαγή στην διοικητική δομή του νησιού: Σταματάει η επικράτηση των πόλεων –

βασιλείων και η Κύπρος αντιμετωπίζεται ως μία ενιαία διοικητική δομή. Η Αμαθούντα αναπτύσσεται ραγδαία τότε, πιθανώς λόγω των πλουτοπαραγωγικών της δυνατοτήτων.

Τέλος, η Κύπρος κατακτάται από τους Ρωμαίους το 58 π.Χ. και διοικητικό κέντρο του νησιού καθίσταται η Πάφος. Η Αμαθούντα συνεχίζει να υφίσταται ως πόλη μέχρι την καταστροφή της κατά τον 7ο αι. μ.Χ.

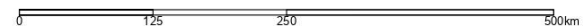
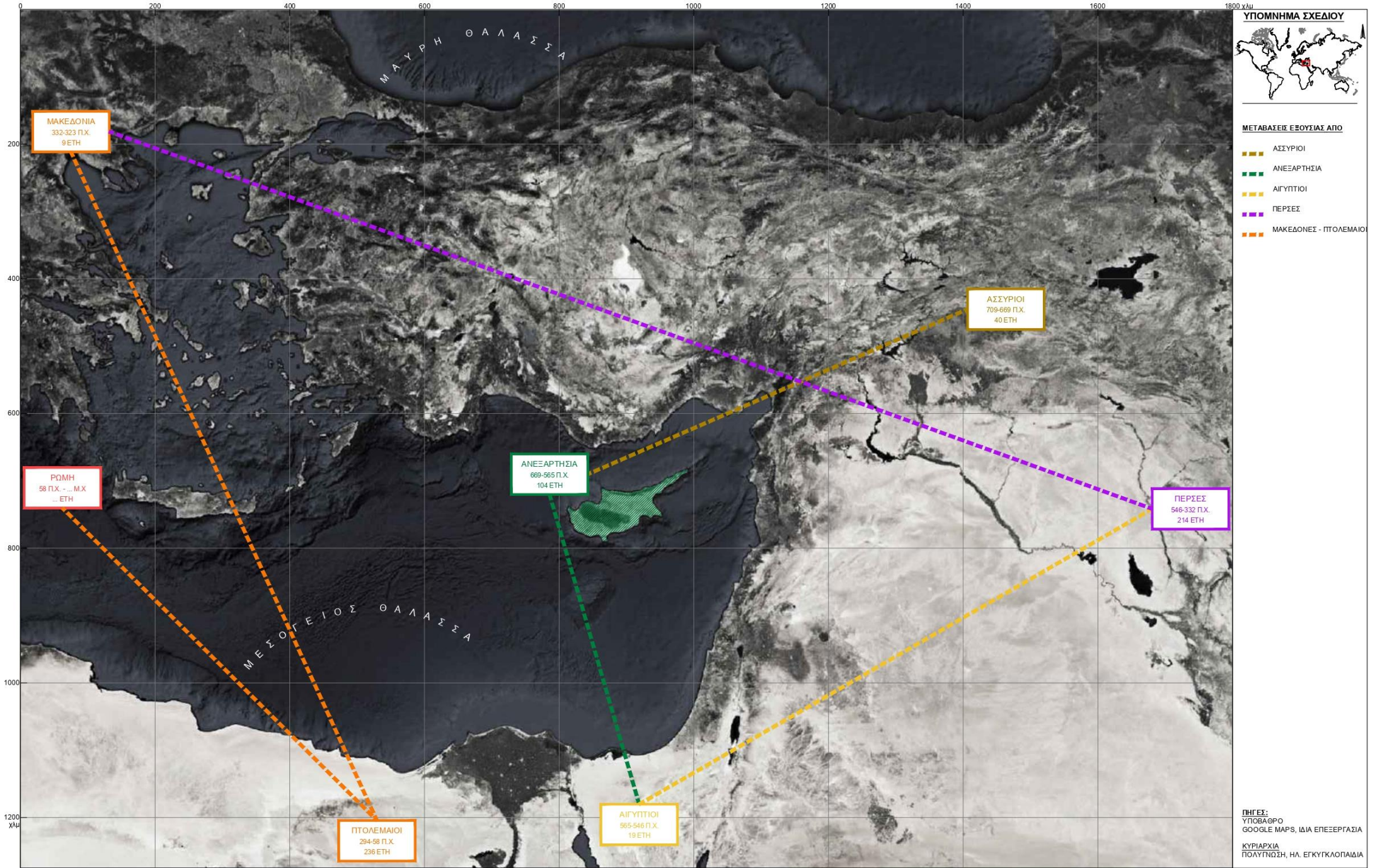
Σημασία σε όλη αυτή την ιστορική αναδρομή έχει πως με την κάθε νέα κατάκτηση του νησιού, μεταφέρονται ιδέες, καλλιτεχνικά ρεύματα, τεχνολογία και ένας πολιτισμικός διάλογος εν γένει που ερμηνεύεται μέσα από τα υλικά κατάλοιπα. Ειδικά μέσα από τις νεκροπόλεις μπορούν να σκιαγραφηθούν όλες αυτές οι πολιτιστικές γέφυρες με τις περιοχές πέριξ του νησιού.

¹⁰ (Aupert Pierre, 1999), σελ. 17

¹¹ (Στεφανή, 2021), σελ. 61

¹² (Πολυγνώση, 2020), Ασσύριοι και Κύπρος

¹³ (Barracough G., 1989), σελ. 56

1.5. Χωροταξικός σχεδιασμός

Οκτώ από τις δώδεκα πόλεις – βασιλεία διέθεταν λιμάνι. Οι υπόλοιπες τέσσερις διέθεταν πρόσβαση σε φυσικούς πόρους, όπως για παράδειγμα εγγύτητα στην μεταλλευτική ζώνη στους πρόποδες του Τροόδους, ή/και μεγάλες καλλιεργήσιμες εκτάσεις με εύφορα εδάφη για την παραγωγή εμπορεύσιμων προϊόντων. Όλες οι πόλεις είχαν πρόσβαση σε γλυκό νερό που πήγαζε από τις οροσειρές του Τροόδους (+1.953 μ) και του Πενταδακτύλου (+1.024 μ), καθώς και φυσική προστασία από εχθρικές επιδρομές. Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, παρατηρείται πως οι πόλεις ήταν κατανεμημένες ώστε να διατηρούν ικανές αποστάσεις η μία από την άλλη, προκειμένου να υπάρχει ήπιος ανταγωνισμός για τους πόρους. Μεγαλύτερη σε έκταση πόλη-βασιλείο ήταν η Σαλαμίνα.

Η ύπαρξη σχέσεων μεταξύ των κυπριακών

πόλεων δεν αμφισβητείται, χωρίς βέβαια να είναι απόλυτα κατανοητό το είδος τους. Το λογικά συνεπαγόμενο είναι η κάθε πόλη να είχε τις δικές της πλουτοπαραγωγικές δραστηριότητες, γεγονός που εκφράζεται μέσα από την τέχνη. Συγκεκριμένα για την Αμαθούντα υπάρχει ο λεγόμενος «ρυθμός της Αμαθούντος»¹⁴ από τη γεωμετρική εποχή, που εκφράζει πληθώρα επιρροών που συνέβαλαν στην ανάπτυξη της πολιτιστικής και καλλιτεχνικής της ταυτότητας.

Οι χερσαίες διαδρομές εντός του νησιού χαράσσονταν στη θέση που υπήρχε το ευνοϊκότερο ανάγλυφο για τον σκοπό αυτό. Συμπεραίνεται έτσι πως η πιθανότερη διαδρομή μεταξύ των παράκτιων πόλεων θα ήταν μέσω μιας (σχετικά) παράκτιας διαδρομής. Αυτό επιβεβαιώνεται για την περίπτωση της Αμαθούντος βάσει του τρόπου ανάπτυξης της Ανατολικής και Δυτικής

νεκροπόλεως, κατά μήκος των οδών εκτός των τειχών.

Η διοικητική δομή των πόλεων χαρακτηρίζεται ως πόλεις – βασιλεία, γεγονός που παρέμεινε σε ισχύ μέχρι τα Ελληνιστικά χρόνια, όταν και επέρχεται η μεγάλη τομή στην διοίκηση των κυπριακών πόλεων¹⁵.

Στα νότια το βασίλειο της Αμαθούντος βρέχεται από την Μεσόγειο θάλασσα, στα βόρεια οριζόταν από την κορυφογραμμή του Τροόδους και συνόρευε με το βασίλειο της Ταμασσού. Ανατολικά και δυτικά είχε ως όρια τους ποταμούς Βασιλικό και Γαρύλλη, ενώ συνόρευε με τα βασίλεια του Κιτίου και του Κουρίου αντίστοιχα¹⁶. Η γεωγραφική της θέση ανάμεσα στα υπόλοιπα βασίλεια ευνοούσε ώστε να μην υπάρχει έντονος ανταγωνισμός για τους φυσικούς πόρους, καθώς διατηρούνταν ικανές αποστάσεις.

¹⁴ (Aupert Pierre, 1999), σελ. 24

¹⁵ (Πολυγνώση, 2020), Βασιλεία Κύπρου – Βασιλιάδες

¹⁶ (Aupert Pierre, 1999), σελ. 9

1.6. Γεωλογικά στοιχεία

Η Κύπρος βρίσκεται πάνω στην περιοχή που επαφίονται οι δύο μεγάλες λιθοσφαιρικές πλάκες (βλ. Σχ.03). Στις περιοχές αυτές αναπτύσσονται ισχυρά ορογενετικά φαινόμενα, και έντονες μεταμορφώσεις πετρωμάτων. Έτσι εξηγείται η δημιουργία των δύο οροσειρών του νησιού, του Τροόδους και του Πενταδακτύλου.

Η Κύπρος χωρίζεται σε 4 γεωτεκτονικές ζώνες, περιοχές δηλαδή με κοινά χαρακτηριστικά ανάλογα με την περίοδο δημιουργίας των εδαφών, και άρα κατ' επέκταση στην πετρολογική εξέλιξή τους:

1. Οφιόλιθος Τροόδους
2. Ακολουθία Κερύνειας
3. Σύμπλεγμα Μαμωνιών
4. Ιζηματογενής ακολουθία Τροόδους

Εικόνα 6. Γεωλογικός χάρτης Κύπρου¹⁷

Για την Κύπρο γενικά, και για την Αμαθούντα ειδικά, η δυνατότητα μετάλλευσης πρώτων υλών έγκειται στις γεωλογικές συνθήκες και στις φυσικοχημικές διεργασίες που διενεργήθηκαν στον χώρο μέσα στα δεκάδες εκατομμύρια χρόνια γεωλογικής ιστορίας του.

Η περιοχή της Αμαθούντος βρίσκεται στα νότια της ανατολικότερης περιοχής της ζώνης του οφιόλιθου Τροόδους και εντάσσεται στην γεωτεκτονική ζώνη της ιζηματογενούς

ακολουθίας Τροόδους.

Στις περιοχές που αλλάζει έντονα η χαρακτηριστική πετρολογία δημιουργούνται οι λεγόμενες μεταλλοφόρες ζώνες. Έτσι, όλη η ζώνη γύρω από το Τρόοδος χαρακτηρίζεται ως μεταλλοφόρα.

Η εγγύτητά της με τις μεταλλοφόρες ζώνες την καθιστούσε προνομιούχα σε ότι είχε να κάνει με τις πρώτες μεταλλευτικές ύλες.

Οι πρώτες ύλες των πετρωμάτων (ορυκτά), καθώς και οι χημικές διεργασίες ευνοούν στην ανάπτυξη συγκεκριμένων μεταλλευμάτων (χαλκό και άργυρο) αλλά και προϊόντων λατόμευσης. Χαρακτηριστικά, στο Σχ. 06 φαίνονται μερικά σύγχρονα λατομεία ακριβώς γύρω από την γραμμή της γεωτεκτονικής ζώνης.

¹⁷ (Τμήμα γεωλογικής επισκόπησης, 2019)

Τα κοιτάσματα χαλκού βρίσκονται στους πρόποδες της οροσειράς του Τροόδους, σχετικά κοντά στην επιφάνεια. Λόγω της οξειδωσης των επιφανειακών πετρωμάτων είναι εύκολο να εντοπιστούν και εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο σχηματίστηκαν είναι σχετικά εύκολο να εξορυχθούν.

Ο διαχωρισμός του χαλκού από άλλα υλικά γινόταν με την διαδικασία της καμίνευσης, όπου και αναμειγνυόταν το μέταλλο με κάρβουνα (προϊόντα χαλκός και σκουριά). Σωροί σκουριάς απαντώνται στον Πύργο και στην Καλαβασό, πολύ κοντά στην Αμαθούντα.

Η γονιμότητα των εδαφών του Τροόδους και η δυνατότητα της εύκολης ανανέωσης των δασών ήταν ένας από τους βασικότερους παράγοντες για τη μεγάλη σε έκταση και διάρκεια μεταλλευτική βιομηχανία χαλκού στην αρχαιότητα¹⁸.

Σημειώνεται σε αυτό το σημείο πως η διαμόρφωση της χερσονήσου που σχηματίζεται στο νοτιότερο τμήμα του νησιού, είναι αποτέλεσμα μεταφοράς χωμάτων από το Τρόδος προς τα νότια (τόμπολο). Πρώτα έκλεισε από τα δυτικά περίπου 7.000-3.000 χρόνια πριν¹⁹, ενώ το κλείσιμο στα ανατολικά συντελέστηκε λιγότερο από 200 χρόνια πριν (βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι).

Ενώ η γεωλογική δομή του εδάφους της περιοχής της Αμαθούντος, παρουσιάζει διαφορές κατά περιοχές, εντούτοις μπορούν να εξαχθούν κάποια γενικά συμπεράσματα χρήσιμα για την κατανόηση της χωρικής διάρθρωσης. Τα εδάφη της περιοχής είναι ιζηματογενή που καλύπτονται από χαβάρια (δευτερογενής εναπόθεση ανθρακικού ασβεστίου), πάνω από την οποία σχηματίζεται ένα στρώμα συμπαγούς κρούστας, η

καυκάλλα.

Στην Αμαθούντα απαντώνται αποθέσεις του γεωλογικού σχηματισμού Πάχνας που αποτελούνται από εναλλασσόμενες στρώσεις κρητίδων και μαργών. Τα πετρώματα αυτά αποτελούν το βραχώδες υπόβαθρο, στο οποίο αναπτύχθηκαν οι νεκροπόλεις²⁰.

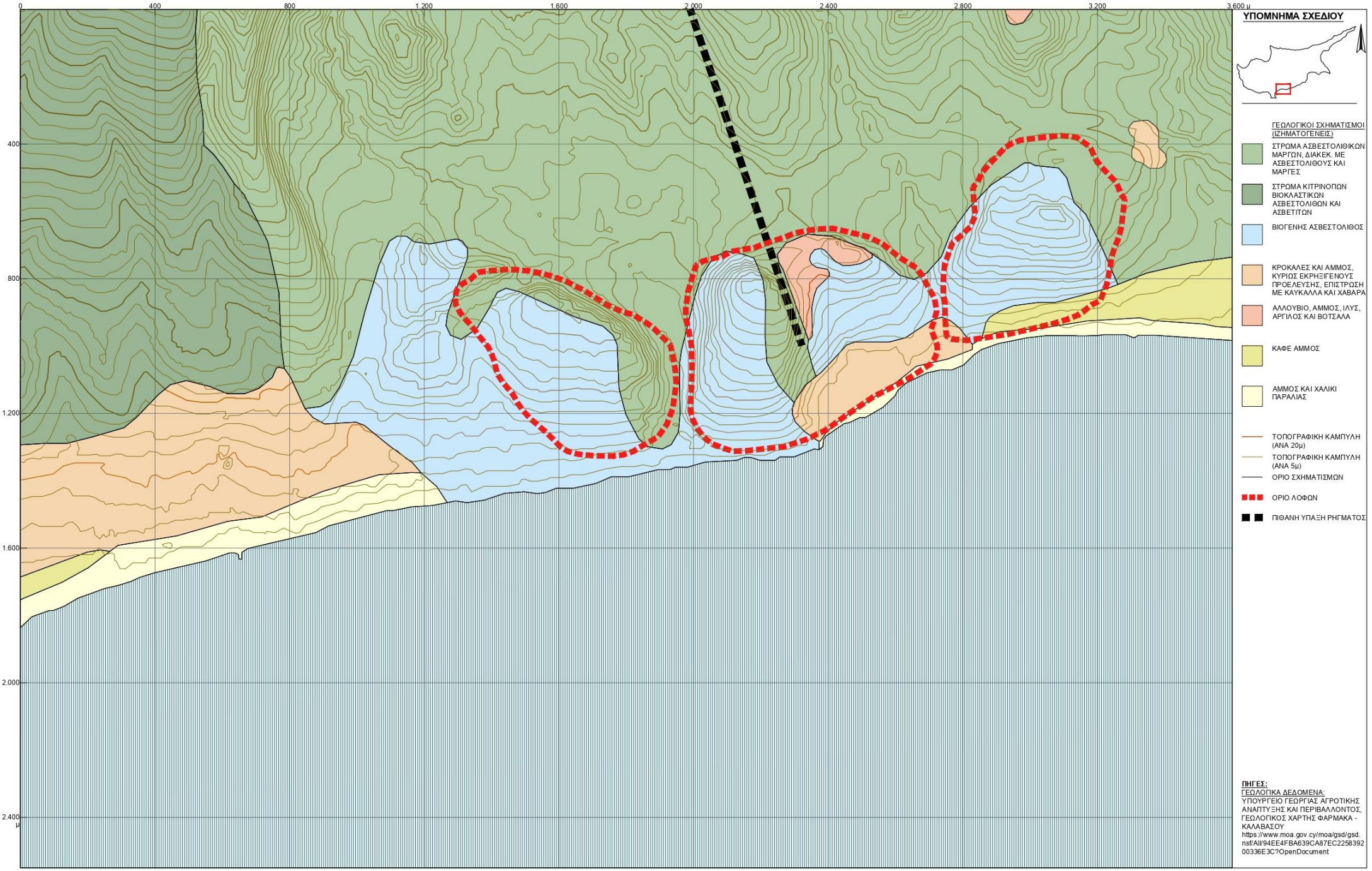
Η καταλληλότητα ή μη του εδάφους καθόριζε ουσιαστικά και την επιτυχή κατασκευή, την τελική μορφή, καθώς και τη διατήρηση ενός τάφου. Η ύπαρξη ημιτελών τάφων που δεν σχετίζονται με την παρουσία άλλων τάφων σε μεγάλη εγγύτητα ενδέχεται να οφείλεται στην ακαταλληλότητα ή στη δυσκολία λάξευσης του πετρώματος για την κατασκευή του μνημείου²¹.

¹⁸ (Τμήμα γεωλογικής επισκόπησης, 2019)

¹⁹ (Ferréol Salomon, 2018), σελ. 5

²⁰ (Στεφανή, 2021), σελ. 72

²¹ (Στεφανή, 2021), σελ. 73

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ

ΓΕΩΛΟΓΙΚΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ (ΓΣΗΜΑΤΟΓΕΝΕΙΣ)

- ΣΤΡΩΜΑ ΑΣΒΕΣΤΟΛΟΪΚΩΝ ΜΑΡΤΩΝ ΔΙΑΚΕΣ ΜΕ ΑΣΒΕΣΤΟΛΟΪΟΥΣ ΚΑΙ ΜΑΡΤΕΣ
- ΣΤΡΩΜΑ ΚΙΤΡΙΝΟΠΟΝ ΒΙΟΚΛΑΣΤΙΚΩΝ ΑΣΒΕΣΤΟΛΙΘΩΝ ΚΑΙ ΑΣΒΕΤΙΩΝ
- ΒΙΟΓΕΝΗΣ ΑΣΒΕΣΤΟΛΙΘΟΣ
- ΚΡΟΚΑΛΕΣ ΚΑΙ ΑΜΜΟΣ, ΚΥΡΙΟΣ ΕΚΡΗΓΓΕΙΟΥΣ ΠΡΟΒΛΕΥΣΗΣ, ΕΠΙΤΡΟΣΗ ΜΕ ΚΑΥΚΑΛΑ ΚΑΙ ΧΑΒΑΡΑ
- ΑΛΛΟΥΒΙΟ, ΑΜΜΟΣ, ΙΛΥΣ, ΑΡΓΙΛΟΣ ΚΑΙ ΒΟΤΣΑΛΑ
- ΚΑΦΕ ΑΜΜΟΣ
- ΑΜΜΟΣ ΚΑΙ ΧΑΛΙΚΗ ΠΑΡΑΛΙΑΣ

- ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΜΠΥΛΗ (ΑΝΑ 20μ)
- ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΜΠΥΛΗ (ΑΝΑ 5μ)
- ΟΡΙΟ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΩΝ
- ΟΡΙΟ ΛΟΦΩΝ
- ΠΙΘΑΝΗ ΥΠΙΣΤΗ ΡΗΓΜΑΤΟΣ

ΠΗΓΕΣ:
 ΓΕΩΛΟΓΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ:
 ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΓΕΩΡΓΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΓΕΩΛΟΓΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΦΑΡΜΑΚΑ - ΚΑΛΑΒΑΣΙΟΥ
<https://www.moa.gov.cy/moa/gsd/gsd.nsf/A1194EE4FBA639CA87EC225839200336E3C?OpenDocument>

Έχει σημασία να αναφερθεί πως τα νερά που κατεβαίνουν από την οροσειρά του Τροόδους, προς τα νότια, φέρνουν μαζί τους ιλύ (Αλλούβιο), λάσπες πλούσιες σε θρεπτικά στοιχεία για την εν δυνάμει αγροτική παραγωγή. Αυτό καθιστά τις περιοχές γύρω από τα ποτάμια, εύφορες και κατάλληλες προς την καλλιέργεια των γαιών.

Σημασία για την παρούσα μελέτη έχει η αναγνώριση πως οι λόφοι προέκυψαν από γεωλογικές διεργασίες και άρα παρουσιάζουν διαφορετική πετρολογική σύσταση σε σχέση με την ευρύτερη εγγύς περιοχή. Δεν είναι λοιπόν τυχαία η επιλογή της περιοχής ως θέση για εγκατάσταση αφού εκεί παρουσιάζονται τα περισσότερο συμπαγή πετρώματα, ενώ τα

γύρω εύφορα εδάφη προσφέρονται προς αγροτική και κτηνοτροφική εκμετάλλευση. Παράλληλα, η εγγύτητα με τα δάση που τότε θα υπήρχαν έδινε την δυνατότητα προσπορισμού πρώτων υλών, κυρίως ξυλείας, για την μεταποίηση των μεταλλευμάτων, αλλά και την εμπορεία του ως πρώτη ύλη.

Εικόνα 7, Φωτογραφία από το Τρόδος προς την Λεμεσό, Προσωπικό αρχείο

1.7. Κλιματολογικά στοιχεία

Η Κύπρος έχει υποτροπικό κλίμα – και ημι-άνυδρο με πολύ ήπιους χειμώνες και πολύ καυτά και έντονα καλοκαίρια. Χιόνι πέφτει σχεδόν κάθε χρόνο, περιορίζεται όμως στα βουνά του Τροόδους.

Η βροχή εμφανίζεται πολύ σπάνια κυρίως τον χειμώνα κατά βάση στα ορεινά, ενώ το καλοκαίρι είναι γενικά πολύ ξηρό.

Ο τεκτονισμός, που συνόδευε τη διαφορική ανύψωση του Τροόδους, προκάλεσε τον θρυμματισμό των πετρωμάτων του και τα κατέστησε υδατοπερατά με αποτέλεσμα την κατείσδυση μεγάλων ποσοτήτων νερού σε μεγάλα βάθη, κατά μήκος ρηγμάτων, τη δημιουργία υδροφόρων εδαφών και την εκφόρτιση πηγών σε διάφορα υψόμετρα. Οι

πηγές αυτές υπήρξαν ο πλέον καθοριστικός παράγοντας για την ανάπτυξη οικισμών, τόσο στην αρχαιότητα όσο και στους νεότερους χρόνους²².

Στην περιοχή της πόλεως της Λεμεσού, οι μέσες μέγιστες και ελάχιστες θερμοκρασίες φτάνουν τους 33 και 9 βαθμούς κελσίου αντίστοιχα. Οι μέσες κατακρημνίσεις είναι ελάχιστες, μέχρι 10 mm (Δεκέμβριος).

Οι κλιματολογικές συνθήκες στην Αμαθούντα κατά την αρχαιότητα, ήταν ανάλογες με τις σημερινές. Πιθανότατα μεγάλο τμήμα των περιχώρων της πόλεως το κάλυπτε ένα μεσογειακό δάσος που θα εφοδίαζε τους κατοίκους με τα αναγκαία καύσιμα²³.

Η εξαφάνιση των δασών εγγράφεται στις μείζονες γεωγραφικές – περιβαλλοντικές αλλοιώσεις της περιοχής.

Εικόνα 8, Κλιματικό γράφημα Λεμεσού, Μέγιστες και ελάχιστες θερμοκρασίες σε C, Συνολικές κατακρημνίσεις σε mm, Βικιπέδια - Κλίμα της Κύπρου,

²² (Τμήμα γεωλογικής επισκόπησης, 2019)

²³ (Aupert Pierre, 1999), σελ. 14

1.8. Ο πληθυσμός

Το βασίλειο είχε σύμφωνα με τις πηγές μεικτό πληθυσμό: Ετεοκύπριους, Έλληνες και Φοίνικες.

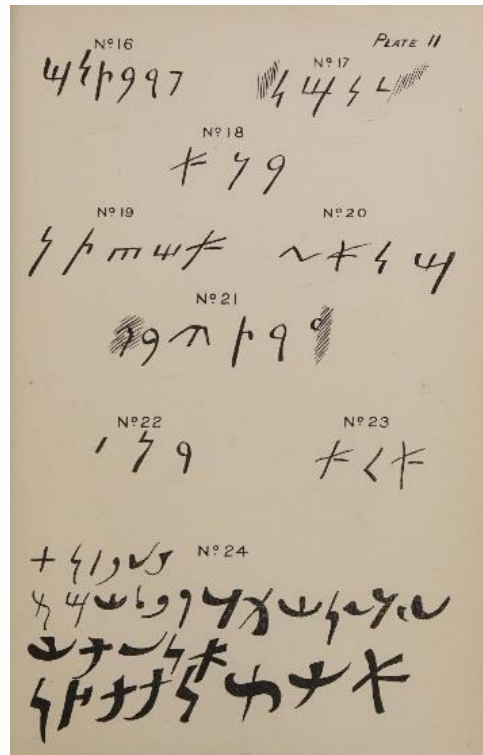
Στα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. χρησιμοποιούνται στο βασίλειο δύο επίσημες γλώσσες: Τα ελληνικά και τα «Ετεοκυπριακά». Μέχρι τότε, κυρίαρχο σύστημα γραφής για την απόδοση των γλωσσών υπήρξε το «κυπριακό συλλαβάριο» (συλλαβικό αλφάβητο). Η χρήση του συλλαβαρίου φθίνει και τελικά αντικαθίσταται πλήρως από το ελληνικό αλφάβητο κατά τα ελληνοιστικά χρόνια, όταν και το βασίλειο εξελληνίζεται πλήρως. Το κυπριακό συλλαβάριο αποτελεί σήμερα το μοναδικό σύστημα γραφής που καταγράφει την αρχαία ελληνική, πέρα από το κοινό ελληνικό αλφάβητο.

Το κυπριακό συλλαβάριο αποκρυπτογραφήθηκε τον 19ο αιώνα από τον

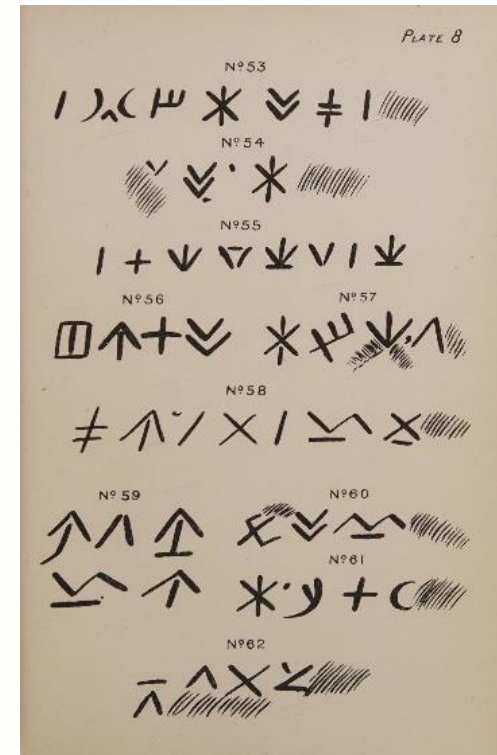
Άγγλο ασσυριολόγο Τζορτζ Σμιθ.

Ο μέσος χρόνος ζωής των κατοίκων κατά την Κυπρο-αρχαϊκή περίοδο ήταν 35.7 χρόνια για τους άνδρες και 26.7 για τις γυναίκες. Από τις μελέτες κρανίων που διεξήχθησαν σε σκελετούς που αντιστοιχούν σε αυτή την περίοδο, φαίνεται πως ο πληθυσμός τρεφόταν καλά αν και όχι εξαιρετικά. Από τις ίδιες μελέτες συμπεραίνεται επίσης πως οι κάτοικοι είχαν κάποια ιατρική γνώση για την αντιμετώπιση τραυμάτων, αφού σε ένα γυναικείο σκελετό εντοπίστηκε κατάπλασμα στην οδοντοστοιχία²⁴.

²⁴ (Domurad R. Melodie, 1992)

Εικόνα 9, Φοινικικοί χαρακτήρες: Επιγραφή με αριθμό εγγραφής "No24", σε πήλινο βάζο, σχέδιο με μαύρου χρώματος γράμματα, Από τάφο στο Κούριον²⁵

Εικόνα 10, Ετεοκοπριακοί χαρακτήρες: Επιγραφή με αριθμό εγγραφής "No60", σε τεμάχιο ασβεστόλιθου στην Αμαθούντα²⁶

²⁵ (General Louis Palma Di Cesnola, 1878), σελ. 441

²⁶ (General Louis Palma Di Cesnola, 1878), σελ. 437

1.9. Χωρική συγκρότηση

Αμαθούντος

Η Αμαθούντα παρουσιάζει διακριτές χωρικές ενότητες στην συνολική αστική συγκρότηση. Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί με διάφορους τρόπους, όμως σίγουρα μαρτυρεί μια πόλη που συγκεντρώνει όλους τους κύριους λειτουργικούς της πυρήνες μαζεμένους και μάλιστα εντός των τειχών.

Η πόλη υφίστατο για μία χρονική περίοδο μεγαλύτερη από 1.500 χρόνια. Στην μακράιωνη πορεία της παρουσίαζε φάσης ακμής, με την μεγαλύτερη να συντελείται κατά την Κυπρογεωμετρική σύμφωνα με τα αρχαιολογικά δεδομένα

1.9.1. Θρησκεία

Ίσως το πιο εντυπωσιακό εύρημα της αρχαίας πόλεως αποτελούν τα δύο μονολιθικά αγγεία που ανευρέθηκαν στην κορυφή του λόφου της ακρόπολης. Η χρήση τους δεν έχει ακόμα προσδιοριστεί, όμως η υπόθεση πως επιτελούσαν κάποιο ρόλο στα θρησκευτικά δρώμενα είναι η πιο διαδεδομένη.

Στην Αμαθούντα λατρεύονταν κατά περιόδους διάφορες θεότητες με καταβολές από την Φοινίκη, την Αίγυπτο και την Ελλάδα. Σημαντικότερη Θεότητα υπήρξε η Μεγάλη Θεά (Ανά ή Ανάτ), μετέπειτα Κυπρίδα Αφροδίτη, της οποίας το ιερό βρίσκεται στην κορυφή του λόφου «Κάστρος» (ακρόπολη). Η ίδρυση του ιερού χρονολογείται στις αρχές της Κυπρο-αρχαϊκής περιόδου στα μέσα του 8ου αι. π.Χ.²⁷. Παρά τη διατάραξη που υπέστη ο

χώρος από τη συνεχή αναδιαρρύθμιση και οικοδόμηση στην πάροδο των αιώνων, οι ανασκαφείς κατάφεραν να διακρίνουν τις διαφορετικές φάσεις χρήσης του, διάρκειας σχεδόν μιας χιλιετίας: από τα μέσα του 8ου αι. π. Χ. μέχρι τον 7ο αι. μ.Χ.²⁸

Χαρακτηριστικό της σημασίας του ιερού αυτού, αποτελεί το γεγονός πως μαζί με το ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, όπως και τον ναό του Διός στην Σαλαμίνα, αποτέλεσαν χώρους ασύλου όπως αναφέρεται από τον Τάκιτο το 22 μ.Χ.²⁹

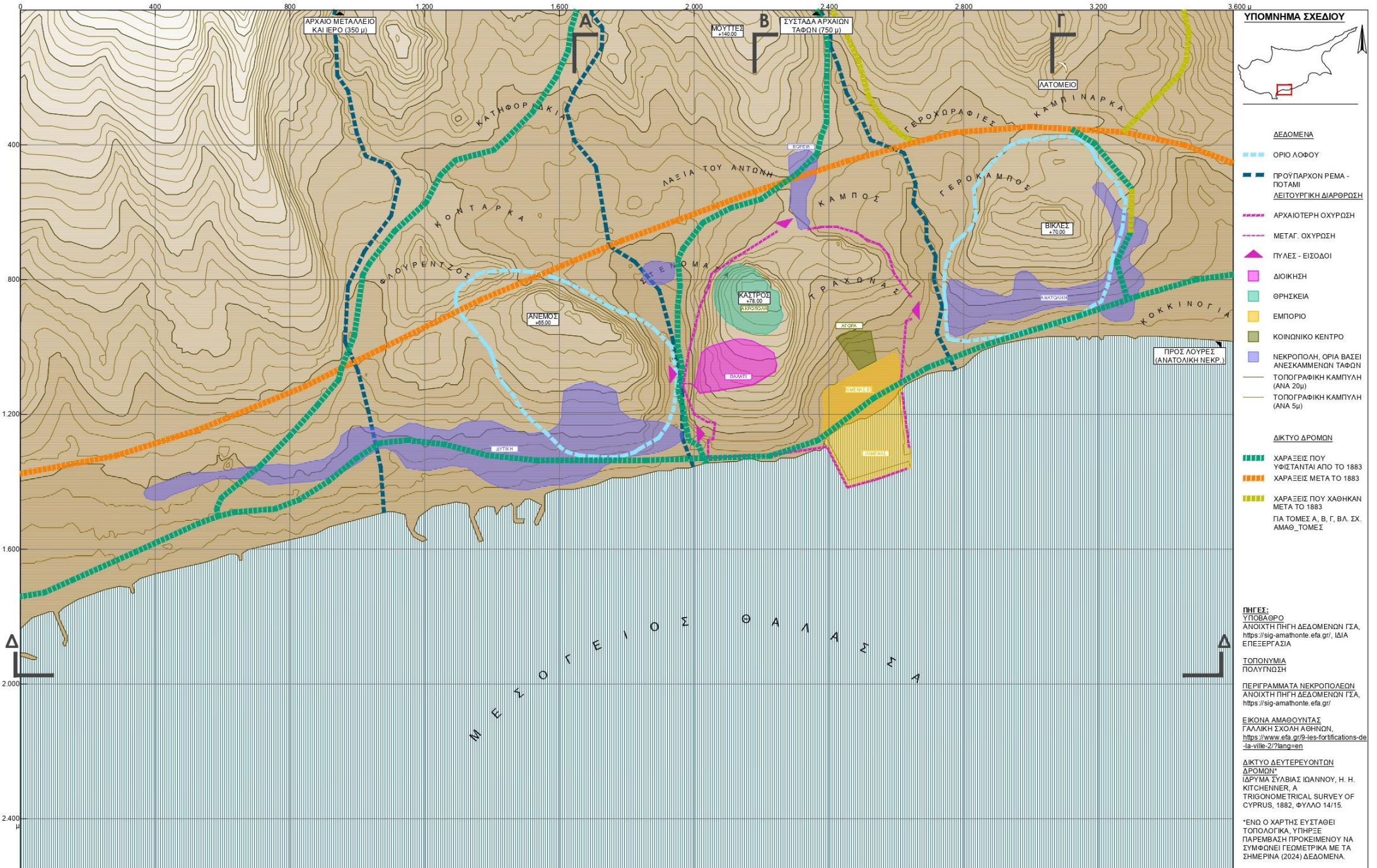
Ιερό της φοινικικής θεάς Αστάρτης υπήρχε στην κορυφή του λόφου Βίκλες, ενώ ευρήματα δηλώνουν έντονη λατρεία του Βησά και της Αθώρ.³⁰

²⁷ (Le sanctuaire d'Aphrodite des origines au début de, 2006)

²⁸ (Στεφανή, 2021), σελ. 55

²⁹ (Danielle A. Parks, 1999)

³⁰ (Aupert Pierre, 1999), σελ. 24

1.9.2. Διοίκηση

Το «παλάτι» ή «ανάκτορο» της πόλεως έχει ταυτιστεί από τους ανασκαφείς ως το διοικητικό και οικονομικό κέντρο της πόλεως. Κατασκευάστηκε κατά την Κυπρο-αρχαϊκή περίοδο, ενώ κατά την διάρκεια του 5ου αι. π.Χ. αναδιαμορφώθηκε και έλαβε τη μνημειακότερη του μορφή³¹.

Αναμφίβολα η θέση του διοικητικού κέντρου της πόλεως, εξυπηρετούσε πολλαπλούς σκοπούς.

Αφενός, η θέση του σε σχέση με το

θρησκευτικό κέντρο ερμηνεύεται ως σκόπιμη, καθώς η χωροταξική αυτή διάταξη μεταξύ ιερών και ανακτόρων παρατηρείται και σε άλλες θέσεις του νησιού, όπως στο Ιδάλιο και στο Βουνί, επιβεβαιώνοντας με αυτό τον τρόπο τη σχέση μεταξύ θρησκείας και βασιλικής ιδεολογίας. Το γεγονός ότι τα διοικητικά κέντρα βρίσκονταν υπό την «εποπτεία» των μεγάλων αστικών ιερών καταδεικνύει τη σημασία της σχέσης αυτής για την νομιμοποίηση της βασιλικής εξουσίας ως κέντρο, υπό την αιγίδα των θεών.

Αφετέρου, η θέση αυτή προσέφερε πλήρη

εποπτεία προς όλες τις κατευθύνσεις. Προς τα δυτικά, την κοιλάδα με τις εύφορες εκτάσεις και την πόλη του Κουρίου, προς τα ανατολικά στον δρόμο προς το Κίτιον και προς τα νότια την μεσόγειο θάλασσα.

Στις αποθήκες του παλατιού βρέθηκαν πολλές αποθήκες και αποθηκευτικά αγγεία μεγάλης χωρητικότητας, γεγονός που μαρτυρεί την συγκέντρωση του πλούτου ως βασιλικό κέντρο. Επίσης έχουν βρεθεί σωροί από σκωρίες γεγονός που προτείνει πως στο παλάτι γινόταν και η επεξεργασία των μεταλλευμάτων³².

³¹ (Στεφανή, 2021), σελ. 316

³² (Στεφανή, 2021), σελ. 59

Εικόνα 11, Άποψη από το παλάτι προς τα Δυτικά, Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 12, Άποψη από το παλάτι προς τα Ανατολικά, Προσωπικό αρχείο

1.9.3. Οχύρωση

Το ιερό της Αφροδίτης στην ακρόπολη της Αμαθούντος γειτονεύει με το αμυντικό λιθόκτιστο τείχος της πόλεως, από το οποίο σώζονται ακόμη αρκετά τμήματα με ίχνη τετράγωνων πύργων σε κανονικά διαστήματα.

Το αμυντικό έργο της Αμαθούντας περιλάμβανε ισχυρά οχυρωματικά τείχη με πύργους, η πρωιμότερη φάση των οποίων ανάγεται στην Κυπρο-αρχαϊκή περίοδο.

Τμήματα του τείχους, σώζονται και γύρω από το φυσικό λιμάνι της πόλεως.

Το αμυντικό σύστημα της Αμαθούντος ενισχύθηκε σημαντικά κατά την Ελληνιστική περίοδο, κατά την οποία εκτός από τις διορθώσεις των υφιστάμενων οχυρωματικών εγκαταστάσεων, οικοδομήθηκαν νέα τείχη³³.

Εικόνα 13. Υφιστάμενη κατάσταση δυτικών τειχών, Προσωπικό αρχείο, Απρ. 2024

1.9.4. Οι δρόμοι

Δυστυχώς μέχρι και σήμερα δεν έχουν διερευνηθεί συστηματικά οι δρόμοι της αρχαίας πόλεως, παρότι υπάρχουν κάποια σποραδικά τεκμήρια.

Η νότια οδός (δρόμος στο νότιο τμήμα της αγοράς) συνέδεε τα λιμάνια της Αμαθούντος με την Νεάπολη (Λεμεσός) και το Κούριον στα δυτικά, και ανατολικά μέχρι το Μαρώνι,³⁴ το οποίο υπήρξε μεγάλο κέντρο

παραγωγής χαλκού κατά την Ύστερη εποχή του Χαλκού.

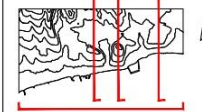
Προς τα βόρεια, έξω από τα τείχη, η πορεία του σημερινού δευτερεύοντος δρόμου κατά μήκος της ανατολικής πλαγιάς του λόφου Μούττες, που οδηγεί στο χωριό του Αγίου Τύχωνα, ταυτίστηκε από του Γάλλους ερευνητές με την πορεία ενός αρχαίου δρόμου. Κατά μήκος του δρόμου αυτού εντοπίστηκαν τάφοι (Βόρεια νεκρόπολη), στη νοτιοανατολική και ανατολική πλαγιά του λόφου Μούττες. Οι μαρτυρίες για την ύπαρξη της οδικής αυτής αρτηρίας που συνέδεε εσωτερικά την Αμαθούντας με την Ταμασσό, χρονολογούνται στον 3ο αι. π.Χ., χωρίς όμως να αποκλείεται η ύπαρξη ενός οδικού δικτύου που θα συνέδεε τις δυο πόλεις σε προγενέστερες περιόδους³⁵.

³³ (Στεφανή, 2021), σελ. 62

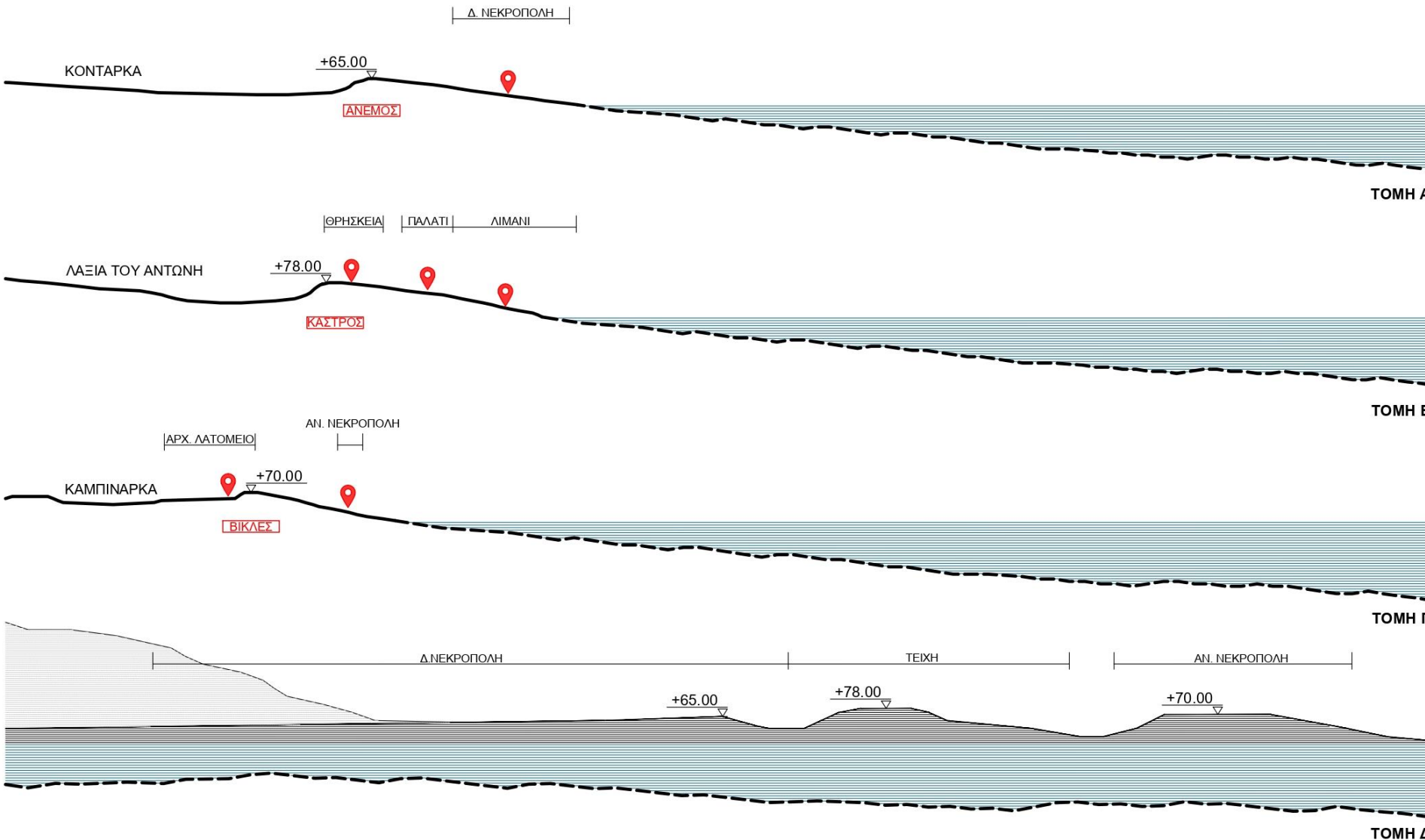
³⁴ (Aupert Pierre, 1999), σελ. 40

³⁵ (Στεφανή, 2021), σελ. 146

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ

ΧΑΡΙΝ ΑΠΛΟΠΟΙΗΣΗΣ, ΤΟ ΑΝΑΓΛΥΦΟ ΠΙΣΩ ΔΕΝ ΠΡΟΒΑΛΕΤΑΙ, ΕΚΤΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΜΗ Δ ΟΠΟΥ Ο ΛΟΦΟΣ "ΑΝΕΜΟΣ" ΣΥΝΕΧΙΖΕΙ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΙΣΩ

1.9.5. Οι νεκροπόλεις

Σε αντίθεση με την προηγηθείσα περίοδο της Ύστερης εποχή του Χαλκού, στη διάρκεια της οποίας παρατηρείται εγκατάσταση ταφικών μνημείων εντός των οικισμών, οι χώροι ταφής της Κυπρο- Γεωμετρικής περιόδου οργανώνονται σε ξεχωριστές, αποκλειστικά ταφικές, θέσεις τις νεκροπόλεις³⁶.

Δεν είναι απόλυτα σαφής ο τρόπος διάρθρωσής των, όμως από άλλα αρχαία παραδείγματα μπορούν να γίνουν κάποιες ασφαλείς υποθέσεις για την σχέση που είχαν με την πόλη.

Συστηματικές ταφές σε παράταξη μαρτυρούν την ύπαρξη δρόμων, καθώς υπήρχε αιτιώδης συνάφεια με τις νεκροπόλεις κατά την αρχαιότητα. Οι τάφοι χωροθετούνταν εκατέρωθεν των αρχαίων δρόμων εκτός των τειχών. Στην ύπαρξη χάραξης δρόμου στις συγκεκριμένες θέσεις συνηγορούν περαιτέρω

τα γεωφυσικά χαρακτηριστικά του χώρου. Το ανάγλυφο υπήρξε ο καθοριστικός παράγοντας για την χάραξη του δρόμου, και κατ' επέκταση των τάφων, αν και η απομάκρυνση από τον δρόμο σήμαινε αμέσως την προσαρμογή των στο ανάγλυφο. Οι τάφοι, δηλαδή, σχετίζονταν με την χάραξη του δρόμου, ενώ ο δρόμος με την σειρά του σχετιζόταν με το φυσικό ανάγλυφο. Κατ' επέκταση, υπάρχει η δευτερογενής σχέση μεταξύ της χωροθέτησης των τάφων και του φυσικού αναγλύφου.

Η πρόσβαση από τον κύριο δρόμο θα γινόταν μέσω δευτερευόντων μονοπατιών για τους πιο απομακρυσμένους τάφους αγνώστου μορφής και χάραξης. Πολύ πιθανόν είναι μια μορφή που αντιγράφει το αστικό δίκτυο των συνοικιών της πόλεως προσαρμοσμένη στο ανάγλυφο.

Ο χαρακτηρισμός των τάφων σε κατηγορίες, ανάλογα με την πολυτέλειά τους, επιτρέπει με σχετική ασφάλεια την υπόθεση της χάραξης

του αρχαίου δικτύου καθώς όσο πολυτελέστερος ήταν ο τάφος, τόσο πιο κοντά στον δρόμο χωροθετείται.

Οι νεκροπόλεις έχουν μία σημαντική θέση για τη μελέτη του παρελθόντος, καθώς αποτελούν αποθετήρια χρήσιμων πληροφοριών. Οι τάφοι ως κτίσματα, αλλά και τα ευρήματα εντός ή πέριξ αυτών, έχουν ιστορική και καλλιτεχνική λειτουργία – αξία – καθώς αποτελούν μουσεία του υλικού πολιτισμού που υπήρξε. Μέσα από την μελέτη τους, αναγνωρίζονται πτυχές εκείνου του πολιτισμού σχετικά με τη χρήση και τους χρήστες των.

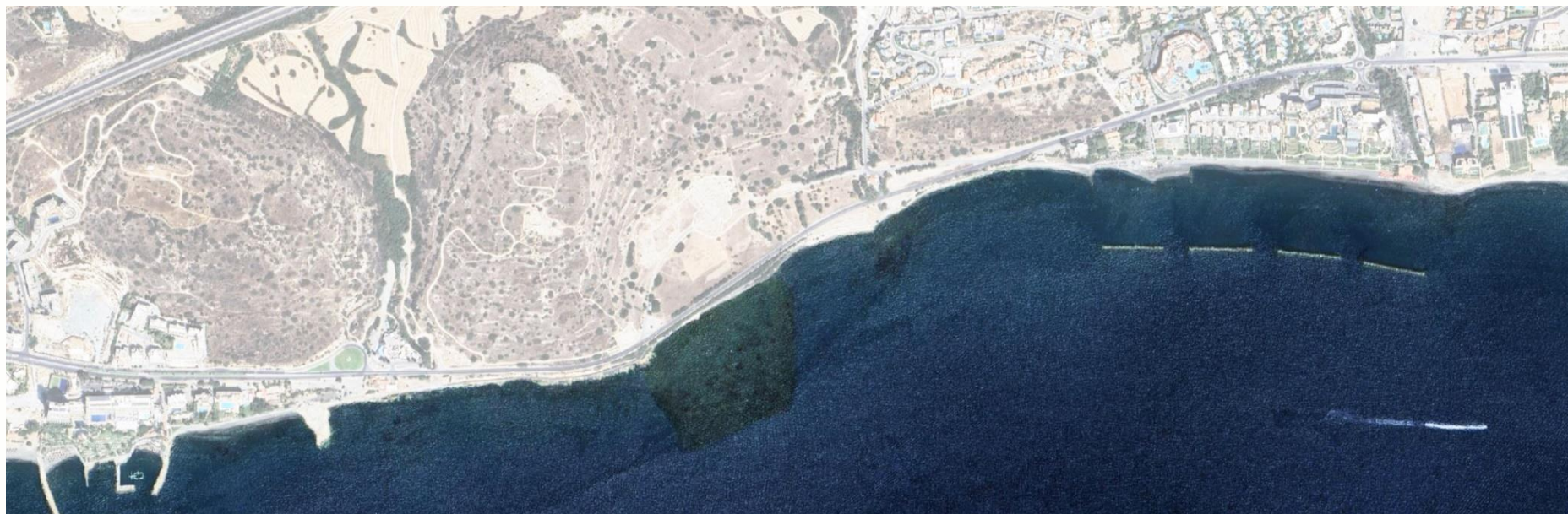
³⁶ (Στεφανή, 2021),σελ. 302

1.9.6. Ο λιμένας - Το εμπόριο

Η Γαλλική Σχολή Αθηνών διεξήγαγε υποβρύχιες αρχαιολογικές έρευνες και ανασκαφή στον χώρο του αρχαίου λιμανιού της Αμαθούντος (1984, 1985, 1986), με αποτέλεσμα την λεπτομερή αποτύπωση και η ακριβή χρονολόγηση του λιμανιού.

Όπως έχουν αποδείξει οι αρχαιολογικές έρευνες το αρχαίο λιμάνι της Αμαθούντος, ήταν γερή κατασκευή που διέθετε κτιστούς λιμενοβραχίονες και κυματοθραύστες κτισμένους από πελεκητούς ογκολίθους. Ενισχύονταν από πύργους που τα προστάτευαν και φρουρούσαν τις εισόδους τους.³⁷

Το λιμάνι διέθετε τρεις βραχίονες και μία μοναδική είσοδο – έξοδο. Η είσοδος του λιμανιού βρισκόταν στη νοτιοανατολική γωνία του και σχημάτιζε στενό λαιμό που επέτρεπε όμως τη διέλευση караβιών μεγάλης χωρητικότητας.

Εικόνα 14, Το αρχαίο λιμάνι κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας, Πηγή: Google maps, ίδια επεξεργασία

³⁷ (Πολυγνώση, 2020), Λιμάνια, Τα λιμάνια της

Το μεγάλο μέγεθος της λεκάνης του λιμανιού (100 μ. σε άξονα Β- Ν και 180 σε άξονα Α-Δ) και η στενή του είσοδος (πλάτους 20 μ.) αποτελεί ακόμη μια ένδειξη για τη χρήση του ως ναυτική βάση για πολεμικά πλοία μεγάλου μήκους, που κατασκευάστηκε στο πλαίσιο ενός σχεδίου λιμενικής θωράκισης, παρά ως εμπορικό λιμάνι της πόλεως.³⁸

Είναι πολύ πιθανόν η πρώτη μορφή του λιμανιού να έλαβε χώρα εκεί όπου υπήρχε φυσικός κόλπος. Ευρήματα υπάρχουν από την Αρχαϊκή περίοδο. Κατά την Ελληνιστική περίοδο, το λιμάνι μεγαλώνει και επεκτείνεται με τεχνητούς όρους προς την θάλασσα, με αποτέλεσμα σήμερα το εσωτερικό λιμάνι να είναι αόρατο λόγω των προσχώσεων. Ο λόγος της επέκτασης θα είχε να κάνει με τις ελληνικές κτήσεις στην ανατολή και τον έλεγχο των εκεί αποικιών.

1.9.7. Οι συνοικίες

Η ανασύνθεση της τοπογραφίας του αστικού πυρήνα της Αμαθούντος δεν είναι δυνατή, καθώς δεν έχουν εντοπιστεί ακόμη οι αντίστοιχες θέσεις οικιστικού χαρακτήρα³⁹.

Οι συστηματικές ανασκαφές του Τμήματος Αρχαιοτήτων στις ΝΑ παρυφές του λόφου της ακρόπολης, δυτικά της αγοράς, είχαν ως αποτέλεσμα τον εντοπισμό μιας πυκνά δομημένης έκτασης με κεντρικούς και δευτερεύοντες δρόμους και κτηριακά συμπλέγματα που παρουσιάζουν διαφορετικές φάσεις που ίσως θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως συνοικία.

Εντούτοις, ο μεγάλος αριθμός τάφων που έχει καταγραφεί στις τρεις νεκροπόλεις οδηγεί στην υπόθεση ύπαρξης οικιστικών θέσεων στην ευρύτερη περιοχή της Αμαθούντας, σε θέσεις εκτός του τειχισμένου περιβάλλοντος της ακρόπολης και της κάτω πόλεως, ανάμεσα

ή ακόμη και πέρα από τους λόφους των νεκροπόλεων⁴⁰.

Συνεπάγεται έτσι πως οι οικιστικοί πυρήνες είχαν μάλλον μια κατανομή που χαρακτηρίζεται ως δορυφορική. Η ακρόπολη (ο λόφος) τειχίζεται και προστατεύει τις απαραίτητες αστικές δομές, αποτελώντας ταυτόχρονα καταφύγιο για τους κατοίκους σε περιπτώσεις ανάγκης. Το γεγονός πως οι τάφοι βρίσκονται πάντα σε θέσεις που σχετίζονται με τις πύλες των τειχών, συνηγορεί επίσης πως οι κατοικίες βρίσκονταν εκτός πόλεως, εκεί δηλαδή που θα οδηγούσαν οι δρόμοι. Η ύπαρξη των τάφων αποκλείει την ύπαρξη οικιστικών δομών πλησίον. Σημειώνεται εδώ πως οι οικιστικοί πυρήνες διαμορφώνονται ανεξάρτητα από την διοικητική διάρθρωση. Ο σχηματισμός τους εξαρτάται από το φυσικό πλαίσιο (ανάγλυφο, ύπαρξη νερού και πρώτων υλών κ.α.) και όχι το πολιτικό.

³⁸ (Στεφανή, 2021), σελ. 67

³⁹ (Στεφανή, 2021), σελ. 68

⁴⁰ (Στεφανή, 2021), σελ. 310

1.10. Συμπεράσματα

Ο αρχαιολογικός χώρος της Αμαθούντος σήμερα υφίσταται εντελώς απαξιωμένος, απόρροια της ένταξης του χώρου στο τοπικό πολεοδομικό σχέδιο της Λεμεσού. Ως αποτέλεσμα, στην περιοχή συντελείται μια φρενήρης εκμετάλλευση της γης, με την οικοδομική δραστηριότητα να καταπατά στον καλπασμό της τις αρχαιότητες.

Ως παράκτια πόλη είχε δυνατότητα άμεσης επαφής με τον έξω κόσμο μέσω των θαλάσσιων δικτύων. Συνέπεια αυτού αποτελούν οι άφθονες εισαγωγές και εξαγωγές προϊόντων, ιδεών, τεχνολογίας και πολιτιστικού διαλόγου εν γένει. Η Αμαθούντα βρίσκεται επίσης πάνω στο ενδοκυπριακό χερσαίο δίκτυο των αρχαίων δόμων.

Η προτεινόμενη χάραξη των ορίων του βασιλείου της Αμαθούντος από τους μελετητές ακολουθεί τα φυσικά όρια όπως είναι λογικό. Η ενδοχώρα εξασφάλιζε διάφορους πόρους πλουτισμού και άρα εξασφάλιση των

συνθηκών για την εξέλιξη του οικισμού σε πόλη – βασίλειο.

Η εγγύτητα με τα κοιτάσματα χαλκού στους πρόποδες της οροσειράς του Τροόδους, καθώς και με τα δάση που τότε θα υπήρχαν, έδινε την δυνατότητα προσπορισμού πρώτων υλών.

Με δεδομένο το άφθονο κι αστείρευτο νερό από το Τρόοδος, η πόλη θα χρωστούσε ασφαλώς την ευημερία της σε μεγάλο βαθμό στην ανεπτυγμένη γεωργοκτηνοτροφία. Η κοιλάδα της Λεμεσού – σήμερα πλήρως δομημένη – με τις αποθέσεις αλλουβιακών χωμάτων, που μεταφέρθηκαν από την οροσειρά του Τροόδους, καθιστούσαν την περιοχή ιδανική για καλλιέργειες. Την κοιλάδα μάλλον μοιράζονταν οι Αμαθούσιοι με τους Κουρείς. Η θέση των δύο πόλεων προφανώς εξασφαλίζει πλεονεκτικές σχέσεις με την καλλιεργήσιμη γη, αφού φρουρούσαν τα χερσαία της περάσματα.

Το ανάγλυφο των λόφων πάνω στους οποίους διαρθρώνεται το σύνολο της πόλεως, ως

αποτέλεσμα γεωλογικών διεργασιών, αποτελεί επίσης κομβικό στοιχείο για την ανάγνωση της επιλογής της περιοχής ως θέση για εγκατάσταση.

Δυστυχώς σήμερα, η κατασκευή υδροταμιευτήρων υπήρξε απαραίτητη για την κάλυψη των αναγκών υδροδότησης της Λεμεσού (Κούρη, Γερμασόγειας, Πολεμιδιών). Για την Αμαθούντα αυτό είχε ως αποτέλεσμα την ανακοπή των υδάτων του ποταμού της Γερμασόγειας και των διακλαδώσεών του που έφταναν μέχρι την θάλασσα, με αποτέλεσμα να γίνεται σήμερα δύσκολα αντιληπτός ο τρόπος με τον οποίο υδροδοτείτο η πόλη.

Το κλίμα της περιοχής δεν έχει αλλάξει πολύ από την αρχαιότητα. Το εύρος των θερμοκρασιών κυμαίνεται σε θερμά επίπεδα, ενώ οι κατακρημνίσεις είναι ελάχιστες.

Το βασίλειο από την ίδρυση της πόλεως φαίνεται να είχε μεικτό πληθυσμό: Ετεοκύπριους, Έλληνες και Φοίνικες.

Η πόλη είχε μια διάρκεια ζωής που ξεπερνάει

τα 1.500 χρόνια, ενώ οι βασικές της δομές υφίσταντο από την ίδρυσή της (ιερό, παλάτι, τείχη, λιμάνι), αν και αργότερα ενισχύθηκαν σημαντικά.

Η σημασία της ως θρησκευτικό κέντρο θα ήταν πολύ μεγάλη, καθώς έτσι αναφέρεται στις αρχαίες πηγές. Η στρατηγική χωροθέτηση του ανακτόρου δεν αφήνει περιθώρια για παρερμηνεία της επιρροής της εξουσίας, καθώς είχε πλήρη εποπτεία προς τα ανατολικά, δυτικά και νότια (ανοιχτή θάλασσα) από τον λόφο. Η μαρτυρία της νότιας οδού πληροφορεί για τις σχέσεις με τις άλλες πόλεως προς τα δυτικά και ανατολικά παράλια, ενώ σημαντικό εύρημα αποτελεί η οδός που οδηγεί προς τα βόρεια. Η θέση του δεν έχει ακριβώς προσδιοριστεί, όμως η ύπαρξη ποταμιού που έφτανε μέχρι την πόλη υποδηλώνει ισχυρό τεκμήριο για την ύπαρξη κάποιας παραποτάμιας διαδρομής που θα οδηγούσε

στα κοιτάσματα θειούχων μεταλλευμάτων, όπως στη Γεράσα, όπου βρέθηκαν υλικά κατάλοιπα ενός αρχαίου μεταλλείου. Για την επεξεργασία και το εμπόριό τους θα υπήρχε κάποια σχέση με τις αποθήκες του παλατιού.

Οι νεκροπόλεις της Αμαθούντος χωροθετούνταν οργανωμένα εκτός των τειχών, σε αντίθεση με την περίοδο της Ύστερης εποχής του Χαλκού.

Η μελέτη της χάραξης των νεκροπόλεων, η αναμφισβήτητη σχέση που είχαν με τις εισόδους της πόλεως, καθώς και η υφιστάμενη γεωμορφολογία, οδηγεί σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα, αν αυτά αντιπαραβληθούν με τις θέσεις των πλουτοπαραγωγικών περιοχών του αρχαίου βασιλείου. Είναι προφανές πως αυτοί οι δρόμοι, που αποτέλεσαν και την ραχοκοκαλιά των νεκροπόλεων, οδηγούσαν ακριβώς στον έλεγχο αυτών των δομών.

Στην προέκταση της Ανατολικής νεκροπόλεως,

το ανάγλυφο οδηγεί προς το χωριό της Παρεκκλησιάς και του Πύργου (Πύρκου), πάνω στην μεταλλοφόρα ζώνη που ταυτίζεται με αυτήν της Καλαβασού (βλ. Σχ.06) όπου και επιβεβαιώνεται η ύπαρξη μεταλλείων χαλκού ήδη από την Εποχή του Χαλκού.

Οι θέσεις των οικιστικών πυρήνων δεν έχουν ακόμα αποσαφηνιστεί, αν και υπάρχουν αρκετές ενδείξεις για τις περιοχές εκτός των τειχών.

Διαφαίνεται, συνεπώς, από την ερμηνεία των καταλοίπων ότι η πρώτη εγκατάσταση στην περιοχή πραγματοποιείται στο πλαίσιο λειτουργίας ενός ευρύτερου οικονομικού συστήματος. Σκοπός του ήταν η διαχείριση και το εμπόριο των μετάλλων μέσω μιας πύλης εξόδου, που έφταν από ένα οργανωμένο δίκτυο δευτερευουσών θέσεων στην ενδοχώρα⁴¹.

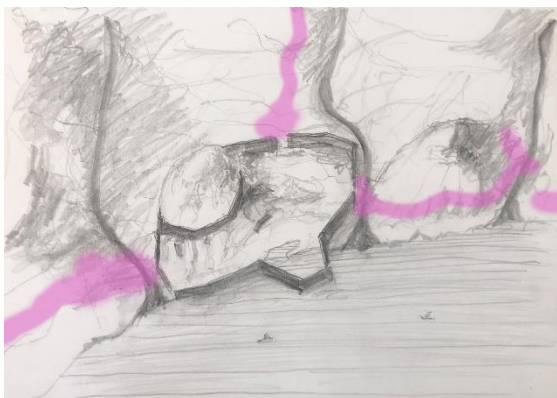
⁴¹ (Στεφανή, 2021), σελ. 311

2. ΜΕΡΟΣ Β': Τα υλικά κατάλοιπα

2.1. Οι Νεκροπόλεις

Η Αμαθούντα είχε τρεις οργανωμένες νεκροπόλεις (Δυτική, Βόρεια και Ανατολική), γύρω από τους δρόμους εξωτερικά των τειχών, γεγονός που γίνεται αμέσως κατανοητό από τη σχέση τους με τις πύλες της πόλεως (βλ. Σχ. 08).

Εικόνα 15, Σχέση νεκροπόλεων με την αρχαία πόλη, Προοπτική άποψη από ψηλά (NA), Προσωπικό αρχείο

Οι πρώτοι τάφοι των νεκροπόλεων εμφανίζονται την ίδια περίοδο, στις αρχές της Κυπρο-γεωμετρικής, μαρτυρώντας την

παράλληλη χρήση των τριών νεκροπόλεων.⁴²

Μόνο ένα μικρότερο μέρος των τάφων που ανακαλύφθηκαν δημοσιεύεται, ενώ από αυτούς εξακολουθούν να είναι ορατά στο έδαφος ελάχιστα, καθώς τα περισσότερα έχουν καλυφθεί από κτίρια και έργα οδοποιίας, (βλ. Σχ. 02).

Οι δύο νεκροπόλεις της Ανατολής και της Δύσης έχουν εξερευνηθεί ευρέως, ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1970, κατά τη διάρκεια έκτακτων ανασκαφών που συνδέονται με τη μεγάλη ακμή των ακινήτων και την έλευση τουριστών στην περιοχή (τουριστική ζώνη στα ανατολικά προάστια της Λεμεσού). Η βόρεια νεκρόπολη, λιγότερο επηρεασμένη από αυτή την εξέλιξη, παρέμεινε σχετικά άγνωστή. Έτσι τα δεδομένα που αντλούνται σήμερα για την βόρεια νεκρόπολη δεν είναι παρά ελάχιστα.

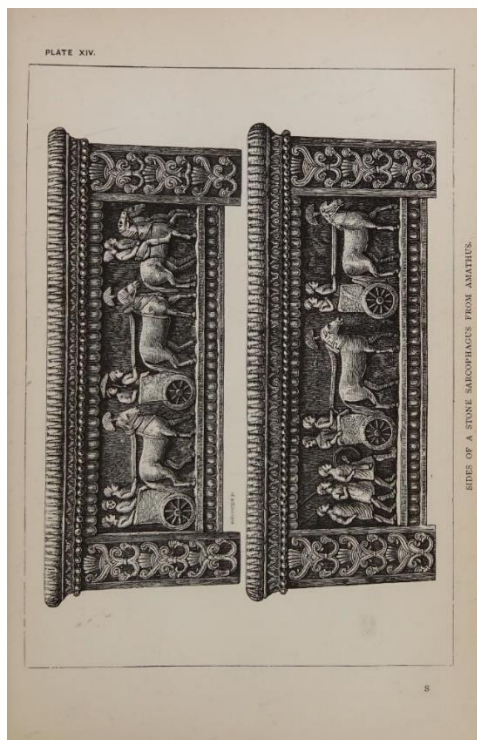
2.1.1. Ιστορικό ανασκαφών

Η τυμβωρυχία μεγάλης κλίμακας και οι ερασιτεχνικές έρευνες προηγήθηκαν των συστηματικών ανασκαφικών εργασιών, όπως και σε όλους τους άλλους αρχαιολογικούς χώρους στην Κύπρο ανεξαιρέτως. Κύριος στόχος των τυμβωρύχων και ερασιτεχνών ανασκαφέων ήταν η ανεύρεση πολύτιμων αρχαιολογικών θησαυρών και στη συνέχεια η εκποίηση, η αγοραπωλησία και η φυγάδευσή τους στο εξωτερικό.

Οι νεκροπόλεις (Βόρεια και Δυτική) της Αμαθούντος λεηλατήθηκαν σε μεγάλο βαθμό την περίοδο **1873 – 1876**, όταν ο κόμης - στρατηγός Luigi Palma di Cesnola ως πρόξενος των ΗΠΑ, εγκατεστημένος στη Λάρνακα (επί οθωμανικής κυριαρχίας ήταν η πρωτεύουσα του νησιού), έσκαψε εκατοντάδες τάφους και το μεγαλύτερο μέρος των πλούσιων κτερισμάτων τους μεταφέρθηκαν στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας

⁴² (Στεφανή, 2021), σελ. 111

Υόρκης, με κορυφαίο τρόπαιο την σαρκοφάγο από την βόρεια νεκρόπολη της Αμαθούντος.

Εικόνα 16, σχέδιο των δύο μακρών πλευρών της σαρκοφάγου που μετέφερε ο Cesnola στην Νέα Υόρκη. Οι επιφάνειες ήταν έντονα χρωματισμένες (General Louis Palma Di Cesnola, 1878), σελ.. 257

Το 1878, η Κύπρος περνάει υπό την κυριαρχία

της Βρετανικής αυτοκρατορίας, αμέσως δηλαδή μόλις ολοκληρώνεται η διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ από του Γάλλους (1869), προκειμένου να ενισχυθεί το αποικιακό δίκτυο προς τις Ινδίες. Το γεγονός αυτό έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στην διοχέτευση τεράστιου ποσού από το βρετανικό μουσείο, μέσω του προγράμματος με τίτλο «The Cyprus Exploration Fund» το 1888 – 1890 ώστε οι μελέτες του Βρετανικού Μουσείου να γίνουν στην Κύπρο κι όχι σε άλλα μέρη όπου υπήρχαν ενεργές αποστολές (π.χ. Ιράκ). Από τότε, τα ταφικά μνημεία της Αμαθούντος λεηλατήθηκαν και ιδιαίτερα η Ανατολική νεκρόπολη το 1893, όταν τις ανασκαφές διέυθυνε το Βρετανικό Μουσείο με αποτέλεσμα την οικειοποίηση όλων των ευρημάτων.

Την περίοδο 1927-1931 αναλαμβάνει μεθοδικές ανασκαφικές έρευνες η σουηδική αρχαιολογική σχολή (Swedish Cyprus

expedition) οι οποίες περιελάμβαναν μελέτες για όλο τον αρχαιολογικό χώρο, ιδιαίτερα όμως την Δυτική νεκρόπολη. Υπό την διεύθυνση του Einar Gjerstad, είχαν ως αποτέλεσμα την ανακάλυψη πολλών άθικτων λαξευτών τάφων με μεγάλες ποσότητες κτερισμάτων, σημαντικό γεγονός καθώς οι περισσότεροι που είχαν μέχρι τότε ανευρεθεί είχαν συληθεί.

Σύμφωνα με τις πρακτικές της εποχής, τα ευρήματα της Σουηδικής αποστολής στην Κύπρο μοιράστηκαν μεταξύ της Σουηδίας και της Κύπρου με την άδεια της Βρετανικής αποικιοκρατικής κυβέρνησης.⁴³

Οι τυμβωρύχοι, ο Cesnola, το Βρετανικό Μουσείο, η Σουηδική αποστολή καθώς και το τμήμα αρχαιοτήτων έχουν συμβάλει, μέχρι σήμερα, με τους δικούς τους τρόπους στην αποκάλυψη πάνω από 1.000 τάφων στις τρεις νεκροπόλεις.

⁴³ (Medelhavs Museet, 2020)

2.1.2. Οι νεκροπόλεις σε αριθμούς

Κατά τη διάρκεια της Κυπρο-αρχαϊκής περιόδου κατασκευάζεται ο μεγαλύτερος αριθμός νέων τάφων, οι οποίοι εντοπίζονται στα εδάφη της Δυτικής και της Ανατολικής νεκροπόλεως. Πρόκειται για την περίοδο κατά τη διάρκεια της οποίας συντελείται η σημαντικότερη αύξηση πληθυσμού στο αστικό κέντρο της Αμαθούντας, γεγονός που μαρτυρείται από την αλματώδη αύξηση των νέων τάφων και των ενταφιασμών σε υφιστάμενους τάφους που επαναχρησιμοποιούνται⁴⁴.

Κατά την Κυπρο-Κλασσική περίοδο καταγράφεται μια αισθητή μείωση στον αριθμό των νέων τάφων⁴⁵.

Ο αριθμός των νέων τάφων που κατασκευάζονται κατά την Ελληνιστική εποχή είναι πολύ μικρότερος σε σχέση με τις προγενέστερες περιόδους, γεγονός που σχετίζεται με την εντατικοποίηση της πρακτικής επαναχρησιμοποίησης υφιστάμενων τάφων⁴⁶.

Στη Ρωμαϊκή εποχή, παρότι ο αριθμός των τάφων που χρησιμοποιούνται αυξάνεται, περισσότερο από το 90% αποτελεί επαναχρησιμοποίηση⁴⁷.

Σήμερα οι περισσότεροι τάφοι που έχουν ανασκαφεί βρίσκονται στην Δυτική νεκρόπολη (462), έπειτα στην Ανατολική (301) και τέλος στην Βόρεια (19)⁴⁸.

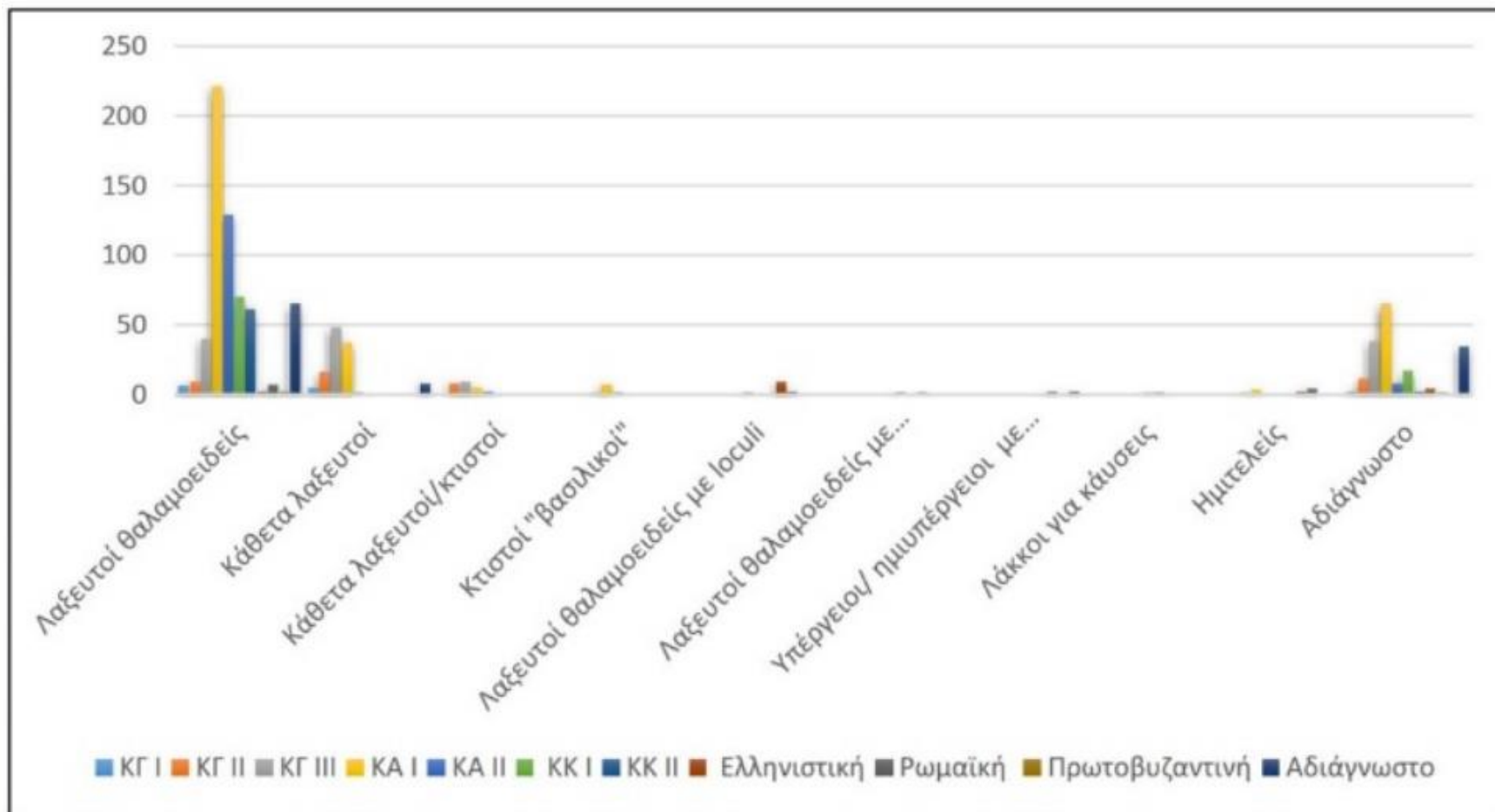
⁴⁴ (Στεφανή, 2021), σελ. 316

⁴⁵ (Στεφανή, 2021), σελ. 302

⁴⁶ (Στεφανή, 2021), σελ. 317

⁴⁷ (Στεφανή, 2021), σελ. 304

⁴⁸ (Στεφανή, 2021), σελ. 545-550

49

Εικόνα 17, Τοπολογική κατάταξη τάφων ανά εποχή

⁴⁹ (Στεφανή, 2021), σελ. 523

2.1.3. Χαρακτηριστικά

Οι τρεις νεκροπόλεις αναπτύσσονται γραμμικά σε μεγάλη μήκη, η συνολική έκτασή τους όμως παραμένει ασαφής.

Η πρακτική της επανάχρησης των τάφων συντελείτο σε όλες τις νεκροπόλεις, ανεξαρτήτου του τύπου του τάφου. Για την επαναχρησή τους αφαιρούνταν συνήθως, για σκοπούς εξοικονόμησης ενέργειας και χρόνου, μόνο ένα μέρος από την επίχωσή του δρόμου, πλησίον της εισόδου⁵⁰.

Τα συνεργεία κατασκευής τάφων φαίνεται να γνώριζαν και να λάμβαναν υπόψη την ύπαρξη των γειτονικών προς τους υπό κατασκευή τάφους και σε μερικές περιπτώσεις γίνεται, μάλιστα, αντιληπτή η προσπάθεια αποφυγής «πρόσκρουσης» σε άλλα μνημεία⁵¹. Βεβαίως, στο ανατολικό μέρος της Ανατολικής νεκροπόλεως (τοποθεσία Καμπινάρκα)

εντοπίστηκαν τάφοι σε ιδιαίτερα πυκνή διάταξη, των οποίων η κατασκευή είχε προκαλέσει σε αρκετές περιπτώσεις την τμηματική καταστροφή άλλων τάφων⁵².

Η οργάνωση του χώρου «εντός» των νεκροπόλεων είναι αβέβαιη, όμως σίγουρα θα υπήρχαν δρόμοι που θα έφταναν κοντά στους τάφους για τις διαδικασίες κατασκευής των, καθώς και του ενταφιασμού των νεκρών.

Μπορεί επίσης να υποθεθεί ότι εντός των εδαφών της κάθε νεκροπόλεως θα υπήρχαν στενότερα μονοπάτια και διάδρομοι, που επέτρεπαν τη διακίνηση και την πρόσβαση στα επί μέρους ταφικά μνημεία.

Η υπέργεια σήμανση των τάφων γινόταν συχνά με την τοποθέτηση κινητών λίθινων επιτύμβιων σημάτων (στήλες και κιονίσκοι) ή με κτιστές κατασκευές πάνω ή σε άμεση γεινίαση με τον ταφικό θάλαμο. Ορισμένες

από τις επιτύμβιες στήλες εντοπίστηκαν σε δεύτερη χρήση, ως δομικό υλικό, εντοιχισμένες στις οικίες στον κοντινό οικισμό του Αγίου Τύχωνα⁵³.

Υπάρχουν επίσης ενδείξεις για την σηματοδότηση της θέσης του τάφου με χαμηλούς χωμάτινους λοφίσκους – τύπου τύμβος- λιθοσωροί ή μικροί λίθινοι περίβολοι.

⁵⁰ (Στεφανή, 2021), σελ. 286

⁵¹ (Στεφανή, 2021), σελ. 123

⁵² (Στεφανή, 2021), σελ. 125

⁵³ (Στεφανή, 2021), σελ. 288

2.1.4. Τυπολογίες τάφων

Όπως παρατηρείται σε όλες τις νεκροπόλεις, οι τάφοι λαξεύονταν στο βράχο ακολουθώντας το φυσικό σχήμα και την κλίση του λόφου, με αποτέλεσμα να έχουν διαφορετικό προσανατολισμό μεταξύ τους. Συμπεραίνεται έτσι πως ο προσανατολισμός δεν θα είχε κάποια ιδιαίτερη αξία στην δημιουργία και κατασκευή των τάφων.

Οι τάφοι κατατάσσονται σε έξι τύπους (Α-Ζ) σύμφωνα με τον τρόπο κατασκευής τους - σύνολο 741 τάφων από τις τρεις νεκροπόλεις⁵⁴.

Έπειτα οι έξι αυτοί τύποι χωρίζονται σε ομάδες τάφων βάσει του σχήματος της κάτοψης των ταφικών θαλάμων και συγκεκριμένων μορφολογικών χαρακτηριστικών στην εσωτερική τους διαμόρφωση. Αναλυτικά:

- **Τύπος Α:** λαξευτοί θαλαμοειδείς
 - με τετράπλευρο σχήμα
 - με ελλειψοειδές ή ακανόνιστο κυκλικό σχήμα
 - με ταφικές θήκες (loculi)
 - με αρκυσόλια
- **Τύπος Β:** κάθετα λαξευτοί
 - απλοί
 - υβριδικοί
 - με επενδυμένα κτιστά τοιχώματα
- **Τύπος Γ:** κτιστοί «βασιλικοί»
- **Τύπος Δ:** υπέργειοι κτιστοί
- **Τύπος Ε:** λακκοειδείς
- **Τύπος Ζ:** απλοί λάκκοι

Στην Αμαθούντα απαντάται ένα σπάνιο είδος τάφου με μια ιδιαιτερότητα που πρέπει ίσως να αποδοθεί στην ετεοκυπριακή προέλευση του πληθυσμού: ο δρόμος και ο θάλαμος του

τάφου είναι σκαμμένοι σε όρυγμα⁵⁵ (Τύπος Β).

Σημειώνεται εδώ πως για την τυπολογική κατάταξη των ταφικών μνημείων, χρειάζεται εν γένει μια ευρύτερη και συνολική μελέτη για το σύνολό τους, που ξεπερνάει την μελέτη της Αμαθούντος, αλλά πιθανόν και του συνόλου των ταφικών μνημείων της Κύπρου.

⁵⁴ Σε αυτό το σημείο θέλω να ευχαριστήσω και πάλι την Ελισάβετ Στεφανή για την παραχώρηση της αδημοσίετου μέχρι σήμερα διδακτορικής της

διατριβής. Η κατηγοριοποίηση των τάφων είναι αποτέλεσμα της δικής της δουλειάς. Από τη διδακτορική της διατριβή, σελ. 147-148

⁵⁵ (Aupert Pierre, 1999), σελ. 20

2.2. Η Ανατολική Νεκρόπολη

2.2.1. Απαλλοτριώση του χώρου

Το 1972 και το 1974, μετά από αίτηση για λατόμευση ασβεστόλιθου στην νότια πλαγιά του λόφου «Βίκλες» διενεργήθηκαν διερευνητικές ανασκαφές εκ μέρους του Τμήματος Αρχαιοτήτων.

Οι ανασκαφές, έφεραν στο φως τους δυο κτιστούς «βασιλικούς» τάφους που είχαν ανασκάψει πριν από περίπου οκτώ δεκαετίες τα μέλη της αποστολής του Βρετανικού Μουσείου (βλ. Σχ. 11 για θέση κτιστών βασιλικών τάφων). Πρόκειται για τους τάφους που δημοσίευσαν οι Βρετανοί με αριθμούς 77 και 79, τους οποίους ανέσκαψε πλήρως το Τμήμα Αρχαιοτήτων, καταγράφοντάς τους με νέα αρίθμηση: 395 και 394 αντίστοιχα.

Εικόνα 18, Τάφος T.394, με κόκκινα βέλη σημειώνεται το επίπεδο της επιφάνειας που παρουσιάζει εξάνθιση αλάτων μετά την επίχωσή του, Απρ. 2024, Προσωπικό αρχείο

Η ανακάλυψη των δυο κτιστών «βασιλικών» τάφων οδήγησε στην απόφαση του Τμήματος Αρχαιοτήτων για απαλλοτριώση των τεμαχίων γης στα οποία ανευρέθηκαν. Ως εκ τούτου, οι εργασίες για λατόμευση ασβεστόλιθου περιορίστηκαν στη βόρεια πλαγιά του λόφου, στην οποία είχαν διεξαχθεί επίσης έρευνες

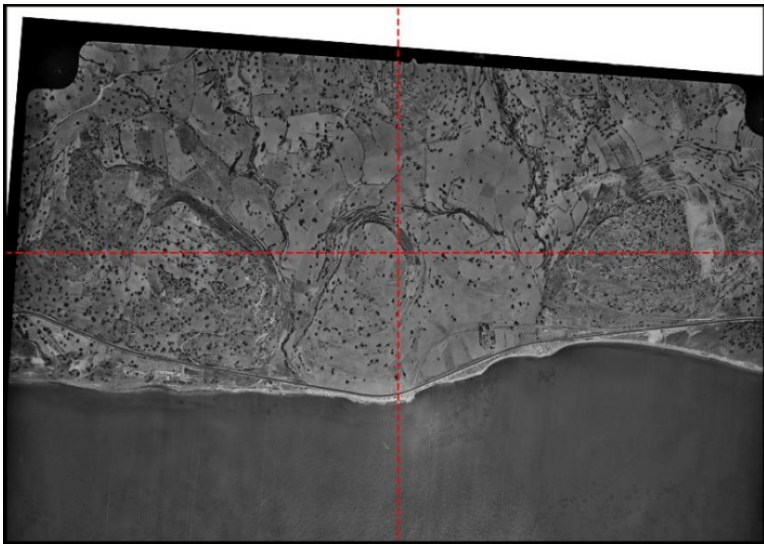
χωρίς να ανευρεθούν κατάλοιπα ή άλλα ευρήματα που να εμποδίζουν την εκμετάλλευσή της.

Λίγο αργότερα, το 1979, άρχισε να αναπτύσσεται οικοδομικά το νότιο τμήμα του λόφου Βίκλες⁵⁶.

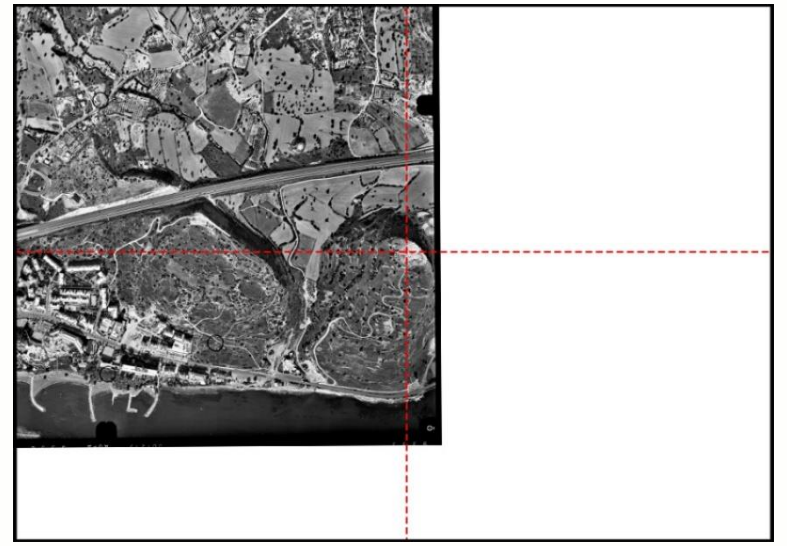
Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, ο εντοπισμός και η ανασκαφή των τάφων προέκυψε λόγω του τουριστικού χαρακτήρα που αποδόθηκε στην περιοχή, και άρα την ανάγκη αρχαιολογικής μελέτης πριν την έκδοση των σχετικών αδειών οικοδόμησης.

Σήμερα, η πλειονότητα των τάφων που έχουν διατηρηθεί στην περιοχή της Αμαθούντος βρίσκονται στα απαλλοτριωμένα ή αδόμητα τεμάχια γης που εντάχθηκαν σε ζώνη προστασίας. (βλ. Σχ. 01)

⁵⁶ (Στεφανή, 2021), σελ. 109

Εικόνα 19, Αεροφωτογραφία από την περιοχή της Αμαθούντος 1963, Πύλη κτηματολογίου

Εικόνα 20, Αεροφωτογραφία από την περιοχή της Αμαθούντος 1993, Πύλη κτηματολογίου

Εικόνα 21, Άποψη προς τα ΒΒΑ από την Β πλευρά του λόφου "Βίκλες", Διακρίνονται αποθέσεις χωμάτων από λατόμευση και με πορτοκαλί χρώμα ο υπεραστικός αυτοκινητόδρομος, 2024, Google maps, ίδια επεξεργασία

2.2.2. Εξέλιξη

Η ανατολική νεκρόπολη αναπτύσσεται στους νότιους και νοτιοανατολικούς πρόποδες του λόφου Βίκλες που οριοθετείται στα ανατολικά και δυτικά από δύο ρέματα ενώ προς νότο από τον σημερινό παραλιακό δρόμο (βλ. Σχ.08). Αποσπάσματα της ίδιας νεκροπόλεως έχουν εντοπιστεί και ανατολικότερα, προς την ακτή στις περιοχές Κοκκινόγια και Λούρες.

Παρόλο που στον λόφο «Βίκλες» αναπτύσσεται η Ανατολική νεκρόπολη, δεν αποκλείεται η χρήση του και για άλλες δραστηριότητες.

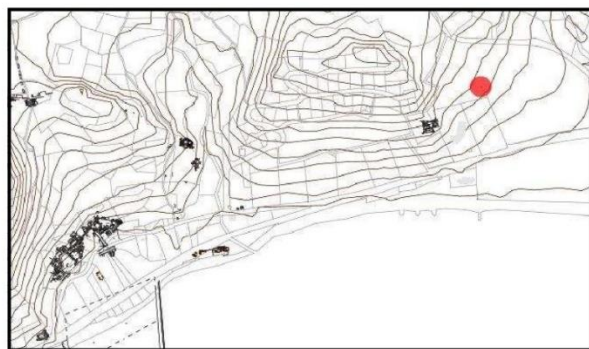
Στην εικόνα εικ.22 παρατίθενται οι θέσεις με

ταφές πρώτης χρήσης ανά περίοδο. Μπορούν έτσι να γίνουν μερικές παρατηρήσεις.

Η εξελικτική πορεία της έκτασης του χώρου της Ανατολικής νεκροπόλεως ξεκινά κατά τις φάσεις της Κυπρο-γεωμετρικής περιόδου ανατολικά του λόφου Βίκλες.

Αργότερα, κατά την πρώτη φάση της Κυπρο-αρχαϊκής εποχής, αναγνωρίζεται η χρήση του νότιου και ανατολικού τμήματος του λόφου. Η ίδια έκταση διατηρεί αυτή τη χρήση μέχρι πολύ αργότερα από τα ρωμαϊκά χρόνια είτε με την κατασκευή νέων τάφων, είτε κυρίως, μέσω της επανάχρησης παλαιότερων. Η δεύτερη πρακτική λαμβάνει μεγάλες διαστάσεις κυρίως κατά τα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια.

Ο ακριβής αριθμός των τάφων που κατασκευάστηκαν κατά το παρελθόν δεν μπορεί να γίνει γνωστός. Αφενός, λόγω της εκτεταμένης οικοδομικής δραστηριότητας, και αφετέρου λόγω του ενδεχόμενου καταστροφής των τάφων με σκοπό τον προσπορισμό πρώτων υλών για άλλη χρήση. Αυτό είναι κάτι που αφορά σε όλα τα μνημεία, και οι κτιστοί τάφοι χαρακτηρίζονται ως πολύ επιρρεπείς σε τέτοιου είδους πρακτικές σε αντίθεση με τους λαξευτούς.

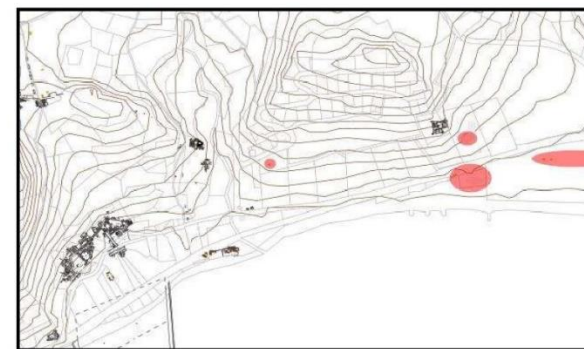
ΚΓ Ι

1

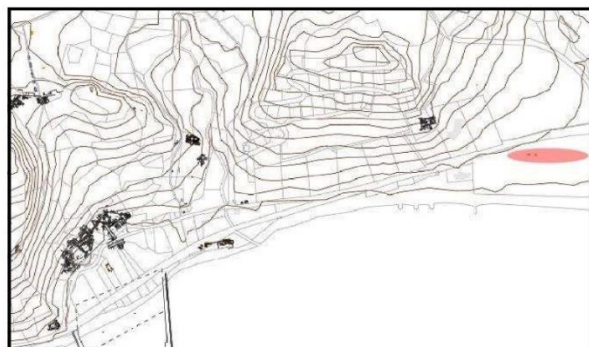
ΚΑ ΙΙ

4

ΚΚ ΙΙΙ

7

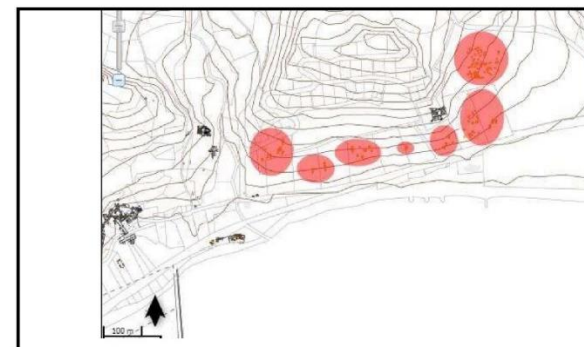
ΚΓ ΙΙ

2

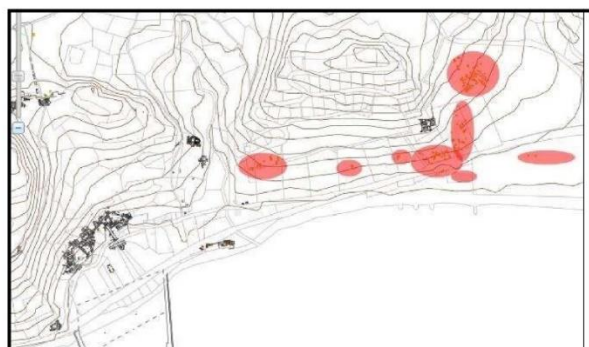
ΚΚ Ι

5

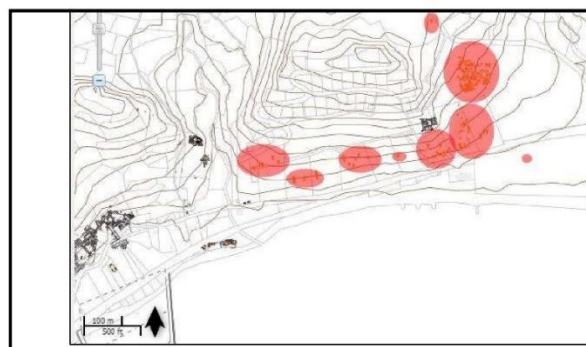
ΕΛΛ

8

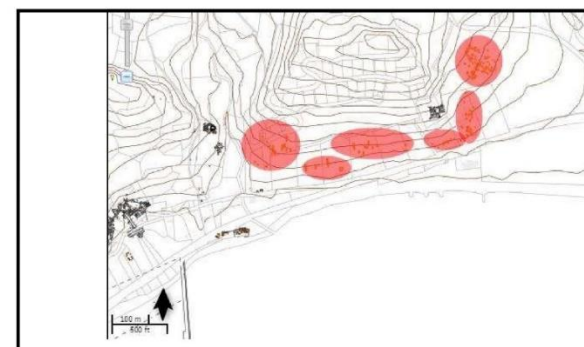
ΚΑ Ι

3

ΚΚ ΙΙ

6

ΡΩΜ

9

Εικόνα 22, Η εξέλιξη της Ανατολικής νεκροπόλεως από την Κυπρο-γεωμετρική μέχρι την Ρωμαϊκή εποχή. Χρονολογημένα ευρήματα στους τάφους, Πηγή: Στεφανή σελ. 411-415

2.2.3. Οργάνωση

Η Ανατολική νεκρόπολη εξελίχθηκε με τον τρόπο που αναφέρθηκε στο κεφ. 2.1.3 κατά μήκος της πορείας στην οποία υπήρχε χαραγμένος ένας αρχαίος δρόμος.

Η άμεση σχέση με την πόλη της Αμαθούντος, και συγκεκριμένα με την ανατολική πύλη των τειχών, σε συνδυασμό με τον ευρύτερο χωροταξικό σχεδιασμό (βλ. κεφ. 1.5) με την επέκταση του δικτύου της πόλεως προς τα ανατολικά, μαρτυρούν εμμέσως την οργάνωση της νεκροπόλεως.

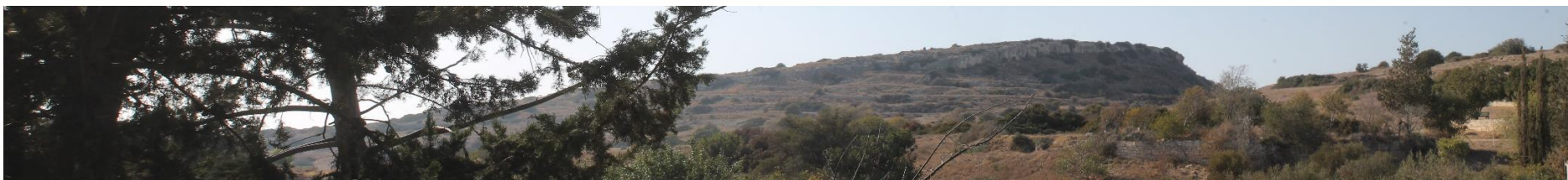
Η ίδια εξελικτική διαδικασία παρατηρείται και στις άλλες δύο νεκρόπολεις, Δυτική και Βόρεια, που ξεκινούν από τις αντίστοιχες πύλες των τειχών.

Στο νοτιοανατολικό και ανατολικό τμήμα της νεκροπόλεως, παρατηρούνται συστάδες τάφων που μπορούν να εξηγηθούν αν υποτεθεί η ύπαρξη ενός δεύτερου δρόμου που πάει προς την περιοχή «Λούρες». Αυτό δεν είναι απίθανο, καθώς η επέκταση της νεκροπόλεως προς την περιοχή δικαιολογεί και την ύπαρξή του.

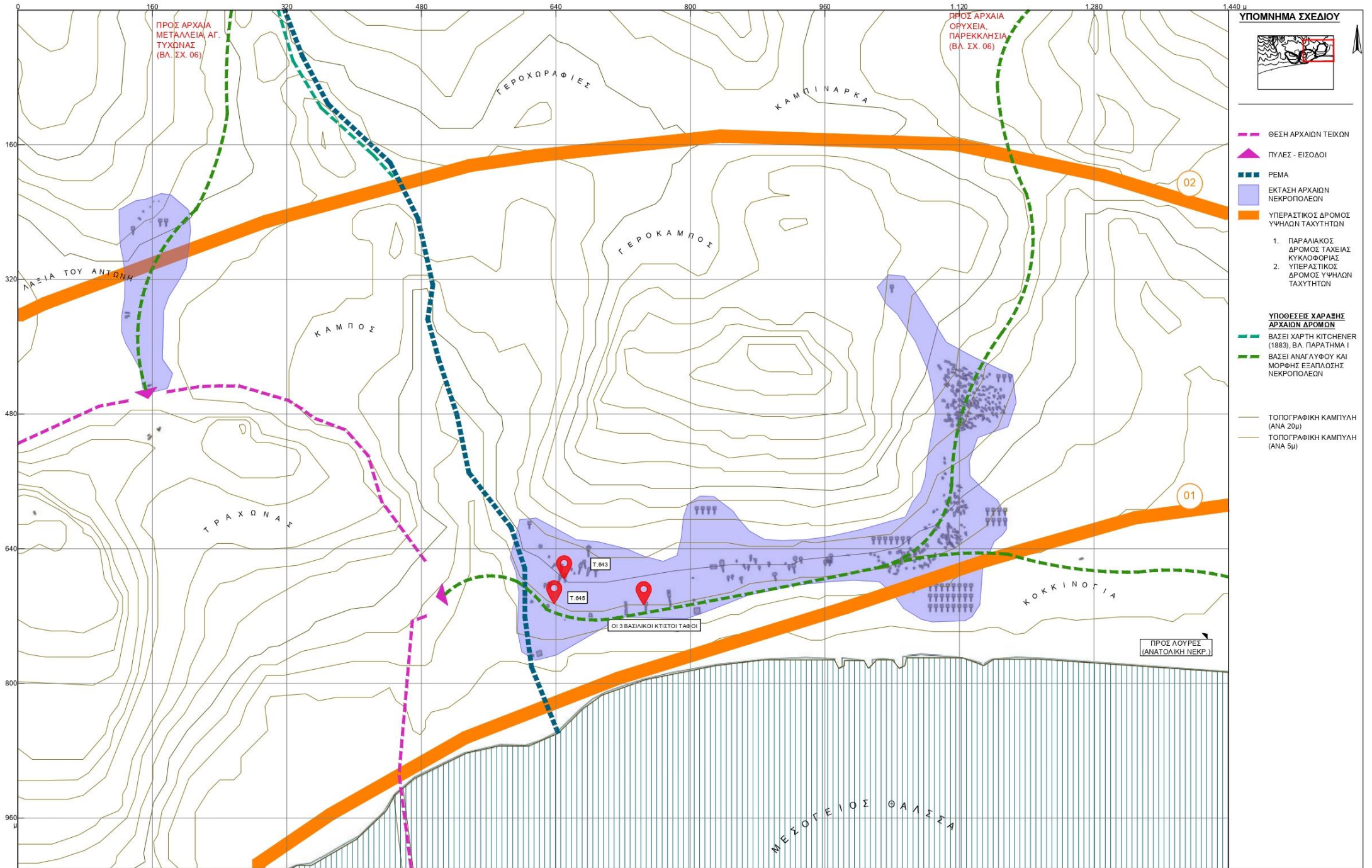
Δυστυχώς δεν υπάρχει σαφής εικόνα για την οργάνωση εντός της νεκροπόλεως, όμως μπορούν να γίνουν κάποιες ασφαλείς υποθέσεις. Οι δρόμοι οι οποίοι οδηγούν στους τάφους που δεν βρίσκονται πάνω στον κεντρικό άξονα, θα ήταν κάθετοι στο φυσικό ανάγλυφο του λόφου. Θα μπορούσε να υποτεθούν αναβαθμοί εντός της νεκροπόλεως

για την οργάνωση του αναγλύφου και άρα των ταφών, όμως σήμερα δεν απομένει κάτι για να το υποστηρίξει. Παρ' όλα αυτά στα ημερολόγια των βρετανών ανασκαφέων καταγράφονται «φυσικές αναβαθμίδες», μάλιστα με την αριθμησή τους να ξεκινάει από το χαμηλότερο υψόμετρο (πρώτη, δεύτερη, τρίτη).

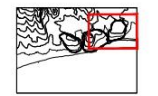
Οι αναβαθμίδες θα μπορούσαν να είναι κατάλοιπα ενός πιο πρόσφατου παρελθόντος που ο χώρος χρησιμοποιείτο για καλλιέργειες, όμως πιθανώς να τεκμηριώνει την ανωτέρω υπόθεση. Αναβαθμίδες για καλλιέργεια παρατηρούνται και σε άλλα σημεία του αρχαιολογικού χώρου.

Εικόνα 23, ο λόφος "Κάστρος" από τα ανατολικά, διακρίνονται αναβαθμοί για καλλιέργεια, 2024, Προσωπικό αρχείο

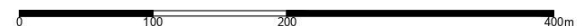
ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ

- ΘΕΣΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΤΕΙΧΩΝ
 - ▲ ΠΥΛΕΣ - ΕΙΣΟΔΟΙ
 - ΡΕΜΑ
 - ΕΚΤΑΣΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΝΕΚΡΟΠΟΛΕΩΝ
 - ΥΠΕΡΑΣΤΙΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ ΥΨΗΛΩΝ ΤΑΧΥΤΗΤΩΝ
1. ΠΑΡΑΛΙΑΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ ΤΑΧΕΙΑΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ
 2. ΥΠΕΡΑΣΤΙΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ ΥΨΗΛΩΝ ΤΑΧΥΤΗΤΩΝ

- ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΧΑΡΑΞΗΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΔΡΟΜΩΝ**
- ΒΑΣΕΙ ΧΑΡΤΗ ΚΙΤΤΧΕΝΕΡ (1883), Βλ. ΠΑΡΑΤΗΜΑ Ι
 - ΒΑΣΕΙ ΑΝΑΓΛΥΦΟΥ ΚΑΙ ΜΟΡΦΗΣ ΕΞΑΠΛΩΣΗΣ ΝΕΚΡΟΠΟΛΕΩΝ

- ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΜΠΥΛΗ (ΑΝΑ 20μ)
- ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΜΠΥΛΗ (ΑΝΑ 5μ)

2.2.4. Υφιστάμενη κατάσταση

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, οι νεκροπόλεις δεν αντιμετωπίζονται από τους ιθύνοντες φορείς ως ενιαία μνημειακά σύνολα, παρότι κάποιοι τάφοι θεωρούνται μνημεία.

Η πρακτική αυτή δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στην αναγνώρισή τους ως ανεξάρτητη χωρική ενότητα σε πλήρη συνάρτηση με την λειτουργία της αρχαίας πόλεως. Πέραν όμως αυτού, υπάρχουν περιπτώσεις, κυρίως στην Δυτική νεκρόπολη, όπου σε μεγάλης αξίας τεμάχια γης, με λίγα ταφικά κτίσματα (ένα ή δύο), έχουν εγκριθεί άδειες οικοδομής κτηρίων. Η καλύτερη τύχη που μπορεί να έχει ένας τάφος σε μια τέτοια συνθήκη είναι η επίχωσή του, ενώ δεν είναι λίγα τα παραδείγματα τμηματικής ή ολικής τους καταστροφής.

Τμήμα της Ανατολικής νεκροπόλεως αποτελεί εξαίρεση στην προαναφερθείσα πρακτική, καθώς μεσολάβησε για διάφορους λόγους η (μερική) απαλλοτρίωση των σχετικών τεμαχίων γης (βλ. κεφ. 2.2.1). Από τις τρεις νεκροπόλεις το συγκεκριμένο τμήμα, αποτελεί το μόνο που έχει θωρακιστεί θεσμικά από την οικοδομική δραστηριότητα στην περιοχή. Αυτός εξάλλου είναι και ο λόγος που η ανά χείρας εργασία καταπιάνεται με τη συγκεκριμένη θέση, το απαλλοτριωμένο τμήμα της Ανατολικής νεκροπόλεως.

Η επέκταση των ανασκαφών προς τα ανατολικά του αρχαιολογικού χώρου της Ανατολικής νεκροπόλεως κοντά, στο «Ιερό σπήλαιο αγίας Βαρβάρας», έφερε στο φως μικρή πεντάκλιτη βασιλική των Πρωτοχριστιανικών χρόνων. Κάτω από το δάπεδο της βασιλικής σκάφτηκαν μερικοί

κιβωτιόσχημοι τάφοι και έξω από το βόρειο κλίτος βρέθηκαν δυο λίθινες σαρκοφάγοι με πολλές ταφές. Σημειώνεται εδώ πως η αγία Βαρβάρα στην χριστιανική παράδοση αντιπροσωπεύει την προστάτιδα των μεταλλωρύχων.

Σημαντικό γνώρισμα για την Ανατολική νεκρόπολη αποτελούν οι τρεις κτιστοί «βασιλικοί» τάφοι, στο κεντρικό τμήμα του λόφου (ίδιο υψόμετρο με T.645 που αναλύεται παρακάτω). Οι τάφοι αυτοί διακρίνονται για την μνημειακότητα της κατασκευής και του μεγέθους τους, ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος διάταξής τους, σε απόσταση 23-28 μ. ο ένας από τον άλλο και με κοινό προσανατολισμό σε άξονα N-B⁵⁷ (βλ. Σχ. 11).

⁵⁷ (Στεφανή, 2021), σελ. 114

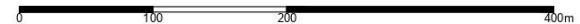

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ

- ΟΡΙΑ ΛΟΦΟΥ 'ΒΙΚΛΕΣ'
 - ΟΡΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ (ΒΑΣΕΙ ΤΠΣ)
 - ΘΕΣΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΤΕΙΧΩΝ
 - ▲ ΠΥΛΕΣ - ΕΙΣΟΔΟΙ
 - ΕΚΤΑΣΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΝΕΚΡΟΠΟΛΕΩΝ
 - ΠΕΡΙΟΧΗ ΕΝ ΔΥΝΑΜΕΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ
 - ΝΟΤΙΑ ΟΔΟΣ
 - ΥΠΕΡΑΣΤΙΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ ΥΨΗΛΩΝ ΤΑΧΥΤΗΤΩΝ
1. ΠΑΡΑΛΙΑΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ ΤΑΧΕΙΑΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ
 2. ΥΠΕΡΑΣΤΙΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ ΥΨΗΛΩΝ ΤΑΧΥΤΗΤΩΝ

- ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΧΑΡΑΞΗΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΔΡΟΜΩΝ**
- ΒΑΣΕΙ ΧΑΡΤΗ ΚΙΤΣΕΝΕΡ (1883), Βλ. ΠΑΡΑΤΗΜΑ Ι
 - ΒΑΣΕΙ ΑΝΑΓΛΥΦΟΥ ΚΑΙ ΜΟΡΦΗΣ ΕΞΑΠΛΩΣΗΣ ΝΕΚΡΟΠΟΛΕΩΝ

Κατά τις σωστικές ανασκαφές, αναγνωρίστηκαν συγκεντρώσεις τάφων, οι οποίες σε αρκετά σημεία παρουσιάζουν κοινό προσανατολισμό. Η απόσταση μεταξύ των ταφών δεν είναι σταθερή, καθώς κυμαίνεται

από μερικά εκατοστά μέχρι αρκετά μέτρα. Οι δρόμοι, μάλιστα, ορισμένων τάφων υπέρκεινται των θαλάμων κάποιων άλλων⁵⁸.

Από τους τάφους που έχουν μελετηθεί μέχρι

σήμερα μόνο οι 47 έχουν διατηρηθεί. Οι υπόλοιποι τάφοι έχουν καταχωθεί και δεν είναι πλέον ορατοί, καθώς βρίσκονται κάτω από τα κτήρια των ξενοδοχειακών και οικιστικών μονάδων ή κάτω από τους δρόμους.⁵⁹

Εικόνα 24, Αρχαίες πόλεις με κτιστούς "βασιλικούς" τάφους⁶⁰

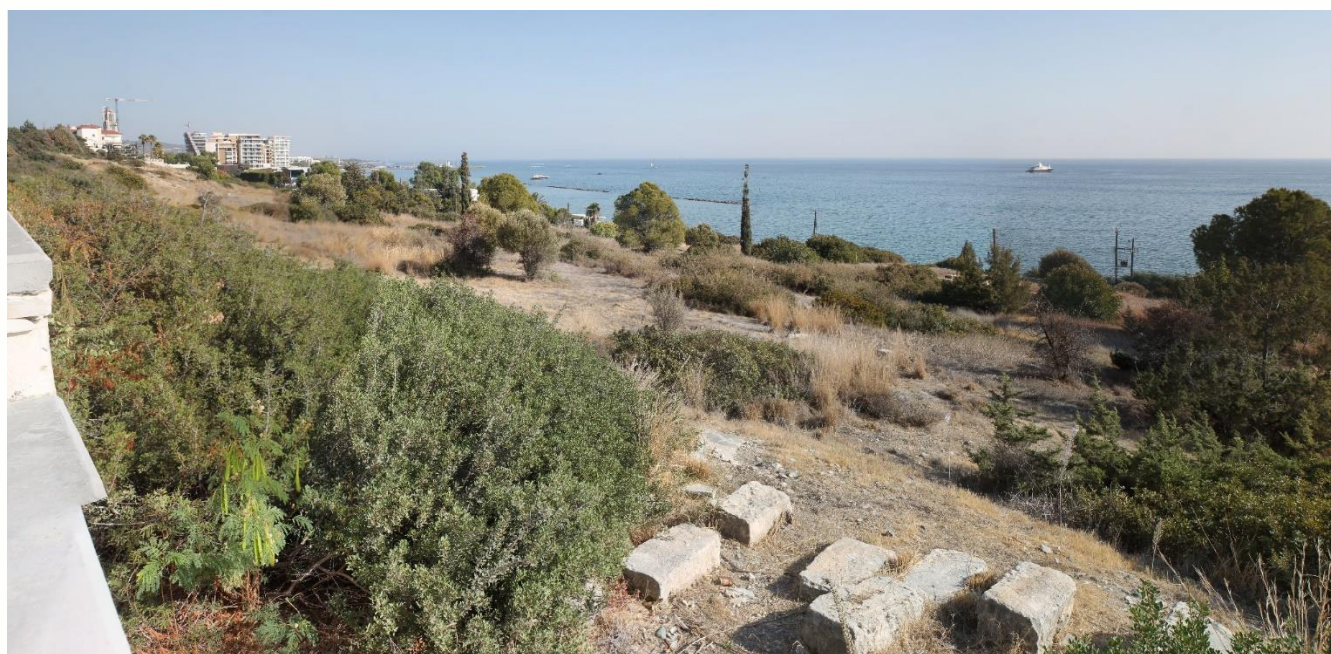
⁵⁸ (Στεφανή, 2021), σελ. 110

⁵⁹ (Στεφανή, 2021), σελ. 110

⁶⁰ (The royal tombs of Tamassos. State of research and perspectives, 2002)

Εικόνα 25, Άποψη της περιοχής από νοτιοδυτικά

Εικόνα 26, Η Ανατολική νεκρόπολη, άποψη προς τα νοτιοανατολικά από τον εξωτερικό χώρο, Απρ. 2024, Προσωπικό αρχείο

2.2.5. Παρουσίαση ζητημάτων

Η υφιστάμενη δυναμική ανάμεσα στους δύο αρχαιολογικούς χώρους καθιστά την σχέση τους προβληματική. Με τον τρόπο που ορίζονται από το ΤΠΣ παρουσιάζεται μια χωρική και λειτουργική ασυνέχεια ανάμεσά τους, η οποία περιλαμβάνει το μικρό ρέμα ανατολικά του λόφου Βίκλες και τον

παράλληλο σε αυτό δρόμο προς τα δυτικά.

Συνεπώς, δεν γίνεται εύκολα κατανοητή η αναγνώριση της σχέσης ανάμεσα στις δύο ενότητες που στην αρχαιότητα συνέθεταν μέρος της οργανωμένης αστικής δομής.

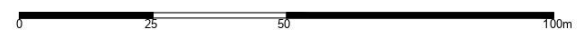
Στο ανωτέρω πρόβλημα συντελεί και η απουσία κάποιας προσπάθειας για την ανάδειξη των τειχών ως όρια της πόλεως,

καθώς και ο αρχαίος δρόμος που αποτελούσε και την ραχοκοκαλιά για την εξέλιξη της νεκροπόλεως.

Το τμήμα της νεκροπόλεως που ορίζεται ως αρχαιολογικός χώρος δεν είναι προσβάσιμος για το κοινό. Σήμερα μάλιστα βρίσκεται περιφραγμένη από κάθε πλευρά.

Εικόνα 27, Άποψη του λόφου "Κάστρος" από την Ανατολική νεκρόπολη, Απρ.2024, Προσωπικό αρχείο

2.3. Δύο ταφικά μνημεία

Τα δύο μνημεία που επιλέχθηκαν βρίσκονται πλησίον του χώρου που αναγνωρίζεται ως ο πλέον προβληματικός για την ανάδειξη της Ανατολικής νεκροπόλεως. Βεβαίως, υπήρξαν πολλοί παράγοντες που εν τέλει οδήγησαν στην απόφαση για τα συγκεκριμένα μνημεία, όμως κρίνονται ως μη ουσιαστικοί προς περαιτέρω σχολιασμό στο πλαίσιο της μελέτης.

Τα δύο μνημεία που επιλέχθηκαν είναι οι τάφοι T.643 και ο T.645 (βλ. Σχ. 13). Μεταξύ τους έχουν πολλές διαφορές και, όντως, δεν μοιάζουν σε τίποτα παραπάνω από το γεγονός ότι και τα δύο αποτελούσαν ταφικούς χώρους. Παρ' όλα αυτά, αυτό τους το γνώρισμα δεν είναι αμελητέο, καθώς ως τάφοι χρειάζεται να πληρούν ορισμένες προϋποθέσεις.

Καταρχάς, η παρουσία ενός ταφικού δρόμου χαρακτηρίζει όλους τους τάφους, ανεξάρτητα

από την τυπολογία.

Δεύτερον, η ύπαρξη ενός θαλάμου μέσα στον οποίο γίνεται με διαφορετικούς τρόπους η διάταξη των θέσεων για τους νεκρούς. Και στις δύο περιπτώσεις ο νεκρός δέχεται κάποια φροντίδα αφού μπει στον θάλαμο, κυρίως σε ότι αφορά στην θέση του σε αυτόν.

Τρίτον, το οποίο όμως δεν έχει να κάνει με την χωρική διάρθρωσή τους, ως τάφοι αποτελούν κτίσματα που βρίσκονται τουλάχιστον μερικώς κάτω από τη γη.

Τα μνημεία παρουσιάζονται στην εργασία βάσει της περιόδου στην οποία κατασκευάστηκαν. Ο πρώτος (T.643) ανάγεται στις αρχές της Κυπρο-αρχαϊκής περιόδου, ενώ ο δεύτερος (T.645) χρονολογείται μάλλον προς το τέλος της ρωμαϊκής.

Η συντριπτική πλειονότητα των αγγείων που ανευρέθηκαν στους τάφους κατασκευαζόταν

στα κεραμικά εργαστήρια της Αμαθούντος⁶¹.

Τους νεκρούς συνόδευαν επίσης τα προσωπικά τους αντικείμενα, όπως εργαλεία καλλωπισμού, κοσμήματα φτιαγμένα από πολύτιμους λίθους και μέταλλα, φυλαχτά, σφραγίδες, δαχτυλίδια με διακοσμημένους δακτυλιόλιθους και άλλα μεταλλικά και οστέινα τέχνηρα⁶².

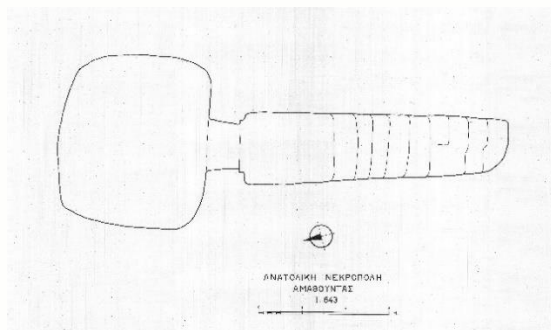
Η ενεργοποίηση του αρχαίου δρόμου που θα περνούσε κοντά από τα δύο αυτά ταφικά μνημεία, είναι ικανή συνθήκη για να συνδέσει λειτουργικά, χωρικά και νοηματικά τους δύο χώρους

⁶¹ (Στεφανή, 2021), σελ. 292

⁶² (Στεφανή, 2021), σελ. 294

2.3.1. Τάφος T.643

Ο τάφος T.643 αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα τάφου του Τύπου A: λαξευτοί θαλαμοειδείς τάφοι με τετράπλευρο σχήμα. Στο σύνολο των τάφων έχουν μέχρι σήμερα ανασκαφεί 438 αντίστοιχοι⁶³, γεγονός που καθιστά την συγκεκριμένη τυπολογία την επικρατέστερη.

Εικόνα 28, Σχεδιαστική αποτύπωση T.643 από το τμήμα αρχαιοτήτων, Αρχείο τμήματος αρχαιοτήτων

Πέραν από τα ανασκαφικά ευρήματα, ο μεγάλος σχετικά δρόμος, καθώς και το κανονικό του σχήμα, επιτρέπει την χρονολόγησή του στην πρώιμη φάση της

Κυπρο-αρχαϊκής περιόδου.

Η κατασκευή των λαξευτών θαλαμοειδών τάφων άρχισε με την λάξευση και τον σχηματισμό του δρόμου και του στομίου και κατόπιν του ταφικού θαλάμου.

Στις επιφάνειες των τοιχωμάτων του δρόμου, καθώς και μερικών αναβαθμών, σώζεται η τελική επεξεργασία με ίχνη από τα εργαλεία λάξευσης. Τα αποτυπώματα εργαλείων λάξευσης του βράχου έχουν διαφορετική κατεύθυνση, καθώς και διαφορετική πυκνότητα και βάθος. Παρ' όλα αυτά, φαίνεται πως έγινε μια σχετικά αδρή επεξεργασία του πετρώματος, αφού οι φυσικές ιδιότητές του δεν θα επέτρεπαν λάξευση ανώτερης ποιότητας.

Όπως όλοι οι τάφοι αυτής της τυπολογίας, μετά το πέρας της τελετής εναπόθεσης του νεκρού στο θάλαμο, ο δρόμος επιχώνονταν με χώμα μέχρι την επιφάνεια του βράχου στον

οποίο είχε λαξευτεί.

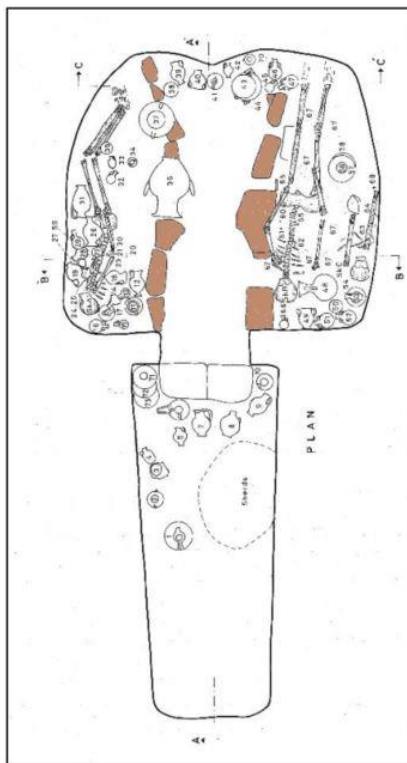
Εξαιτίας της μεγάλης εγγύτητας μεταξύ των μνημείων, η σήμανσή τους κρινόταν αναγκαία ούτως ώστε η παρουσία τους να είναι γνωστή, για σκοπούς επαναχρησιμοποίησης και πραγματοποίησης επιμνημόσυνων τελετών, καθώς και αποτροπής της καταστροφής τους κατά την κατασκευή νέων τάφων. Ο συγκεκριμένος τάφος παρουσιάζει ενδιαφέρον σε σχέση με αυτό γιατί στο πλαίσιο της εργασίας, επιβεβαιώθηκε ο τρόπος αναγνώρισης της θέσης του.

Ένα χαρακτηριστικό της αρχιτεκτονικής διαμόρφωσης των θαλάμων των τετράπλευρων θαλαμοειδών τάφων αποτελούν οι λάκκοι που λαξεύονταν στην επιφάνεια των δαπέδων τους⁶⁴. Στον T.643 δεν βρέθηκε κάτι αντίστοιχο κατά την μελέτη πεδίου, παρότι αυτό μπορεί να οφείλεται στην συσσώρευση χωμάτων στην επιφάνεια του δαπέδου.

⁶³ (Στεφανή, 2021), σελ. 148

⁶⁴ (Στεφανή, 2021), σελ. 164

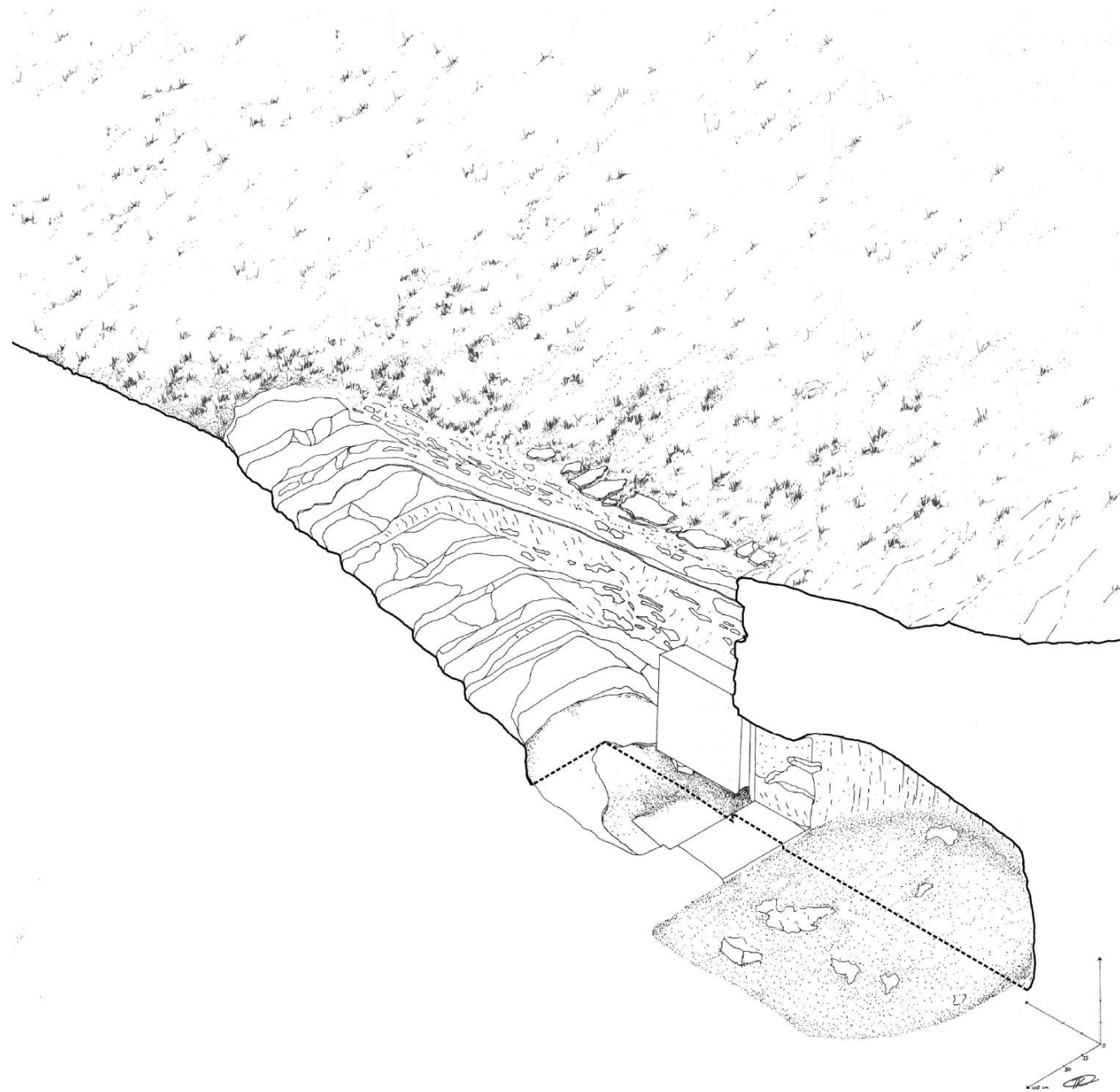
Στα δάπεδα των λαξευτών θαλαμοειδών τάφων τετράπλευρου σχήματος απαντώνται οριοθετημένοι χώροι ταφής που σχηματίζονταν με την χρήση λίθων. Σε ορισμένους τάφους εντοπίστηκαν σειρές ακατέργαστων ή ελαφρώς κατεργασμένων λίθων, μετρίου κυρίως μεγέθους, διατεταγμένες παράλληλα με μια από τις πλευρές του θαλάμου, σχηματίζοντας ένα ορθογώνιο επιμήκη χώρο (βλ. εικ. 29)⁶⁵.

Εικόνα 29, Τάφος T.312, Λίθοι που οριοθετούν τον χώρο ταφής⁶⁶

⁶⁵ (Στεφανή, 2021), σελ. 167

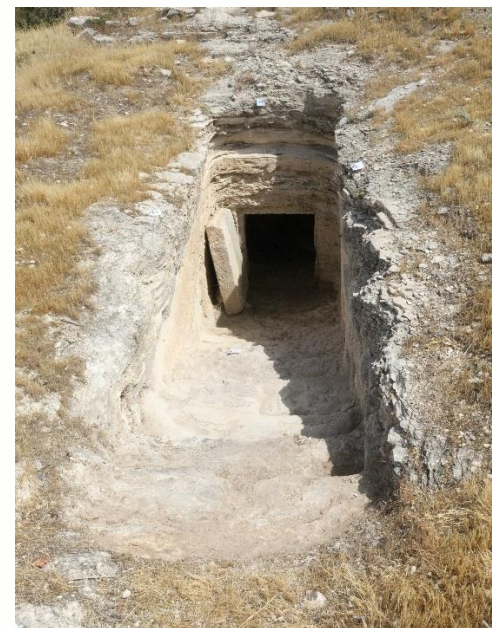
⁶⁶ (Στεφανή, 2021), Εικ. 221

2.3.1.1. Κάτοψη 1

Ο τάφος T.643 από ψηλά παρουσιάζει την εικόνα ενός ορύγματος στο φυσικό έδαφος. Έχει προσανατολισμό Β-Ν (σχεδόν) και προσαρμόζεται στο ανάγλυφο (κάθεται στις υψομετρικές). Συμπεραίνεται έτσι πως η προσαρμογή του στο ανάγλυφο είχε μεγαλύτερη σημασία από ότι η σχέση του με τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα.

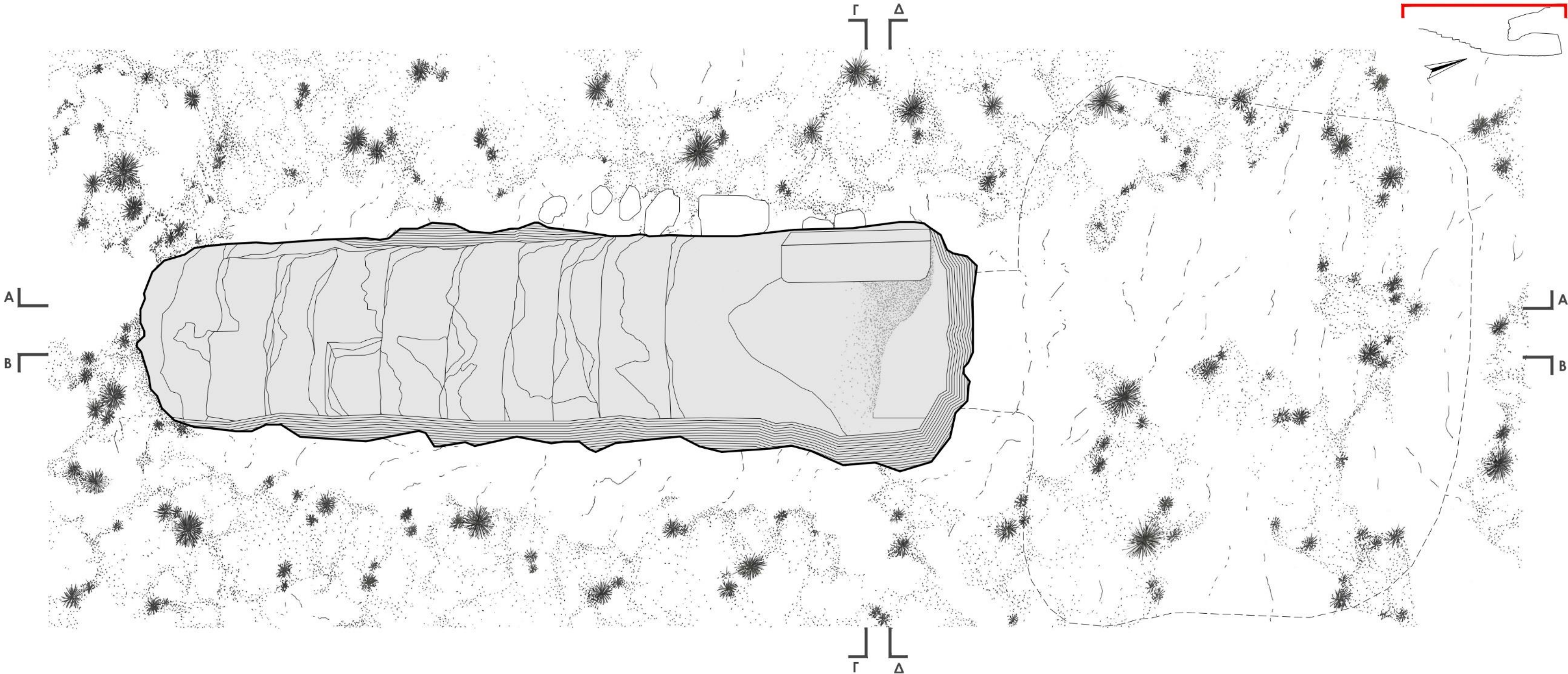
Τα μόνα ίχνη που παρατηρούνται στο επίπεδο του εδάφους βρίσκονται στην δυτική ακμή του ορύγματος: μερικές πλάκες ακανόνιστου σχήματος που ενδεχομένως κατά το παρελθόν να υποδείκνυαν την θέση του ταφικού δρόμου.

Εικόνα 30, Άποψη T.643 από νότο, Απρ. 2024, Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 31, Ακανόνιστες πλάκες που ορίζουν τον δρόμο του T.643, Απρ. 2024, Προσωπικό αρχείο

2.3.1.2. Κάτοψη 2

Το όρυγμα του δρόμου συγκλίνει προς τα νότια. Αποτελείται από 8 αναβαθμούς (01-08) και ένα πλατύσκαλο μπροστά στην είσοδο. Το συνολικό μήκος του δρόμου φτάνει τα 6.30 μ. και το πλάτος κυμαίνεται από 1.40 - 1.85 μ.

Στους αναβαθμούς 02 και 03 υπάρχει ξεκάθαρη τμηματική απολάξευσή των σε σχήμα ορθογώνιο, ενώ πιθανό αντίστοιχο ίχνος παρατηρείται και στον αναβαθμό 04. Δεν έχει δοθεί κάποια σαφής απάντηση για τον λόγο ύπαρξής τους, όμως υπάρχει η πιθανότητα να διαμορφώθηκαν ώστε να συμπληρωθούν κομμάτια της καθόδου που έσπασαν κατά τη λάξευση.

Το πλατύσκαλο έχει μέγιστο μήκος 2.10 μ.. Κατά τον καθαρισμό αποκαλύφθηκε η ύπαρξη μιας επιμελώς λαξευμένης εγκοπής στον βράχο του δαπέδου σε προέκταση του λίθινου θυρώματος, επίσης αγνώστου λόγου ύπαρξης, η οποία διαμορφώνει μια ράμπα. Ο μη πλήρης καθαρισμός του δαπέδου δεν επέτρεψε την

περαιτέρω μελέτη της.

Η θύρα του τάφου βρίσκεται ιστάμενη στο πλάι του πλατύσκαλου, περισσότερο όμως θα αναλυθεί πιο κάτω. Η είσοδος για τον θάλαμο βρίσκεται στον άξονα του δρόμου.

Οι μέγιστες γενικές διαστάσεις του θαλάμου είναι 3.60 x 4.30 μ.. Το εσωτερικό επίσης δεν είχε καθαριστεί, αλλά είναι μάλλον απίθανο να είχε δάπεδο από πλάκες. Το πιθανότερο σενάριο θα ήταν το δάπεδο να ήταν ο ίδιος ο απολαξευμένος φυσικός βράχος, χωρίς όμως να υπάρχουν επαρκείς ενδείξεις για τα λοιπά αρχαιολογικά κατάλοιπα ώστε να ανασυντεθεί η εσωτερική διάταξή του.

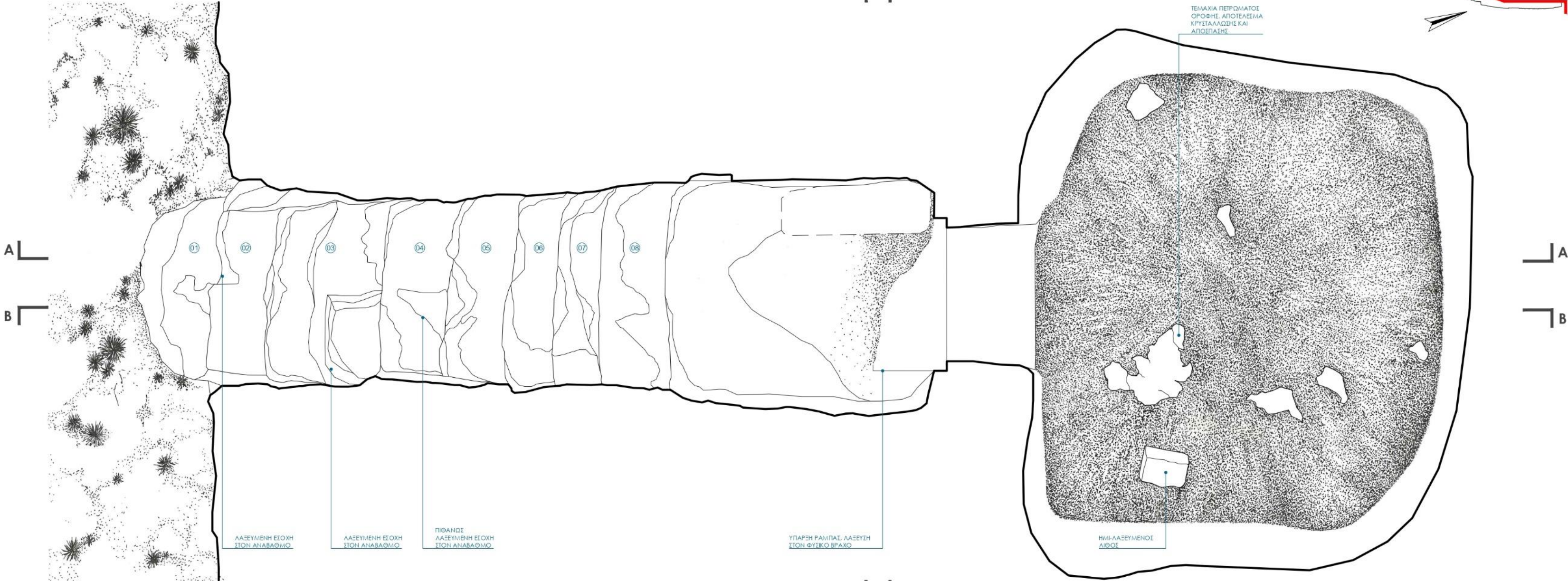
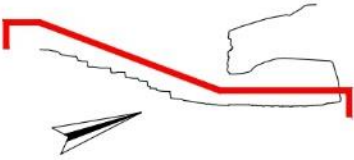
Η παρουσία ενός μικρού κατεργασμένου λίθου μέσα στον τάφο επιτρέπει με σχετική ασφάλεια να ερμηνευθεί η ύπαρξη διαχωρισμού των χώρων ταφής, παρότι είναι απαραίτητη η αρχαιολογική έρευνα.

Δυστυχώς οι επιφάνειες του τάφου βρίσκονται σε κακή κατάσταση και χρήζουν άμεσης συντήρησης. Τμήματα της οροφής έχουν

αποκολληθεί λόγω κρυστάλλωσης του βράχου και συντελείται η σταδιακή κατάρρευσή του.

Εικόνα 32, Αποκόλληση επιφάνειας βράχου οροφής και λαξευμένος λίθος, Απρ. 2024, Προσωπικό αρχείο

2.3.1.3. Τομή Α

Χαρακτηριστικό γνώρισμα των λαξευτών τάφων αποτελεί η τομή του εδάφους για την κατασκευή των.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η τομή των

στρώσεων του φυσικού πετρώματος, καθώς, πέρα από την κατανόηση των εδαφών, γίνεται και η αναγνώριση των εργαλείων λάξευσης της τελικής επιφάνειας με τα αντίστοιχα εργαλεία.

Η χρήση των στρωμάτων για την κατασκευή των αναβαθμών μαρτυρεί επίσης την οικοδομικά ορθή κατεργασία του πετρώματος για την επίτευξη της βέλτιστης λάξευσης.

Εικόνα 33, Τομή Α, διακρίνονται οι πλάκες οροθέτησης του τάφου, Κολλάζ φωτογραφιών, Προσωπικό αρχείο

2.3.1.4. Τομή Β

Η ανατολική όψη του ορύγματος παρουσιάζει διαφορετική εικόνα των ιζηματογενών στρώσεων από την δυτική. Η ανωτέρω παρατήρηση αφορά κατά βάση στον σχηματισμό του πετρώματος, χαρακτηριστικό που ενδεχομένως έλαβαν υπόψιν κατά την κατασκευή του τάφου.

Το πέτρωμα σε αυτή την όψη φαίνεται να είχε μέσα περισσότερες κροκάλες και λατύπες, οι οποίες αποσπάστηκαν κατά την απολάξευση. Πιθανό επίσης σενάριο αποτελεί, οι μικροσπηλαιώσεις να είναι παράγωγο οργανικών ιζημάτων και άρα να προϋπήρχαν της διάνοιξης του τάφου.

Λόγω της διαφορετικής πετρολογικής σύστασης τα ίχνη των εργαλείων δεν είναι ορατά (βλ. Σχ. 18).

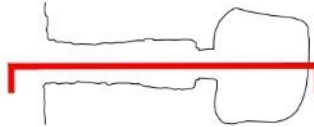
Πάνω:Δυτική επιφάνεια δρόμου
Αριστερά: Ανατολική επιφάνεια δρόμου

Εικόνα 34, Όψεις των επιφανειών του δρόμου, Απρ. 2024, Προσωπικό αρχείο

Κ1

ΕΠΙΧΩΣΗ ΔΑΠΕΔΟΥ ΜΕ
ΧΩΜΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΦΕΡΤΑ
ΥΛΙΚΑ

Δ Γ

Κ1

Κ2

Κ2

Δ Γ

2.3.1.5. Τομή Γ, Δ και Λ. Θύρας

Το ρίχτι του τρίτου αναβαθμού παρουσιάζει ίχνη εργαλείων όμοια με αυτά της δυτικής επιφάνειας του δρόμου. Σημειώνεται εδώ πως στον τρίτο αναβαθμό παρουσιάζεται και η εγκοπή που αναφέρθηκε νωρίτερα (βλ. Σχ. 19, ΤΟΜΗ Γ).

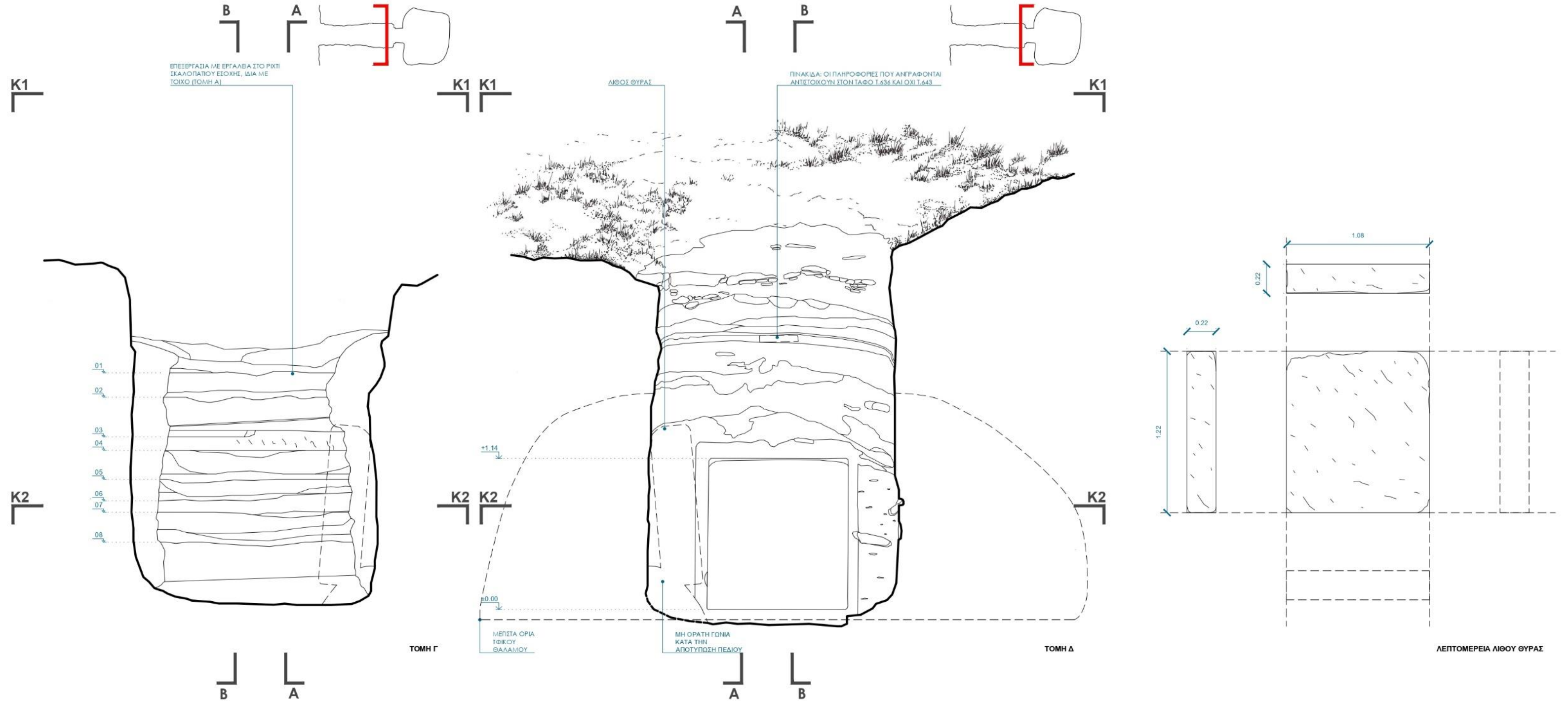
Ιδιαίτερα επιμελημένη λάξευση δέχτηκαν τόσο ο λίθος της θύρας, όσο και το θύρωμα στο πέτρωμα (βλ. Σχ. 19, ΤΟΜΗ Δ και εικ. 35). Η είσοδος αποτελεί το μοναδικά αμιγώς αρχιτεκτονικό στοιχείο του τάφου.

Οι γενικές της διαστάσεις της θύρας παρουσιάζονται στο Σχ. 19, ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΛΙΘΟΥ ΘΥΡΑΣ. Φαίνεται να έχει προέλθει από κάποιο λατομείο της περιοχής. Το βάρος της υπολογίζεται στα 550 κιλά (ειδικό βάρος 1.900kg/m³). Για την μεταφορά του λίθου θα ήταν σίγουρα απαραίτητη η χρήση κάποιου μέσου με τροχούς, άρα η ύπαρξη δρόμου κοντά στον τάφο κρίνεται ως απαραίτητη. Μάλιστα, το ίδιο μπορεί να ειπωθεί και για

άλλους τάφους που κάνουν χρήση μεγάλων λίθων που βρίσκονται σε όλες τις νεκροπόλεις. Δυστυχώς κατά την μελέτη πεδίου δεν ήταν εφικτή η αποτύπωση όλων των επιφανειών και άρα η μελέτη ιχνών που θα εξασφάλιζε με περισσότερη ακρίβεια τον μηχανισμό τοποθέτησής της δεν μπορεί να εκφραστεί με βεβαιότητα. Δεν έχει επίσης αποσαφηνιστεί η σχέση της με την ράμπα που υπάρχει μπροστά από την είσοδο όπως αναφέρθηκε νωρίτερα. Για αυτό απαιτούνται περαιτέρω καθαρισμός και μετρήσεις.

Εικόνα 35, Επεξεργασία θύρας και θυρώματος, Απρ. 2024, Προσωπικό αρχείο

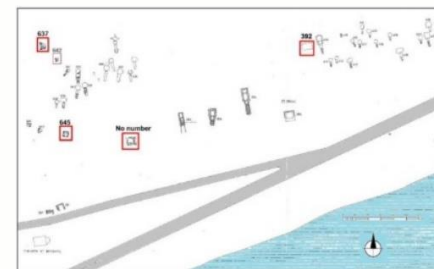

2.3.2. Τάφος T. 645

Ο τάφος T.645 αποτελεί ένα ξεχωριστό είδος τάφου και κατατάσσεται βάσει της προαναφερθείσας κατηγοριοποίησης στον Τύπο Δ: υπέργειοι κτιστοί τάφοι με κτιστά αρκοσόλια.

Οι τάφοι που έχουν ανευρεθεί και εμπίπτουν

στην κατηγορία αυτή, είναι τέσσερις και απαντώνται αποκλειστικά στην Ανατολική νεκρόπολη. Οι τρεις από αυτούς (T.637, T.645 και τάφος χωρίς αριθμό εγγραφής) βρίσκονται στο δυτικό τμήμα του λόφου Βίκλες, ενώ ο τέταρτος τάφος (T.392) βρίσκεται στο κεντρικό νότιο τμήμα του λόφου (βλ. εικ. 36).

Εικόνα 36, Τάφοι τύπου Δ στην Ανατολική νεκρόπολη⁶⁷

Αποψη προς δυτικά

Αποψη προς βόρεια

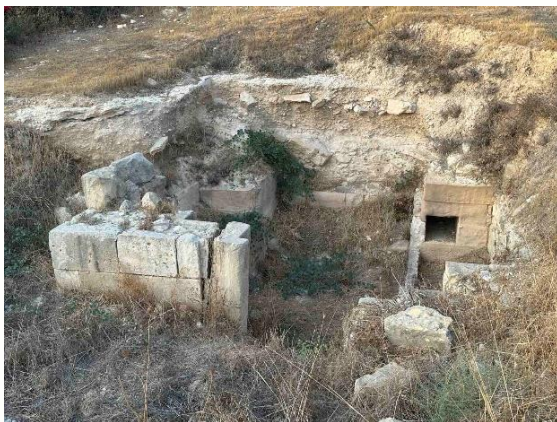

Αποψη προς βορειοδυτικά

Εικόνα 37, Τάφος T.645, 1992, Τμήμα αρχαιοτήτων

⁶⁷ (Στεφανή, 2021), σελ. 508

Τον τάφο ανέσκαψε η αρχαιολόγος Ε. Ν. Προκοπίου, η οποία για την παρούσα μελέτη είχε την καλοσύνη να παραχωρήσει το ημερολόγιό της από την ανασκαφή. Αναφέρει βέβαια πως πριν από αυτήν είχαν μελετήσει τον τάφο άλλοι, πιθανώς οι Βρετανοί. κατά την διάρκεια προγράμματος «The Cyprus Exploration Fund» στα τέλη του 19^{ου} αι. (βλ. Κεφ. 2.1.1), παρότι δεν έτυχε να βρεθούν σχετικά δεδομένα. Έπειτα από επικοινωνία με το Βρετανικό μουσείο, επιβεβαιώθηκε η

Εικόνα 38, Τάφος T.645 πριν τον καθαρισμό, Οκτ. 2023, Προσωπικό αρχείο

απουσία τους.

Στον τάφο παρατηρήθηκαν σύγχρονα κονιάματα σε σημεία, τα οποία ανιχνεύονται στις φωτογραφίες ήδη από το 1991-1992. Ενδεχομένως να κινητοποιήθηκαν διαδικασίες για την στερέωσή του από το Τμήμα αρχαιοτήτων, όμως επίσης δεν ήταν εφικτή η ανάκτηση σχετικού αρχαιακού υλικού.

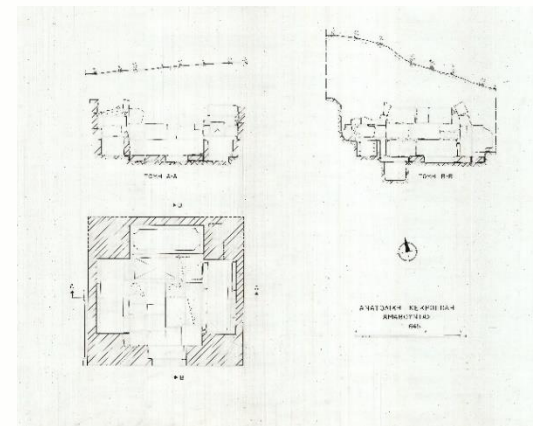
Πρόκειται για ημιυπέργειο κτίσμα, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους τύπους τάφων

Εικόνα 39, Τάφος T.645 μετά τον καθαρισμό, Απρ. 2024, Φωτοκολλάζ, Προσωπικό αρχείο

που συναντώνται στην Αμαθούντα, οι οποίοι είναι κατά κανόνα υπόγειοι. Σώζονται ίχνη από δύο ενσωματωμένα κτιστά αρκοσόλια (δυτικά και ανατολικά). Σώζονται επίσης οι τρεις σαρκοφάγοι (δύο κτιστές και μία μονολιθική).

Ο T.645 παρουσίασε ελάχιστα ευρήματα κατά την ανασκαφή, καθώς είχε συληθεί. Όλα τα ευρήματα χρονολογήθηκαν στην Ύστερη Ρωμαϊκή περίοδο, όπως και ο T.637⁶⁸.

Εικόνα 40, Σχεδιαστική αποτύπωση T.645 από το τμήμα αρχαιοτήτων, Αρχείο τμήματος αρχαιοτήτων

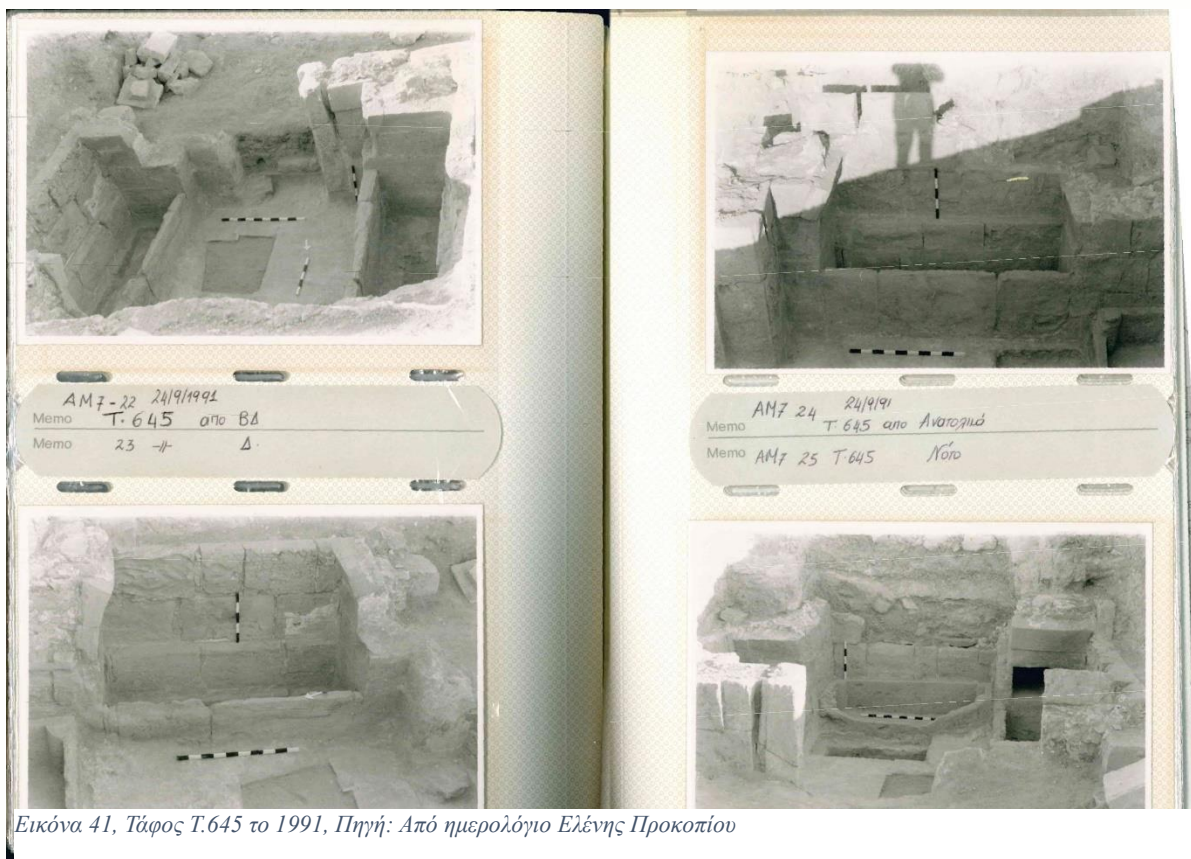
⁶⁸ (Στεφανή, 2021), σελ. 118

Από την κτιστή είσοδο του τάφου σώζεται η δυτική παραστάδα ενώ ο δρόμος του δεν φαίνεται να διερευνήθηκε κατά την ανασκαφή.

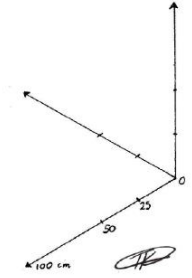
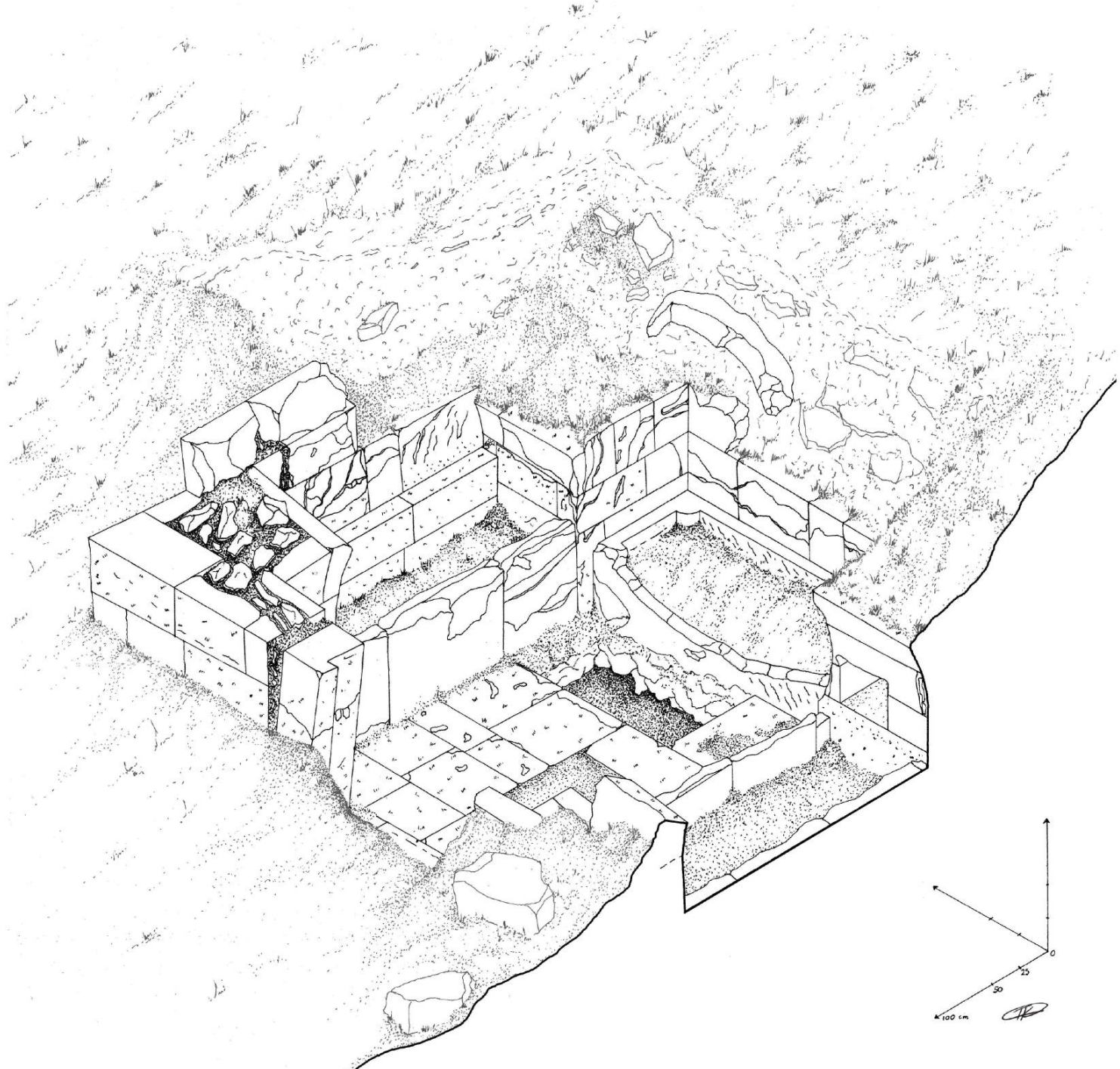
Σημειώνεται σε αυτό το σημείο πως η

κατάσταση στην οποία βρισκόταν ο τάφος κατά την μελέτη πεδίου (Απρ. 2024) ήταν πολύ κακή (βλ. εικ. 37). Ήταν σχεδόν θαμμένος κάτω από σωρούς χωμάτων, για την απομάκρυνση των οποίων βοήθησαν δύο

φύλακες του χώρου. Η βόρεια σαρκοφάγος ήταν πλήρως καλυμμένη, ενώ και οι υπόλοιπες δύο ήταν γεμάτες με χώμα.

Εικόνα 41, Τάφος T.645 το 1991, Πηγή: Από ημερολόγιο Ελένης Προκοπίου

2.3.2.1. Κάτοψη

Η εσωτερική διάταξη των σαρκοφάγων χαρακτηρίζεται ως πειόσχημη. Ο λόγος ήταν πιθανώς ώστε να εξασφαλίζεται μεγαλύτερος χώρος στο κέντρο όπου και θα τελούνταν οι διαδικασίες μεταφοράς του νεκρού και σφράγισης της σαρκοφάγου. Η συγκεκριμένη διάταξη παρατηρείται και σε άλλα παράλληλα παραδείγματα όπως αναφέρεται στο τρίτο μέρος της εργασίας. Υπάρχουν τρεις σαρκοφάγοι και ένας ταφικός λάκκος στο δάπεδο της ΒΔ γωνίας.

Οι γενικές διαστάσεις του ταφικού θαλάμου - χώρος δαπέδου - είναι περίπου 7 x 9 πόδια (μέτρηση περίπου 30 εκ.) Η είσοδος στον τάφο γίνεται νοτιόθεν με δύο αναβαθμούς. Ο δρόμος δεν έχει ανασκαφεί και ως αποτέλεσμα δεν είναι σαφές τι μπορεί να υπάρχει μπροστά από την είσοδο στον εξωτερικό χώρο.

Ο θάλαμος έχει τρεις ταφικές θήκες, δύο κτιστές (ανατολικά και δυτικά) και μία

μονολιθική (βόρεια). Κατά τον καθαρισμό του τάφου δεν αφαιρέθηκε το χώμα εντός των θηκών ώστε να μην διαταραχθούν πιθανά ευρήματα, παρότι ο τάφος είχε ήδη μελετηθεί. Οι ταφικές θήκες θα καλύπτονταν με ένα λίθο, πάχους 8-9 εκ όπως προκύπτει από τα ίχνη στους τοίχους (βλ. Σχ. 24, 28, 30). Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως οι καλυπτήριες πλάκες σχετίζονται με τους αρμούς των «δόμων» του τοίχου, καθώς αυτό μπορεί μόνο να είναι αποτέλεσμα σχεδιασμού.

Πάνω από την δυτική σαρκοφάγο υπάρχει μια εσοχή η οποία είχε μάλλον χρήση οστεοφυλακίου.

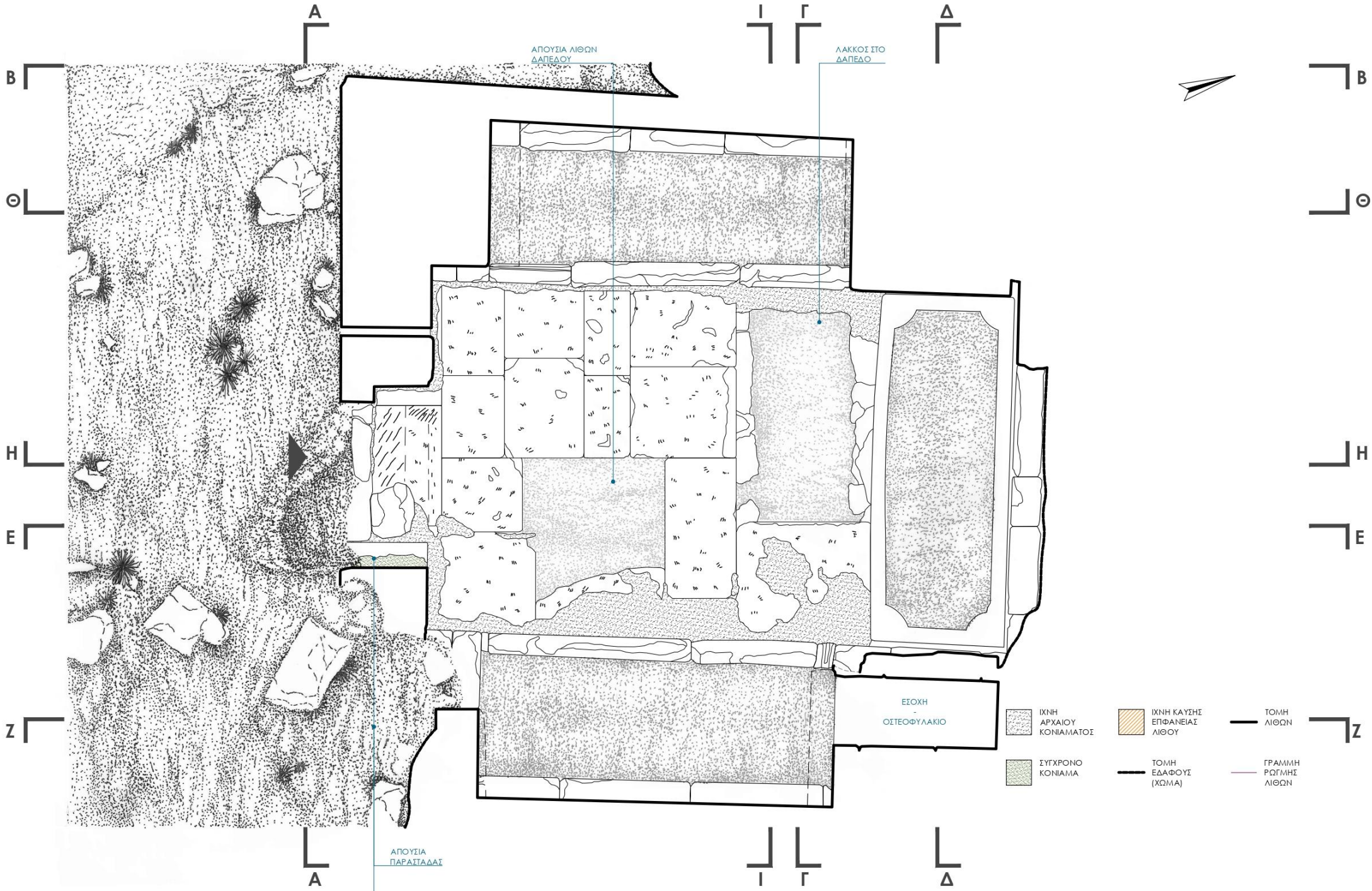
Το δάπεδο του τάφου διατηρείται σε πολύ καλή κατάσταση. Από τις φωτογραφίες του αρχείου του τμήματος αρχαιοτήτων φαίνεται πως επικρατούσε η ίδια κατάσταση στο δάπεδο και τότε. Αποτελείτο από 14 πλάκες με διαστάσεις που ποικίλουν, σταθερού όμως πάχους περίπου 8 εκ.. Από τις 14 πλάκες λείπει η μία, ενώ η αμέσως διπλανή της είναι

θραυσμένη, γεγονός που παραπέμπει σε πρακτικές αρχαιοκαπηλίας. Σε αυτό συνηγορεί το γεγονός πως η εκλιπούσα πλάκα βρίσκεται περίπου στο μέσο του τάφου. Ο επίδοξος τυμβωρύχος στην προσπάθειά του να μετακινήσει την πλάκα, έσπασε με κάποιο λοστό μάλλον την διπλανή, χρησιμοποιώντας την ακμή ως μοχλό.

Εικόνα 42, Επεξεργασία επιφάνειας λίθινου δαπέδου, Προσωπικό αρχείο

Στο δάπεδο υπάρχουν ίχνη αρχαίου κονιάματος το οποίο διατηρείται σήμερα περιμετρικά του δαπέδου, περισσότερο βέβαια στην δυτική πλευρά παρά στις υπόλοιπες.

2.3.2.2. Τομή Α

Η στάθμη του χώματος εξωτερικά βρίσκεται αρκετά ψηλότερα από αυτό του δαπέδου του τάφου.

Η επεξεργασία των λίθων είναι πολύ καλή, ενώ φαίνεται να μιμείται το ορθογώνιο ισόδομο σύστημα.

Σημειώνεται εδώ πως οι λίθοι της όψης διατηρήθηκαν στην θέση τους αρκετά

ψηλότερα στην δυτική πλευρά, σε αντίθεση με την ανατολική, γεγονός που μπορεί να φανερώνει και τον τρόπο κατάρρευσης του κτίσματος.

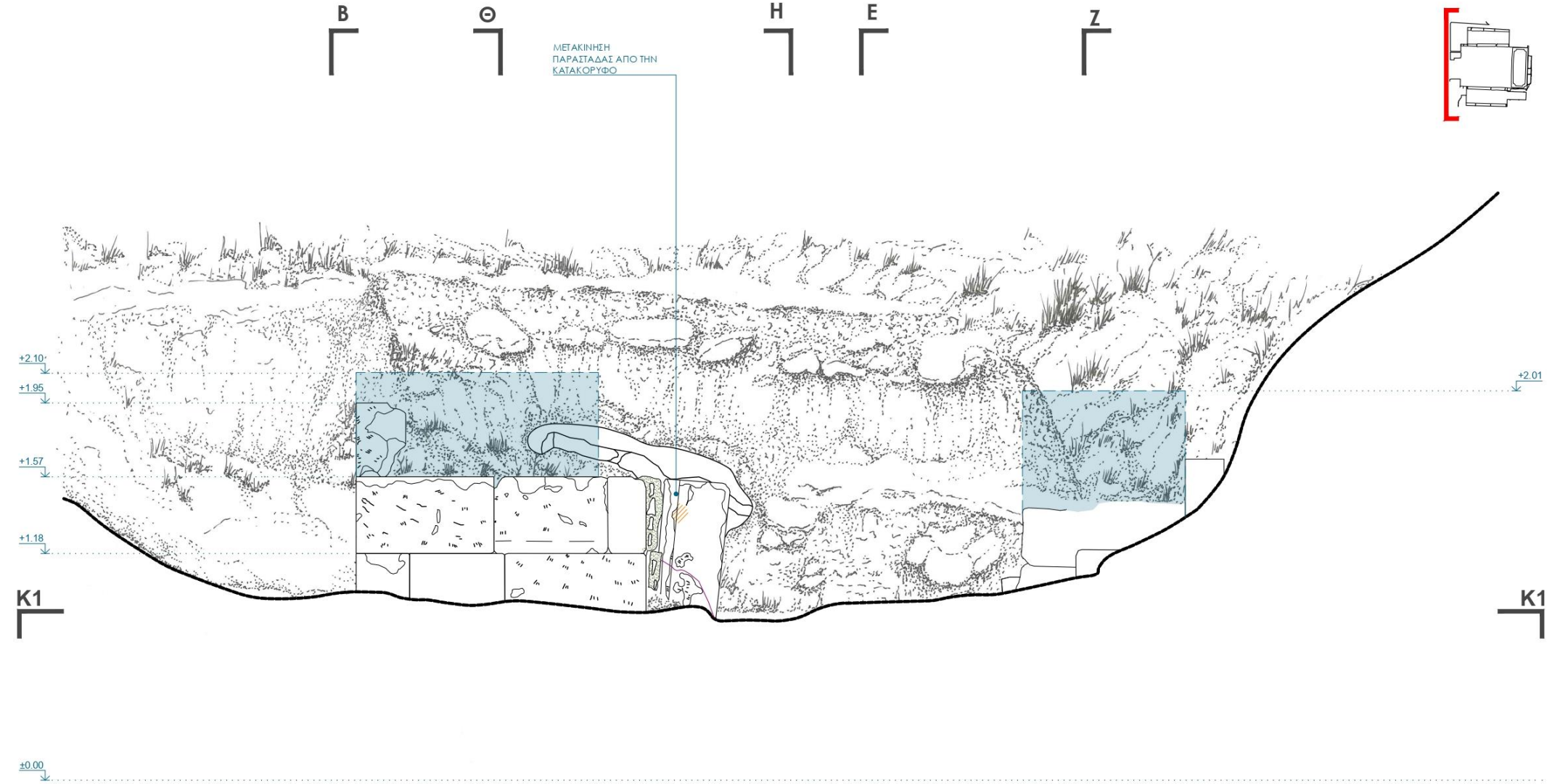
Σημαντική επίσης παρατήρηση αποτελεί και το γεγονός πως οι δύο καμάρες των αρκυσολίων δεν θα είχαν το ίδιο ύψος δεδομένου πως έχουν βρεθεί τα κέντρα χάραξης, καθώς και η καμπυλότητα των (βλ. Σχ. 27 και 29). Στον δρόμο του τάφου T.393

(βλ. Μέρος Γ') αν και αποκατεστημένος, παρατηρείται η ίδια σχέση των απέναντι καμάρων.

Από το 1995 μέχρι σήμερα η εναπομένουσα παραστάδα έχει μετακινηθεί από την κατακόρυφο ακόμη περισσότερο. Η προσθήκη σύγχρονων κονιαμάτων δεν φαίνεται να ευνοεί την καταπόνηση. Όσον αφορά στην απέναντι παραστάδα, δυστυχώς δεν υπάρχει εικόνα.

Εικόνα 43, Άποψη T.645 από νότο, Απρ. 2024, Προσωπικό αρχείο

	ΙΧΝΗ ΑΡΧΑΙΟΥ ΚΟΝΙΑΜΑΤΟΣ		ΙΧΝΗ ΚΑΥΣΗΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΛΙΘΟΥ		ΤΟΜΗ ΛΙΘΩΝ
	ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΟΝΙΑΜΑ		ΤΟΜΗ ΕΔΑΦΟΥΣ (ΧΩΜΑ)		ΓΡΑΜΜΗ ΡΟΓΜΗΣ ΛΙΘΩΝ

2.3.2.3. Τομή Β

Όπως αντίστοιχα και στην Τομή Α, το επίπεδο του χώματος καλύπτει την χαμηλότερη ζώνη του δυτικού εξωτερικού τοίχου. Δεν παρατηρείται εδώ κάτι αξιόλογο, πέραν του τρόπου κατασκευής των λίθων του τοίχου. Η πλοκή τους επιτρέπει με ασφάλεια την υπόθεση της αυθεντικής τους θέσης.

Ο νότιος τοίχος τους τάφου δομείται με δύο παρειές (εσωτερική κι εξωτερική), ενώ το κενό ανάμεσα γεμίζεται με ακανόνιστους λίθους. Οι επιφάνειες των παρειών είναι πολύ καλά επεξεργασμένες, ενώ φαίνεται να μιμούνται κάποια παραλλαγή του ορθογωνίου ισόδομου συστήματος.

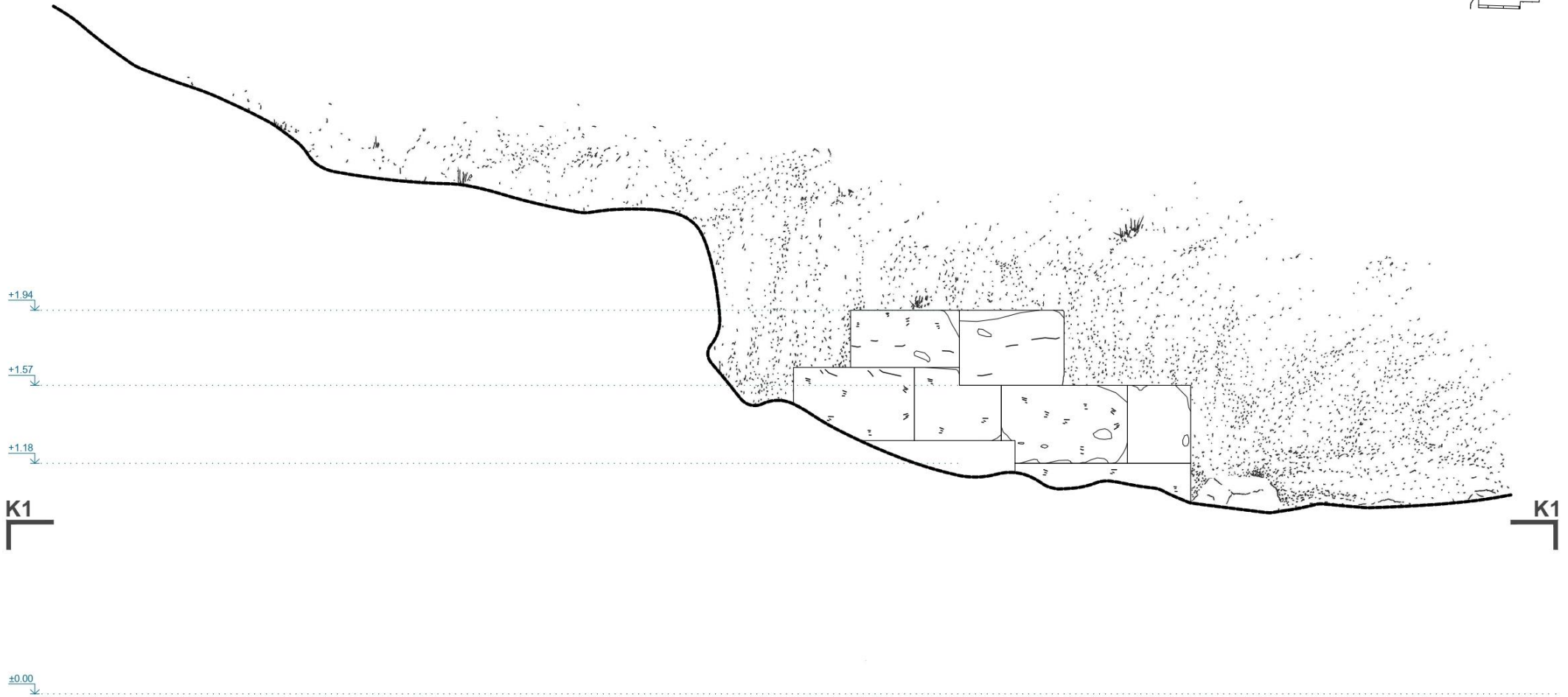
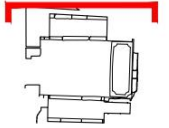
Ο δυτικός τοίχος είναι αρκετά λεπτός δεδομένου του υλικού και τρόπου κατασκευής του (απουσία ιχνών συνδέσμων). Το γεγονός πως είχε μόνο μια παρειά αποτελεί το

χαρακτηριστικό του γνώρισμα. Κάτι αντίστοιχο θα συνέβαινε και με τον τοίχο της απέναντι πλευράς (βλ. Σχ. 27) ο οποίος δεν μπορεί να εξεταστεί πριν την απομάκρυνση των χωμάτων. Φαίνεται να εισχωρούσε μέσα στο σκαμμένο φυσικό πέτρωμα. Η επίχωσή του από δυτικά δεν θα κάλυπτε όλο το μέρος του τοίχου. Το αλάξευτο πέτρωμα (κροκαλο/λατυπο-παγές) συνηγορεί στην ανωτέρω υπόθεση.

Η πολύ καλή επεξεργασία των εξωτερικών επιφανειών των λίθων, καθώς και το γεγονός πως ο τοίχος είναι δομημένος με μία παρειά, μπορεί να ερμηνευτεί με το ενδεχόμενο να ήταν κτισμένος για να φαίνεται.

Εικόνα 44, Τομή Β, Απρ. 2024, Προσωπικό αρχείο

K1

K1

- ΙΧΝΗ ΑΡΧΑΙΟΥ ΚΟΝΙΑΜΑΤΟΣ
- ΙΧΝΗ ΚΑΥΣΗΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΛΙΘΟΥ
- ΤΟΜΗ ΛΙΘΩΝ
- ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΟΝΙΑΜΑ
- ΤΟΜΗ ΕΔΑΦΟΥΣ (ΧΩΜΑ)
- ΓΡΑΜΜΗ ΡΟΓΜΗΣ ΛΙΘΩΝ

2.3.2.4. Τομή Γ

Το ύψος του δυτικού αρκοσολίου υπολογίζεται περίπου στα 7 πόδια, όσο είναι και το πλάτος του ταφικού θαλάμου.

Για αδιευκρίνιστο λόγο, στην βόρεια πλευρά του εσωραχίου του δυτικού αρκοσολίου διακρίνεται η απουσία ενός μικρού λίθου (βλ. Σχ. 24). Το ίδιο φαίνεται να συμβαίνει και με την νότια πλευρά του απέναντι (βλ. Σχ. 30).

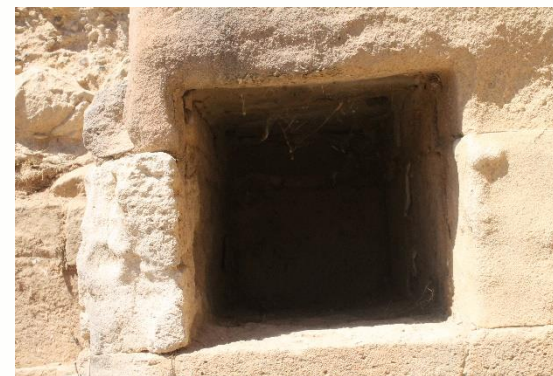
Ίχνη πυρωμένης επιφάνειας των λίθων εμφανίζονται κατά κανόνα στους θολίτες της γένεσης και στους λίθους κοντά στο κέντρο χάραξης.

Η ανατολική και βόρεια σαρκοφάγος βρίσκονται στο ίδιο ύψος (βλ. Σχ. 24, 26)

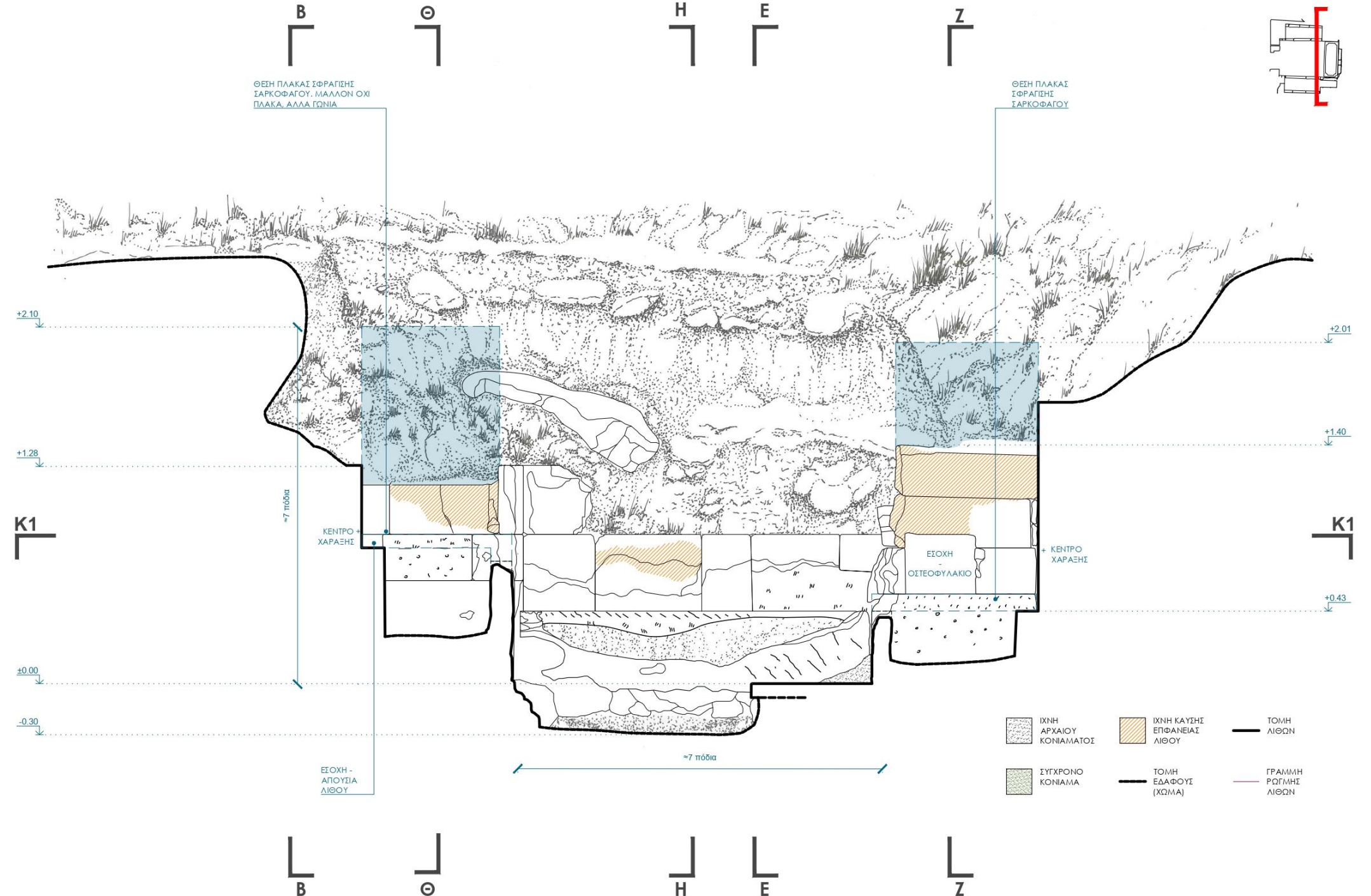
Η βόρεια σαρκοφάγος (κεντρική) φαίνεται να είναι πιο περίτεχνη από τις υπόλοιπες.

Πρόκειται για μονολιθικό αντικείμενο, όπου έχει αφαιρεθεί όλο το εσωτερικό του όγκου του προκειμένου να υποδεχτεί τον νεκρό, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες δύο οι οποίες είναι κτιστές. Δεν φέρει κάποια γλυπτή διακόσμηση,

Τέλος, οι τέσσερις εσωτερικές γωνίες της σαρκοφάγου δεν έχουν λαξευτεί κατακόρυφο ως ορθές γωνίες αλλά ως σχεδόν τεταρτοκύκλια (βλ. Σχ. 21), ενώ για κάποιο λόγο το πάχος της νότιας πλευράς της σαρκοφάγου μειώνεται προς το κέντρο (από 9 εκ. σε 8 εκ.).

Εικόνα 45, Εσοχή στο Α αρκοσόλιο

2.3.2.5. Τομή Δ

Από τον τοίχο πάνω από την βόρεια σαρκοφάγο παραμένει σήμερα ολόκληρη μόνο η πρώτη σειρά των λίθων, αν και σώζεται ένας λίθος της υπερκείμενης που φανερώνει το ύψος όλης της δεύτερη σειράς. Η πίσω πλευρά του τοίχου θα κρυβόταν από το φυσικό

έδαφος.

Η μελέτη της επιφάνειας του σκαμμένου πετρώματος και της επεξεργασίας της μαρτυρεί στοιχεία για την κατασκευή του κτίσματος. Η πέτρα που βρίσκεται μέσα στο φυσικό πέτρωμα παρουσιάζει μια κατακόρυφη τμήση. Αυτό το στοιχείο δεν μπορεί να είναι

τυχαίο και μαρτυρεί την κατακόρυφη συνέχεια του τοίχου μέχρι τουλάχιστον αυτό το σημείο. Οι λίθοι όπως αποδεικνύεται από την αποτύπωση, επιβεβαιώνουν αυτή την άποψη, όπως θα φανεί και στην αποκατάσταση (Μέρος Γ').

Εικόνα 46, Πέτρα μέσα στο φυσικό πέτρωμα με κατακόρυφη τμήση, Απρ. 2024, Προσωπικό αρχείο

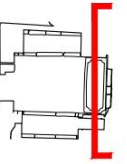
B

Θ

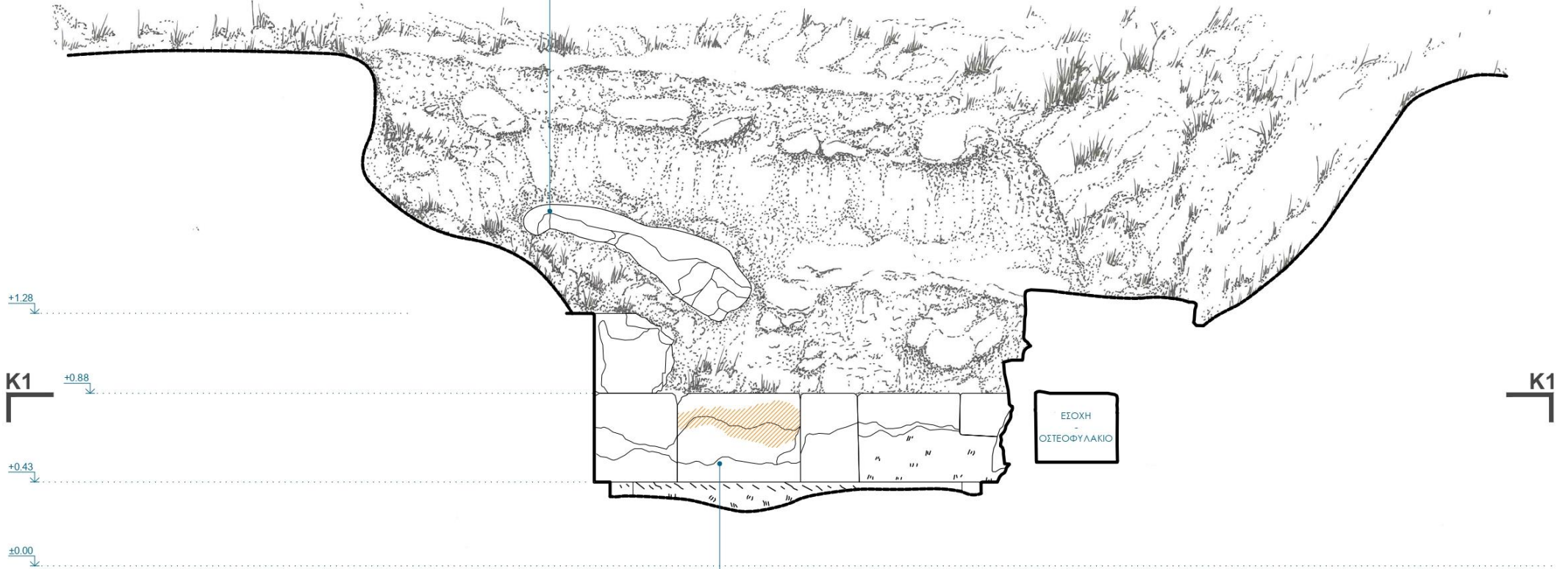
H

E

Z

ΤΜΗΣΗ ΒΡΑΧΟΥ ΣΕ ΟΡΘΗ ΓΩΝΙΑ

ΣΥΝΕΧΗΣ ΘΡΑΥΣΗ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΦΑΝΕΙΩΝ, ΠΙΘΑΝΩΣ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ ΦΟΡΤΙΣΗΣ

- ΙΧΝΗ ΑΡΧΑΙΟΥ ΚΟΝΙΑΜΑΤΟΣ
- ΙΧΝΗ ΚΑΥΣΗΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΛΙΘΟΥ
- ΤΟΜΗ ΛΙΘΩΝ
- ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΟΝΙΑΜΑ
- ΤΟΜΗ ΕΔΑΦΟΥΣ (ΧΩΜΑ)
- ΓΡΑΜΜΗ ΡΟΓΜΗΣ ΛΙΘΩΝ

B

Θ

H

E

Z

2.3.2.6. Τομή Ε

Η άνω επιφάνεια της ανατολικής σαρκοφάγου βρίσκεται, περίπου 50 εκ. από το τελικό δάπεδο (συμπεριλαμβανομένου του καλύμματος). Το κάλυμμα φαίνεται να ήταν μια οριζόντια πλάκα περίπου 8 εκ.. Ο μεγαλύτερος λίθος της κτιστής όψης της ανατολικής σαρκοφάγου έχει κάποια γλυφή – προεξοχή περίπου 8-9 εκ. (βλ. Σχ. 26) από την άνω επιφάνεια, ενώ ο διπλανός λίθος έχει θραυσθεί σε αυτό περίπου το ύψος.

Στην θέση τους διατηρούνται οι λίθοι της γένεσης της καμάρα, όπως επίσης και το κέντρο χάραξής της. Η γένεση και το κέντρο χάραξης βρίσκονται στο ίδιο οριζόντιο επίπεδο, γεγονός που παραπέμπει σε ημικυκλική χάραξη. Οι υφιστάμενοι θολίτες επιβεβαιώνουν αυτή την υπόθεση (επέκταση νοητής γραμμής σε ημικόκλιο).

Οι δύο πρώτες σειρές των λίθων του τοίχου

πάνω από την ανατολική σαρκοφάγο βρίσκονται στις αρχικές τους θέσεις, ενώ διατηρείται και ένας λίθος από την τρίτη σειρά, το ύψος του οποίου σχετίζεται με το ύψος της αντίστοιχης σειράς στον τοίχο της δυτικής όψης (βλ. Σχ. 23).

Οι κτιστές σαρκοφάγοι συνήθως κατασκευάζονταν επί τόπου απευθείας πάνω στο έδαφος⁶⁹, σε αντίθεση με τις μονολιθικές που θα έρχονταν από αλλού και θα τοποθετούνταν στον θάλαμο.

Εικόνα 47, Τομή Ε, Απρ. 2024, Προσωπικό αρχείο

⁶⁹ (Danielle A. Parks, 1999), 236

2.3.2.7. Τομή Ζ

Το κέντρο χάραξης των καμάρων σώζεται και στα δύο αρκосоλία. Πρόκειται για μια τετράγωνη ή σχεδόν τετράγωνη εσοχή στην εσωτερική επιφάνεια των λίθων περ. 1.8 x 1.8 εκ και βάθος μικρότερο των 2. Στον ανατολικό τοίχο παρατηρείται πως γύρω από το σημείο του κέντρου χάραξης, η καύση της επιφάνειας των λίθων παρουσιάζει έντονα γεωμετρικό σχήμα, ειδικά στα χαμηλότερα σημεία της πυρωμένης επιφάνειας.

Δεν αποκλείεται στο κέντρο χάραξης των καμαρών να τοποθετείτο κάποιο μεταλλικό έλασμα (σύνδεση στον λίθο με μεταλλικό γόμφο) το οποίο να έφερε κάποια παράσταση με αναφορά στον νεκρό.

Πιθανότερη βέβαια ερμηνεία αποτελεί το ενδεχόμενο χρήσης του τάφου ως κατοικία σε κάποια φάση στο παρελθόν. Τα ίχνη πυρός σε αυτή την περίπτωση θα μαρτυρούσαν το σημείο έδρασης και επαφής των εστιών της φωτιάς.

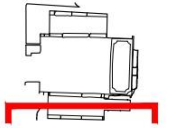
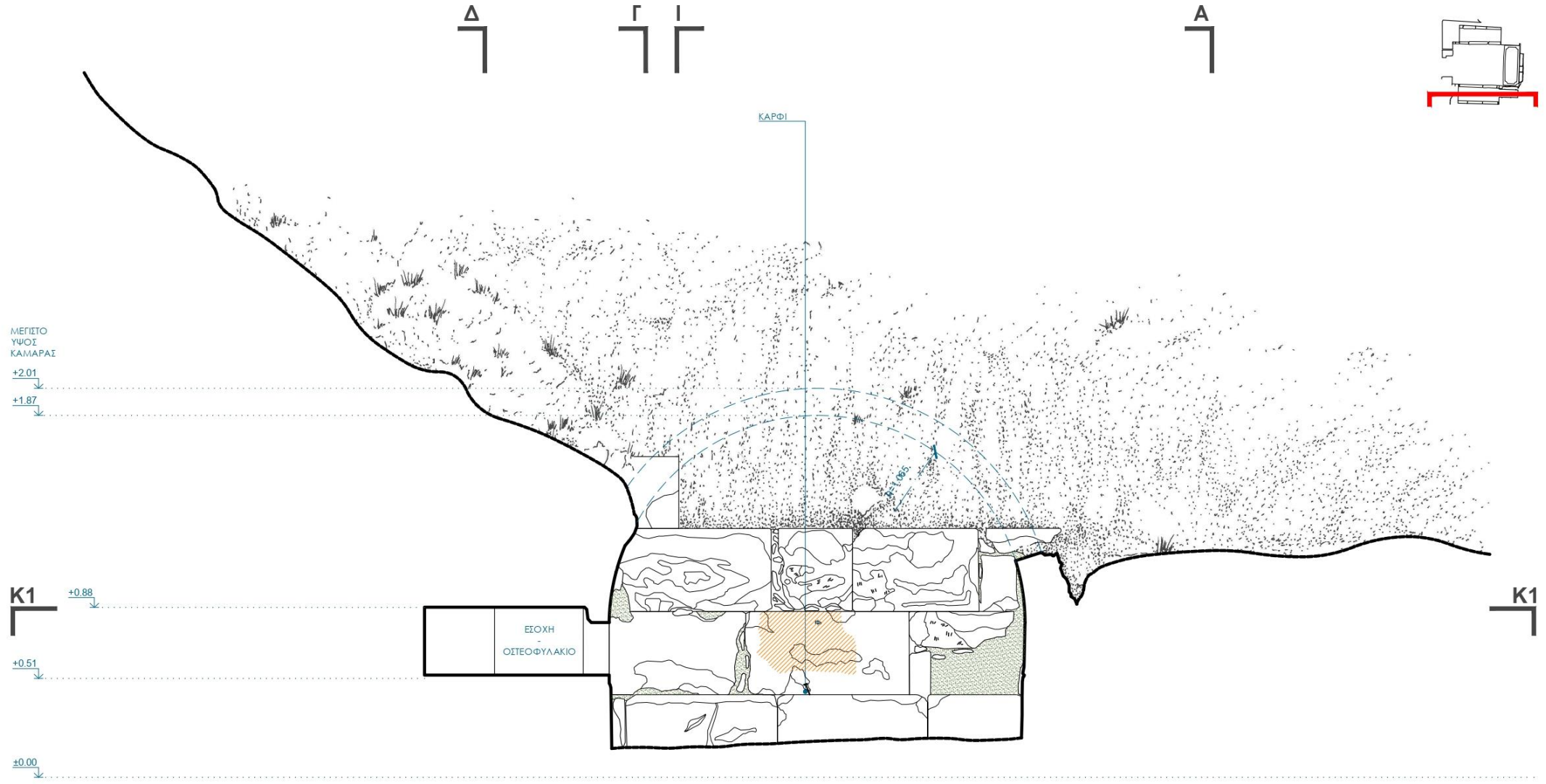
Εικόνα 48, Κέντρο χάραξης τόξου αρκосоλίου (εγκοπή) και πυρωμένη επιφάνεια λίθου

Το οστεοφυλάκιο έχει βάθος 96 εκ.. Το επίπεδο της άνω επιφάνειάς της είναι στο ίδιο ύψος με το κέντρο χάραξης της δυτικής σαρκοφάγου, και δεν ακολουθεί τον αρμό των λίθων ή τη γένεση της καμάρας του ανατολικού αρκосоλίου.

Σε διαφορετικά σημεία του τάφου παρατηρήθηκε βαθιά διάβρωση των λίθων, τόσο που οι λίθοι φαίνεται να ομοιάζαν ως να είχαν λαξευτές συμφυείς διακοσμητικές λεπτομέρειες στις επιφάνειές των.

Εικόνα 49, Βαθιά διάβρωση στην εξωτερική δυτική ακμή του οστεοφυλακίου, Απρ. 2024, Προσωπικό αρχείο

	ΙΧΝΗ ΑΡΧΑΙΟΥ ΚΟΝΙΑΜΑΤΟΣ		ΙΧΝΗ ΚΑΥΣΗΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΛΙΘΟΥ		ΤΟΜΗ ΛΙΘΩΝ
	ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΟΝΙΑΜΑ		ΤΟΜΗ ΕΔΑΦΟΥΣ (ΧΩΜΑ)		ΓΡΑΜΜΗ ΡΩΓΜΗΣ ΛΙΘΩΝ

2.3.2.8. Τομή Η

Στην μία και εναπομένουσα παραστάδα του τάφου φαίνονται δύο αβαθείς εγκοπές, καθώς και μία οριζόντια ρωγμή που την διαπερνάει.

Η δυτική σαρκοφάγος είναι αρκετά ψηλότερη από τις άλλες δύο. Το κάλυμμά της δεν ήταν μια πλάκα, αλλά φαίνεται να είχε ένα «πόδι» το οποίο πατούσε στους λίθους της όψης της

σαρκοφάγου (βλ. Σχ. 24).

Το κέντρο χάραξης της καμάρας του αρκοσολίου βρίσκεται λίγο ψηλότερα από το ύψος της πάνω επιφάνειας του καλύμματος της σαρκοφάγου, ενώ όπως ειπώθηκε πιο πάνω, δεν συμφωνεί στο ύψος με την απέναντι καμάρα.

Η εξωτερική επιφάνεια της σαρκοφάγου (τρεις

κτιστοί λίθοι) αποτελούν εξαίρεση στον κανόνα της καύσης των επιφανειών όπου και τα ίχνη είναι πολύ έντονα.

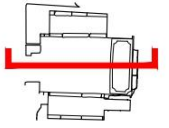
Ο κατακόρυφος τοίχος του αρκοσολίου προς τα νότια δεν φαίνεται να έχει καθόλου ίχνη καύσης (βλ. Σχ. 28), γεγονός που παραμένει μέχρι στιγμής ανερμήνευτο.

Εικόνα 50, Τομή Η, Απρ. 2024, Προσωπικό αρχείο

A

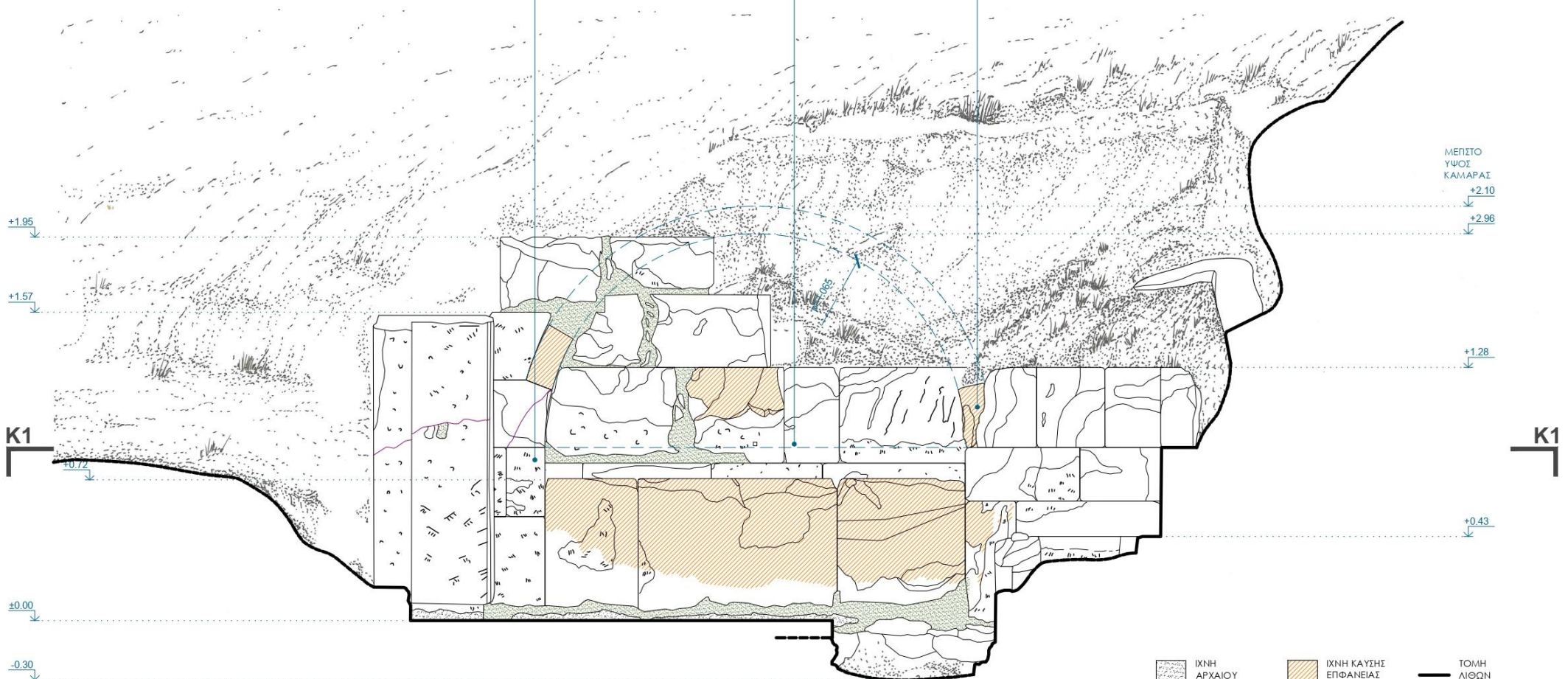
I Γ Δ

ΜΗ ΣΥΝΕΠΗΣ ΥΠΑΡΞΗ
ΙΧΝΩΝ ΚΑΥΣΗΣ ΣΤΙΣ
ΕΠΙΦΑΝΕΙΕΣ

ΘΕΣΗ ΛΙΘΟΥ ΣΦΡΑΓΙΣΗΣ
ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΥ.

ΛΙΘΟΣ ΕΚΤΟΣ ΘΕΣΗΣ
ΜΗΧΑΝΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ -
ΡΩΤΗΡΙΕΣ ΧΩΜΑΤΩΝ

ΜΕΓΙΣΤΟ
ΥΨΟΣ
ΚΑΜΑΡΑΣ
+2.10
+2.96

K1

K1

≈7 πόδια

- ΙΧΝΗ ΑΡΧΑΙΟΥ ΚΟΝΙΑΜΑΤΟΣ
- ΙΧΝΗ ΚΑΥΣΗΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΛΙΘΟΥ
- ΤΟΜΗ ΛΙΘΩΝ
- ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΟΝΙΑΜΑ
- ΤΟΜΗ ΕΔΑΦΟΥΣ (ΧΩΜΑ)
- ΓΡΑΜΜΗ ΡΩΤΗΜΗΣ ΛΙΘΩΝ

A

I Γ Δ

2.3.2.9. Τομή Θ

Από τον τοίχο που αποτελούσε το τύμπανο του δυτικού αρκοσολίου σώζονται αρκετές σειρές λίθων, παρότι έχουν υποστεί αρκετές στερεωτικές επεμβάσεις.

Οι επιφάνειες των λίθων διατηρούνται σε κακή κατάσταση από το επίπεδο της καλυπτήριας

πλάκας της σαρκοφάγου και πάνω, παρατήρηση λογική καθώς θα ήταν εκτεθειμένες στις καιρικές συνθήκες πολύ περισσότερο από ότι οι υπόλοιπες. Δεν έχει υπάρξει κάποια αναφορά για τη θέση των λίθινων καλυμμάτων στο πλαίσιο της μελέτης. Η συγκεκριμένη σαρκοφάγος είχε τον περισσότερο όγκο χώματος σε σχέση με τις

άλλες δύο πριν τον μερικό καθαρισμό της.

Σχολιάζεται και εδώ η ύπαρξη πυρωμένης επιφάνειας κοντά στο κέντρο χάραξης, παρότι έχει σχολιαστεί σε άλλο σημείο.

Η στάθμη του του χώματος στις γενέσεις της καμάρας είναι μάλλον τυχαίο γεγονός.

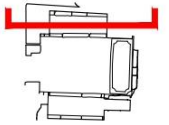

Εικόνα 51, Δυτική εσωτερική όψη δυτικής σαρκοφάγου, Φωτοκολλάζ, Προσωπικό αρχείο

A

I Γ

Δ

ΜΕΓΙΣΤΟ
ΥΨΟΣ
ΚΑΜΑΡΑΣ

+2.10

+2.96

K1

+0.81

+1.28

K1

±0.00

≈7 πόδια

ΙΧΝΗ
ΑΡΧΑΙΟΥ
ΚΟΝΙΑΜΑΤΟΣ

ΙΧΝΗ ΚΑΥΣΗΣ
ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ
ΛΙΘΟΥ

ΤΟΜΗ
ΛΙΘΩΝ

ΣΥΓΧΡΟΝΟ
ΚΟΝΙΑΜΑ

ΤΟΜΗ
ΕΔΑΦΟΥΣ
(ΧΩΜΑ)

ΓΡΑΜΜΗ
ΡΟΓΜΗΣ
ΛΙΘΩΝ

A

I Γ

Δ

2.3.2.10. Τομή Ι

Οι λίθοι που αποτελούσαν τις τελικές επιφάνειες των αναβαθμών εισόδου απουσιάζουν, σώζονται όμως οι υποκείμενοι τους καθώς και τα ίχνη των εργαλείων.

Η παραστάδα αποκλίνει από την κατακόρυφο

κατά περίπου 4°. Στην θέση της εκλιπούσης παραστάδας υπάρχει σύγχρονο κονίαμα για αδιευκρίνιστο λόγο.

Σε σημεία επαφής του τοίχου με τα καλύμματα των σαρκοφάγων παρατηρείται πιο επιμελημένη λάξευση, η οποία μαρτυρεί τα

πάχη τους.

Η καμάρα του δυτικού αρκοσολίου προς τα νότια έχει θραυσθεί. Η θραύση αυτή παρουσιάζει κάποια σχέση με αυτήν της παραστάδας που σχολιάστηκε ήδη.

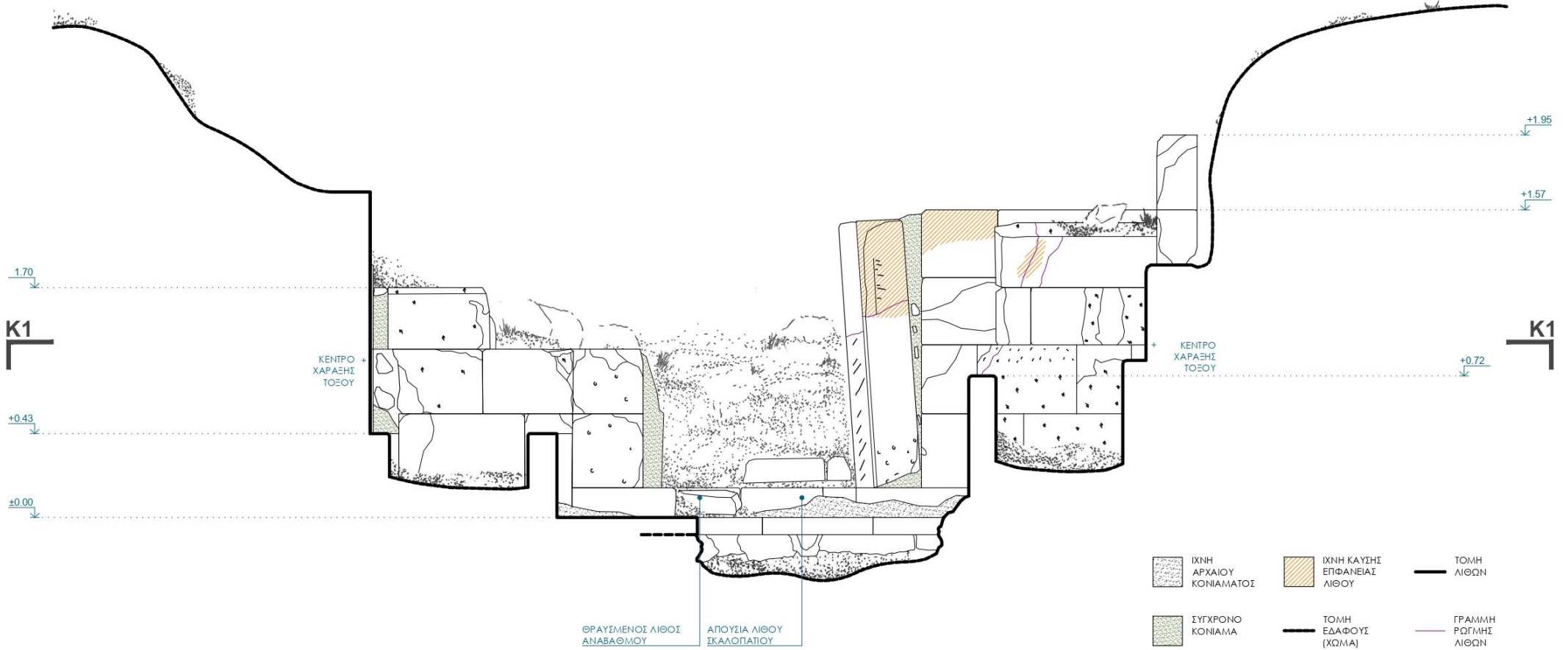
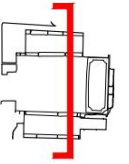
Z

E

H

Θ

B

Z

E

H

Θ

B

3. ΜΕΡΟΣ Γ': Προτάσεις ανάδειξης, συντήρησης και αποκατάστασης

3.1. Γενικός σχολιασμός

Η παρουσίαση των προτάσεων ακολουθεί εν πολλοίς την δομή της εργασίας όπως αρθρώνεται στα πρώτα δύο μέρη. Γίνεται έτσι μια προσπάθεια να αντιμετωπιστούν ζητήματα σε όλες τις κλίμακες, προκειμένου να αποφευχθούν αποσπασματικά συμπεράσματα και προτάσεις.

Συνολικός στόχος των προτάσεων για τους δύο τάφους που μελετήθηκαν αποτελεί η ένταξή τους στην ευρύτερη περιοχή του αρχαιολογικού χώρου. Άλλωστε, επιλέχθηκαν τα συγκεκριμένα μνημεία ώστε, ενδεχομένως, να δημιουργήσουν τη δυναμική για την περαιτέρω αναγνώριση της αξίας της Ανατολικής νεκροπόλεως.

Η συντήρηση της υφιστάμενης κατάστασης και η διατήρηση των υλικών καταλοίπων αποτελεί το πρώτο μέλημα για την εκπλήρωση του ανωτέρω στόχου. Μεγάλο μέρος της αξίας τους αποτελεί το γεγονός πως ίστανται ως ιστορικές μαρτυρίες για την συνεχόμενη

κατοίκηση στην αρχαία Αμαθούντα.

Για την αποκατάστασή τους, κρίνεται ως απαραίτητη η επαναφορά της μορφής και κατ' επέκταση της δομής των κτισμάτων η οποία εγγυάται την στατική τους επάρκεια. Συνεπώς, σκοπός της αποκατάστασης αποτελεί η ολοκλήρωσή του μνημείου σε μια μορφή που θα πληρούνται όλες οι προϋποθέσεις για την ύπαρξη του χώρου -στατική, λειτουργική και αισθητική - ώστε να καταστούν προσιτές πλέον άυλες αξίες, που έχουν σήμερα χαθεί.

Βάσει της ανωτέρω επαγωγικής λογικής, οποιαδήποτε τμηματική αποκατάσταση θα συντελούσε κατά βάση στην αποκατάσταση της μορφής. Για παράδειγμα, ένας θόλος που αποκαθίσταται πλήρως χωρίς όμως την κλειδα του, δεν μπορεί να ονομαστεί θόλος, καθώς η στατική, λειτουργική και αισθητική του λειτουργία δεν μπορεί να επιτελεστεί.

Η λογική είναι πολύ απλή και μπορεί να προσομοιωθεί με το εξής αντίστοιχο παράδειγμα:

Σχεδιάζοντας με τυχαίο τρόπο γραμμές πάνω στο χαρτί, δεν μπορεί να μεταφερθεί κανένα νόημα. Το νόημα ξεκινά να υφίσταται με την καθιέρωση σχέσεων ανάμεσα σε αυτές. Οι γραμμές κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες μπορούν να διαμορφώσουν γράμματα, τα γράμματα λέξεις, και οι λέξεις προτάσεις. Κάθε φορά που συντίθεται μια ολότητα, είναι ικανή να μεταφέρει ή να περιγράψει ένα νόημα. Με τον ίδιο τρόπο ακριβώς λειτουργούν και τα κτίσματα. Ένας λίθος από μόνος του δεν λέει απαραίτητα κάτι (εκτός αν αναφέρεται κανείς σε γλυπτά, τα οποία έχουν καλλιτεχνική αξία). Αρκετοί λίθοι μαζί σε συγκεκριμένη διάταξη, μπορούν να διαμορφώσουν στοιχεία όπως δάπεδα, τοίχους, οροφές κ.τ.λ.. Αρκετά από αυτά τα στοιχεία συντεθειμένα μπορούν να αποτελέσουν χώρο με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και άρα ιδιότητες και αξίες.

Συνεπώς, για την ολοκλήρωση της έκφρασης ενός νοήματος, είναι απαραίτητη η ύπαρξη των πρωτογενών στοιχείων, καθώς και των

κανόνων που τα συνθέτουν. Βεβαίως, αφού συντεθούν, κανείς μπορεί να τα αναπαραγάγει, όμως η πρώτη σύνθεση και μόνο διατηρεί την αξία της αυθεντικότητάς (συγκινησιακή αξία).

Η χρήση του αυθεντικού υλικού έχει ίσως κάποια σημασία, όμως μάλλον χαρακτηρίζεται ως δευτερεύουσα. Η αυθεντικότητα της ύλης τεκμηριώνει την αυθεντικότητα του μνημείου, όμως όπως ήδη σχολιάστηκε, αποτελεί μια αξία συγκινησιακή και όχι γνώσης. Συνεπώς η ανάταξη λίθων που ενδεχομένως υπάρχουν γύρω κρίνεται χρήσιμη, όμως όχι ως απαραίτητη συνθήκη για την αποκατάσταση.

Έτσι και αλλιώς, η αρχική μορφή των μνημείων πολλές φορές είναι αδύνατο να αποκατασταθεί μόνο με την αυθεντική ύλη, καθώς δεν υφίστανται τα αυθεντικά μέλη του. Τα μνημεία κατά το παρελθόν υπήρξαν στόχοι για τον προσπορισμό των υλικών κατασκευής τους, με στόχο διαφορετικές τους χρήσεις. Για παράδειγμα, συχνά μεταφέρονται λίθοι για την κατασκευή άλλων κτισμάτων, όμως δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο της απόσπασης λίθων με

σκοπό την κονιορτοποίηση τους και την χρήση τους σε κονιάματα (ιδίως τα ασβεστολιθικά).

Μνεία χρειάζεται επίσης να γίνει στην έννοια της αναστρεψιμότητας των επεμβάσεων. Η πλήρης αποκατάσταση της στατικής επάρκειας των κτισμάτων με τον ίδιο τρόπο που αυτά κατασκευάστηκαν, αποτελεί μια πρακτική πλήρως αναστρέψιμη, σε αντίθεση με την τμηματική αποκατάσταση όπου χρειάζονται νέα υλικά για να υποστηρίξουν την στατική επάρκεια των ανολοκλήρωτων μορφών.

Τα ταφικά μνημεία άντεξαν στο πέρας αιώνων και η καταστροφή τους συντελέστηκε μόνο όταν οι μορφές τους διαταράχθηκαν από τυμβωρύχους ή μελετητές. Ένας κτιστός τάφος με τοιχοποιίες κατασκευασμένες με δυο παρειές λίθων και γέμισμα ανάμεσα με ασταθή υλικά (χώμα κα λατύπη), δεν μπόρεσε να μείνει εκτεθειμένος στο περιβάλλον, καθώς αυτό αποπλύθηκε. Η στέγασή του με νέες μορφές και υλικά - για παράδειγμα με τη χρήση κάποιου στεγάστρου - αφαιρεί αξίες του μνημείου και εν τέλει συντελεί στην

διατήρηση μιας κατάστασης φθοράς.

Επομένως, για τους προαναφερθέντες λόγους, η μόνη λύση που καθιστά εφικτή την αναστρεψιμότητα των επεμβάσεων, ενώ παράλληλα αναδεικνύει τις αξίες του μνημείου, καθίσταται η αποκατάσταση των μορφών βάσει της αρχικής τους οικοδομικής.

Η ανωτέρω λογική μπορεί πρακτικά να εφαρμοστεί σε όλα τα μνημεία, παρ' ότι χρειάζονται μικρές υπομνήσεις για το κάθε ένα αναλόγως της πρόθεσης των μελετητών.

3.2. Γενικές κατευθύνσεις

Η αποκατάσταση των μνημείων για την δημιουργία της εμπειρίας κρίνεται ως μια πρακτική μάλλον βλαπτική προς αυτά.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι τάφοι με τους οποίους καταπιάνεται η ανά χείρας εργασία. Η ταφή μαρτυρεί την επιθυμία αρχαιότερων συνανθρώπων μας προς το ταξίδι στον άλλο κόσμο, όπως εξάλλου τους επέβαλλαν τα θρησκευτικά τους πιστεύω.

Η διατάραξη της επιθυμίας τους για την δική μας επιστημονική περιέργεια, είναι μεν αποδεκτό ως πρακτική για την μελέτη του παρελθόντος, όμως μετά το πέρας της μελέτης, το δίκαιο θα ήταν ο σεβασμός προς την επιθυμία του νεκρού. Ακόμα και σε περιπτώσεις που τα οστά απουσιάζουν από τους τάφους, είναι σημαντικό να υπενθυμίζεται πως οι χώροι αυτοί δημιουργήθηκαν για να εξυπηρετήσουν την ανάπαυση του νεκρού.

Η ανάγκη για την δημιουργία μιας εμπειρίας

εντάσσεται μάλλον στο πνεύμα που χαρακτηρίζει την εποχή σήμερα, η οποία αποτελεί και αυτή, μάλλον, άλλο ένα καταναλωτικό αγαθό το οποίο επιβάλλεται να ικανοποιήσει πλέον την προσωπική και όχι επιστημονική περιέργεια.

Πώς όμως κανείς μπορεί να αντισταθεί σε αυτή την προσωπική περιέργεια, ικανοποιώντας ταυτόχρονα την συνθήκη προστασίας των μνημείων;

Το ερώτημα μπορεί να απαντηθεί μέσα από την αποκρυστάλλωση του σκοπού της αποκατάστασης: η αποκατάσταση για τα μνημεία αποτελεί αυτοσκοπό. Δεν χρειάζεται κανείς να δώσει σε αυτά χρήση ή λειτουργία προκειμένου να τα προστατεύσει. Ένα πιστό αντίγραφο του πρωτοτύπου φέρει τις ίδιες ακριβώς αξίες εκτός από τις συγκινησιακές. Οι συγκινησιακές αξίες σήμερα χρησιμοποιούνται ως το κύριο επιχείρημα για την εμπορική κατανάλωση των μνημείων και για αυτό τον λόγο χρειάζεται μια πιο έντονα λογική προσέγγιση.

Έτσι, η περιγραφή ή η αντιγραφή ενός μνημείου με σκοπό την διατήρηση των αξιών του, δεν μπορεί να χαρακτηρίζεται αμέσως ως κατακριτέα. Επιπλέον, η αντιγραφή ενός μνημείου αποτελεί υπόμνηση για την προσπάθεια διατήρησής του από άλλους ανθρώπους, γεγονός που προσθέτει ήδη συγκινησιακή αξία σε αυτά. Αντίστοιχο παράδειγμα αποτελεί η πρακτική της αντιγραφής αρχαίων αγαλμάτων. Σήμερα, συχνά έχουμε τα αντίγραφα και μόνο, τα οποία όμως είναι ικανά να συγκινήσουν.

Συνοψίζοντας, η προστασία των μνημείων χαρακτηρίζει την στάση μας προς αυτά. Οι τάφοι βέβαια δεν μπορούν να καταστούν προϊόν κατανάλωσης λόγω του ηθικού φραγμού που α priori υφίσταται. Ως εναλλακτική λύση για την μεταφορά της γνώσης, προτείνεται η κατασκευή αντιγράφων τα οποία μπορεί κανείς να εξετάσει από κοντά. Συχνά, μια μακέτα, ένα σχέδιο, ή ακόμα και μια φωτογραφία, μπορεί να έχουν περισσότερη επιστημονική αξία παρά το ίδιο το μνημείο.

3.3. Αρχαιολογικός χώρος

Η υφιστάμενη κατάσταση του αρχαιολογικού χώρου έχει ήδη περιγραφεί σε προηγούμενο κεφάλαιο (βλ. κεφ. 2.2.4). Σε αυτό το μέρος της μελέτης, τα προβλήματα αναφέρονται με στόχο να εξεταστούν οι προτάσεις για την αντιμετώπισή τους. Ο σχεδιασμός για την ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου χρειάζεται να εκπονηθεί ολιστικά και με στρατηγική.

Ο αρχαιολογικός χώρος λειτουργεί διαφορετικά για τον κάθε επισκέπτη, όμως διαφαίνονται δύο γενικές κατηγορίες στις οποίες μπορούν να ενταχθούν. Στην πρώτη κατηγορία επισκεπτών ανήκουν οι άνθρωποι που αναζητούν συγκινήσεις μέσα από την εμπειρία τους στον αρχαιολογικό χώρο και την επαφή με τα μνημεία του. Η δεύτερη κατηγορία επισκεπτών χαρακτηρίζεται από δίψα για επιστημονική γνώση. Δεν υπάρχει κανένας λόγος να πιστέψει κανείς πως η μία κατηγορία είναι πιο σημαντική από την άλλη, καθώς και των δύο το βίωμα αξιολογείται ως ωφέλιμο και άρα, ως τέτοιο, οφείλει να είναι

σεβαστό.

Στο σημείο αυτό αναφέρεται πως χρειάζεται να γίνει μια ιεράρχηση των μνημειακών συνόλων που χρήζουν προστασίας και ανάδειξης. Τα τείχη, οι δρόμοι, οι νεκροπόλεις και ο λιμένας αποτελούν τους βασικούς πυρήνες που συγκροτούσαν την κοινωνική και λειτουργική διάρθρωση της αρχαίας πόλεως. Η συνολική θεώρηση των πυρήνων αυτών επιτρέπει στον επισκέπτη να κατανοήσει την αστική διάρθρωση της αρχαίας πόλεως.

Τυχούσες αποσπασματικές επεμβάσεις, θα μπορούσαν να λειτουργήσουν βλαπτικά, τόσο για τα μεμονωμένα μνημεία, όσο και για το σύνολο. Έχοντας ως βασικούς άξονες τα ανωτέρω, προτείνονται μέτρα σε αυτή την κατεύθυνση.

Για την ανάδειξη της Ανατολικής νεκροπόλεως προτείνεται η επέμβαση σε μια προβληματική περιοχή, καθώς και η αποκατάσταση των δύο ταφικών μνημείων που παρουσιάστηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια (βλ. κεφ. 2.3.1 και

2.3.2.. Οι όποιες προτάσεις αποκατάστασης μπορούν να θεωρηθούν ως άστοχες αν δεν ενταχθούν μέσα σε κάποιο ενιαίο σχέδιο για την συνολική αποκατάσταση του χώρου.

Μείζον ζήτημα για τον αρχαιολογικό χώρο αποτελεί η απουσία ενός μουσείου που εξυπηρετεί τις ανάγκες του αρχαιολογικού χώρου. Προτείνεται η δημιουργία του (περίπου 150 τ.μ.) με τα εξής ελάχιστα κτηριολογικά ζητούμενα:

1. Εκθεσιακός χώρος που θα περιλαμβάνει τα απαραίτητα για την κατανόηση του αρχαιολογικού χώρου καθώς και της ανάδειξης της σημασίας του.
2. Κυλικείο για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών. Υπενθυμίζονται εδώ οι ακραίες θερμοκρασιακές συνθήκες που επικρατούν συγκριμένες μέρες του χρόνου.
3. Μικρός χώρος διαλέξεων και παρουσιάσεων.
4. Αποθήκες ευρημάτων. Η συλλογή των

ευρημάτων κοντά στον αρχαιολογικό χώρο επιτρέπει την μελέτη τους.

5. Εξωτερικούς χώρους για να συναθροίσεις κοινού.

6. Λοιπούς βοηθητικούς χώρους.

Από τον εκθεσιακό χώρο, δεν μπορούν να απουσιάζουν σχετικοί χάρτες που θα εξηγούν τον ρόλο και την λειτουργία της πόλεως κατά την αρχαιότητα, τόσο για το ενδοκυπριακό δίκτυο επικοινωνίας, όσο και για αυτό της Ανατολικής Μεσογείου. Επιπλέον, μακέτες σε διάφορες κλίμακες μπορούν να παρουσιάζουν την τοπογραφία της περιοχής σε συνάρτηση με τις πλουτοπαραγωγικές εστίες της αρχαιότητας. Χρειάζεται επίσης να εκτεθούν κατάλληλες φωτογραφίες που θα αφηγούνται την ιστορία των ανασκαφών του χώρου. Μέσα από αυτή τη διαδικασία θα γίνεται αντιληπτή η αλλαγή στην τοπογραφία και την οικοδομική δραστηριότητα. Τα ανωτέρω θα μπορούσαν να κάνουν χρήση της τεχνολογίας (π.χ. προβολές, διαδραστικά μοντέλα, παραπομπές σε

πληροφορίες με την χρήση QR codes σε διάφορες γλώσσες και άλλα αντίστοιχα).

Σημειώνεται πως για τον καθορισμό όλων των προδιαγραφών του μουσείου χρειάζονται πολλές μελέτες, στο πλαίσιο όμως της εργασίας προτείνονται κάποιες γενικές κατευθύνσεις που προέκυψαν μετά από ενττύφηση με το αντικείμενο, όπως για παράδειγμα η θέση του στον χώρο (βλ. Σχ. 32). Η περιγραφή ακριβέστερων χαρακτηριστικών του δεν εντάσσεται στο πλαίσιο της εργασίας.

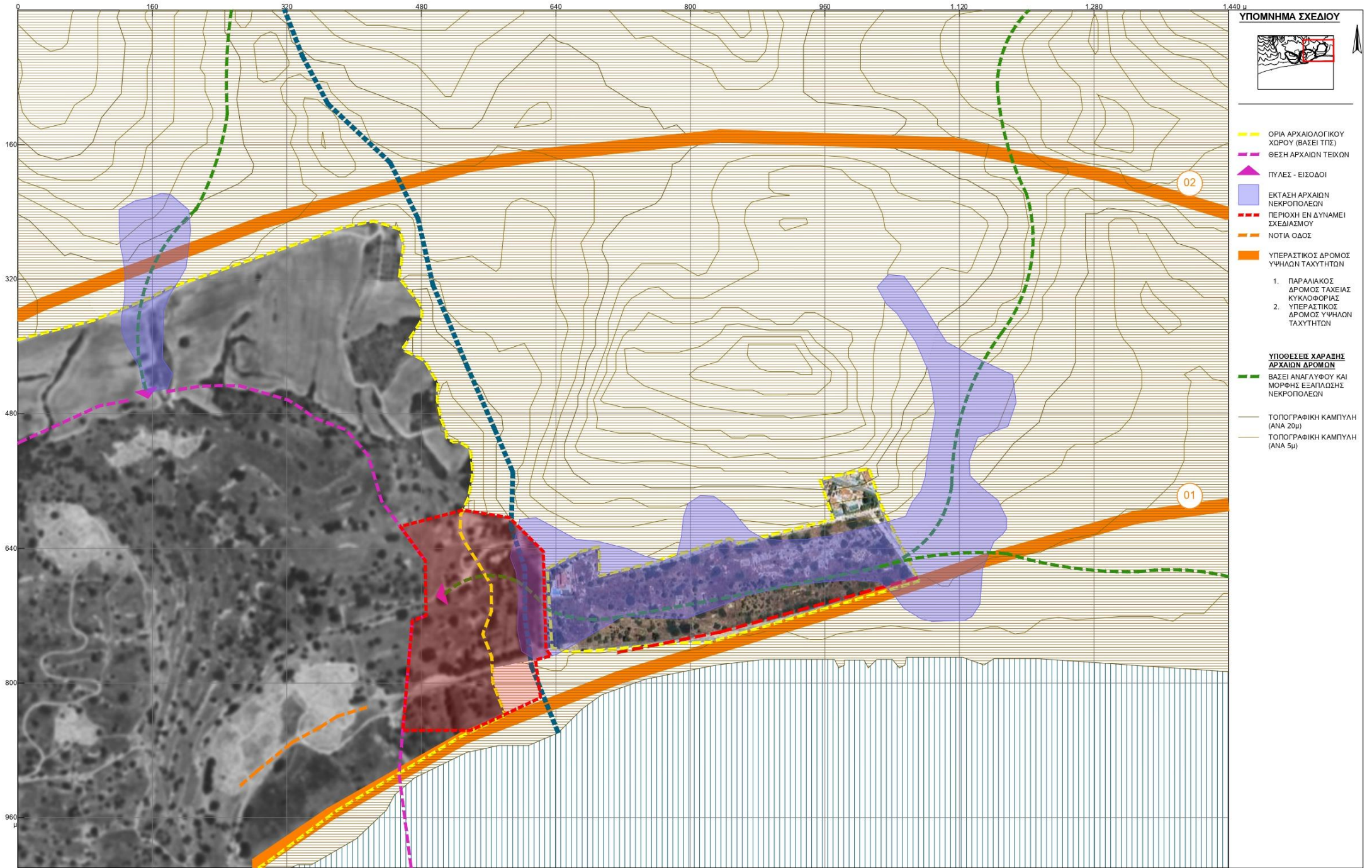
Στο ίδιο πνεύμα, είναι απαραίτητη η ενημέρωση του κοινού σε όλο το εύρος του αρχαιολογικού χώρου σε συνάρτηση με το μουσείο. Ενδεχομένως να αποτελούν λύση πλέον οι ψηφιακές τεχνολογίες που μπορούν να μεταφέρουν πληροφορίες σε όλες τις γλώσσες (QR codes κ.α.).

Ένα άλλο σοβαρό θέμα που αντιμετωπίζει ο αρχαιολογικός χώρος είναι η ελλιπής χρήση του, συγκεκριμένα ως πολιτιστικός χώρος. Για

παράδειγμα, ο χώρος της αγοράς σπανίως χρησιμοποιείται για πολιτιστικές δράσεις, όμως με μικρές παρεμβάσεις θα μπορούσε να καταστεί κατάλληλος για χρήση το βράδυ (π.χ. ολοκληρωμένη μελέτη φωτισμού) με απώτερο στόχο την εξοικείωση του κοινού με τα μνημεία του..

Τέλος, επισημαίνεται η απουσία του απαραίτητου εξοπλισμού για την λειτουργία του αρχαιολογικού χώρου για την λειτουργία του ως τέτοιος - για παράδειγμα, οι πινακίδες σήμανσης, τα καθίσματα και οι χώροι στάσης εν γένει, καθώς και οι κάδοι απορριμμάτων.

Όλα τα ανωτέρω δημιουργούν αναγκαίες και όχι ικανές συνθήκες για την τόνωση του αρχαιολογικού χώρου. Για την επίτευξη του ανωτέρω, χρειάζεται η συνδρομή τόσο των αρμόδιων φορέων και μελετητών, όσο και του κοινού.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ

- ΟΡΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ (ΒΑΣΕΙ ΤΠΣ)
- ΘΕΣΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΤΕΙΧΩΝ
- ▲ ΠΥΛΕΣ - ΕΙΣΟΔΟΙ
- ΕΚΤΑΣΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΝΕΚΡΟΠΟΛΕΩΝ
- - - ΠΕΡΙΟΧΗ ΕΝ ΔΥΝΑΜΕΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ
- - - ΝΟΤΙΑ ΟΔΟΣ
- ΥΠΕΡΑΣΤΙΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ ΥΨΗΛΩΝ ΤΑΧΥΤΗΤΩΝ
- 1. ΠΑΡΑΛΙΑΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ ΤΑΧΕΙΑΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ
- 2. ΥΠΕΡΑΣΤΙΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ ΥΨΗΛΩΝ ΤΑΧΥΤΗΤΩΝ

- ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΧΑΡΑΞΗΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΔΡΟΜΩΝ**
- ΒΑΣΕΙ ΑΝΑΓΛΥΦΟΥ ΚΑΙ ΜΟΡΦΗΣ ΕΞΑΠΛΩΣΗΣ ΝΕΚΡΟΠΟΛΕΩΝ
 - ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΜΠΥΛΗ (ΑΝΑ 20μ)
 - ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΜΠΥΛΗ (ΑΝΑ 5μ)

3.4. Ανατολική νεκρόπολη

Κεντρικός άξονας για την κατεύθυνση του σχεδιασμού της περιοχής της Ανατολικής νεκροπόλεως αποτελεί η ύπαρξη του αρχαίου δρόμου που την διέτρεχε. Επειδή ακριβώς όμως η ύπαρξή του δεν έχει γίνει γνωστή, είναι φυσικό να μην καθίσταται εφικτός ο σχεδιασμός συγκεκριμένων προτάσεων, παρά μόνο ενδεικτικών.

Παρ' όλα αυτά, θα μπορούσαν να υποδειχτούν μερικές κατευθύνσεις που θα μπορούσαν να διέπουν τον μελλοντικό σχεδιασμό της. Στο πλαίσιο της εργασίας αναφέρονται μερικές σκέψεις για την περιοχή ανάμεσα στους δύο χώρους (Πόλη - Νεκρόπολη).

Για αρχή, την χάραξη για την διαδρομή πλοήγησης εντός της Ανατολικής νεκροπόλεως θα καθορίσει ο αρχαίος δρόμος. Συνεπώς, είναι απαραίτητη η μελέτη ιχνών που υποστηρίζουν την ακριβή του θέση. Είναι βέβαιο, όπως προκύπτει από την ανάλυση, πως

η χάραξή του θα ανευρεθεί χρησιμοποιώντας συνδυαστικά την μελέτη του αναγλύφου, την εξέλιξη των ταφικών κτισμάτων, τα σημεία ενδιαφέροντος για τους αρχαίους κατοίκους εκτός των τειχών και το γεωλογικό υπόβαθρο.

Η αρχή του δρόμου βρίσκεται στην ανατολική πύλη των τειχών. Έτσι καθίσταται σημαντική η (τουλάχιστον) σημειακή αποκατάσταση των τειχών προκειμένου να διαφανεί η σχέση δρόμου-νεκροπόλεως-τειχών πόλεως.

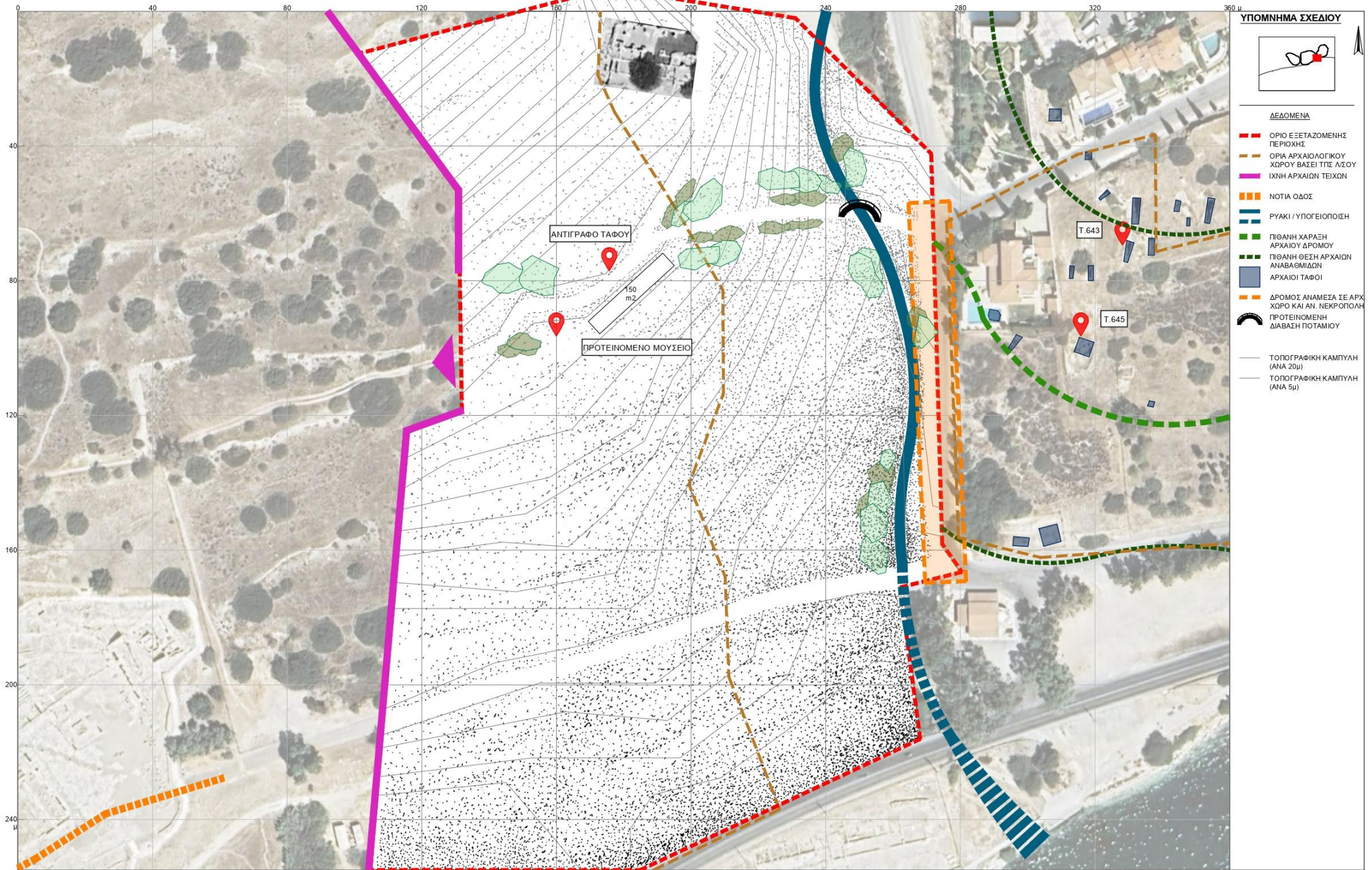
Ο δρόμος προτείνεται να έχει χαρακτηριστικά ώστε να μην διαφοροποιείται έντονα από το εναπομείναν φυσικό ανάγλυφο, ενώ θα διατηρεί διακριτά στοιχεία ώστε να είναι σαφής στον επισκέπτη η πορεία εντός της νεκροπόλεως. Πιθανή λύση αποτελεί η διάστρωσή του με εγκιβωτισμένα αδρά χαλίκια ή χώμα με ειδική επεξεργασία.

Προτείνεται επίσης η φύτευση κατάλληλων δέντρων για την σκίαση του περιπάτου και την δημιουργία σημείων στάσης. Ταυτόχρονα αυτό μπορεί να λειτουργήσει ως υπόδειξη της

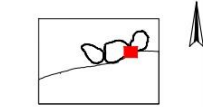
πορείας. Υπενθυμίζεται πως στην περιοχή δεν είναι ασυνήθιστες οι θερμοκρασίες που ξεπερνούν τους 42°C υπό σκιά. Εντός του αρχαιολογικού χώρου δεν υπάρχουν καθόλου δέντρα και οι μόνοι χώροι για σκιά είναι κάτω από κάποιους αρχαίους τοίχους.

Είναι σχεδόν βέβαιο πως δεν υπήρχαν γέφυρες για την διάσχιση των ρεμάτων, επειδή τα ποτάμια είχαν μικρή ροή, και το έδαφος είναι πορώδες. Συνεπώς, το νερό στεγνώνει γρήγορα, γεγονός που επιτρέπει την διάσχιση τους απευθείας από την κοίτη. Ακόμα και όταν ο πυθμένας δεν ήταν τελείως στεγνός, σίγουρα οι όχθες της κοίτης αποτελούσαν καλύτερη διαδρομή από τον θαμνώδη περίγυρο. Η κοίτη των ρεμάτων παραμένει πάντοτε καθαρή από βλάστηση, επιτρέποντας έτσι την χρήση της ως δρόμο.

Η διάβαση από το ποτάμι θα γινόταν από κάποιο σημείο που η τύρβη των υδάτων δεν θα ήταν ικανή να υποσκάψει το σκληρότερο πέτρωμα, δημιουργώντας έτσι ένα φυσικό

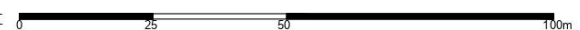

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ

ΔΕΔΟΜΕΝΑ

- - - ΟΡΙΟ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ
- - - ΟΡΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΒΑΣΕΙ ΤΗΣ ΛΣΟΥ
- ΙΧΝΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΤΕΙΧΩΝ
- - - ΝΟΤΙΑ ΟΔΟΣ
- ▨ ΡΥΑΚΙ / ΥΠΟΓΕΙΟΠΟΙΣΗ
- - - ΠΙΘΑΝΗ ΧΑΡΑΞΗ ΑΡΧΑΙΟΥ ΔΡΟΜΟΥ
- - - ΠΙΘΑΝΗ ΘΕΣΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΝΑΒΑΘΜΙΔΩΝ
- ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΑΦΟΙ
- - - ΔΡΟΜΟΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΑΡΧ. ΧΩΡΟ ΚΑΙ ΑΝ. ΝΕΚΡΟΠΟΛΗ
- ⤴ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΔΙΑΒΑΣΗ ΠΟΤΑΜΙΟΥ
- ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΜΠΥΛΗ (ΑΝΑ 20μ)
- ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΜΠΥΛΗ (ΑΝΑ 5μ)

πέρασμα. Επειδή έξω από τα τείχη η στάθμη του εδάφους είναι πολύ χαμηλή και η κλίση ήπια, το ρέμα θα σχημάτιζε κάποιο δέλτα.

Η βροχόπτωση στην περιοχή είναι, και θα ήταν, πολύ ήπια κατά το καλοκαίρι, όμως χρειάζεται να σημειωθεί πως το πραγματικό μέγεθος του ρου, και άρα της κοίτης, θα ήταν σημαντικά μεγαλύτερο πριν την κατασκευή του φράγματος της Γερμασόγειας (βλ. Σχ. 10).

Ο σχεδιασμός για τον δρόμο προς την Ανατολική νεκρόπολη μπορεί να περιλαμβάνει κάποια μικρή γέφυρα για την αντιμετώπιση της διάβασης του ρέματος, δυσκολίες που αναμφίβολα δεν θα απασχολούσαν τους ανθρώπους κατά την αρχαιότητα.

Προτείνονται επίσης για την ενίσχυση του άξονα, το μουσείο, καθώς και το αντίγραφο του τάφου T.645 ως έκθεμα σε φυσική κλίμακα. Το μουσείο προτείνεται όπως κατασκευαστεί κάπου κοντά στην ανατολική πύλη. Η επιχειρηματολογία για την κατασκευή του αντιγράφου αναλύθηκε σε προηγούμενο

κεφάλαιο. Ενδεχομένως μάλιστα να είναι χρήσιμο να κατασκευαστούν αντίγραφα για περισσότερους από ένα τάφο, προκειμένου να αντιπροσωπευτούν περισσότερες τυπολογίες τάφων.

Στους αρχαιολογικούς χώρους οι διαδρομές σχεδιάζονται κυκλικές, δηλαδή κανείς να μην περνάει για την έξοδό του από τα ίδια σημεία που πέρασε για την είσοδό του. Αφού η περιοχή δεν έχει μελετηθεί ακόμη διεξοδικά, χρειάζεται να προηγηθούν των όποιων εργασιών οι απαραίτητες αρχαιολογικές έρευνες για τα εν δυνάμει. Τα πιθανά αρχαιολογικά κατάλοιπα θα καθορίσουν και τις πιθανές σχεδιαστικές κατευθύνσεις για την ακριβέστερη χάραξη της πορείας του αρχαιολογικού χώρου. Σημειώνεται σε αυτό το σημείο πως η ύπαρξη αναβαθμών δεν έχει ακόμα αποσαφηνιστεί, ενώ είναι βέβαιο πως θα υπήρχε μια κάποια οργάνωση εντός της νεκροπόλεως κατά το παρελθόν η οποία θα μπορούσε να δημιουργήσει το εφελτήριο για την χάραξη της διαδρομής.

Τέλος, χρειάζεται κανείς να αναφερθεί σε ήπιες παρεμβάσεις για την ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων που περιλαμβάνουν τον δρόμο ανάμεσά τους, το μείζον θέμα σε σχέση με το ζήτημα. Βεβαίως, το επιθυμητό θα ήταν η πλήρης κατάργηση του και οι κάτοικοι του λόφου να εξυπηρετούνται από κάποια άλλη διαδρομή, που ανεξαρτήτως υφίσταται. Σε περίπτωση όμως που αυτό δεν μπορεί να καταστεί εφικτό, υπάρχουν πλέον λύσεις ώστε να σχεδιαστεί ως πέρασμα για τους επισκέπτες, με χαμηλές ταχύτητες για τα διερχόμενα αυτοκίνητα και κατάλληλο σχεδιασμό φιλικό προς τον πεζό.

Βάσει αυτών των κατευθύνσεων, μπορεί ο σχεδιασμός να αντιμετωπίσει αρκετά από τα ζητήματα που συντελούν στην αποσπασματική ανάγνωση των δύο χώρων. Σημαντικότερο όμως επίτευγμα θα είναι η ανάδειξη του δικτύου των τάφων βάσει των αρχαίων δρόμων, καθώς σκιαγραφεί την σχέση των νεκροπόλεων με τις υπόλοιπες αστικές ενότητες.

3.5. Τα δύο ταφικά μνημεία

Σήμερα τα δύο ταφικά μνημεία που εξετάστηκαν δεν έχουν χρήση. Τα κτερίσματά τους μελετήθηκαν και σήμερα βρίσκονται σε αποθήκες, όπως τα οστά των ανθρώπων που είχαν ταφεί σε αυτά. Δεν θα ήταν ηθικά ορθό να προταθεί όμως για αυτά η όποια άλλη χρήση πέραν της αρχικής τους ως χώροι ταφής. Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, η αποκατάστασή τους είναι αυτοσκοπός.

Δομικά, (για τα κτίσματα) η διαδικασία της «γήρανσης» είναι μια προοδευτική ελάττωση του εύρους των αντιστάσεων που μπορούν να κινητοποιηθούν για να αντιμετωπιστεί η αποδιοργανωτική δράση της βαρύτητας και των φορτίων που επιβάλλονται από τη χρήση, τον άνεμο, τον σεισμό κ.λπ.. Ο «θάνατος» μπορεί να θεωρηθεί ότι επέρχεται στα κτίσματα, όταν οι αντιστάσεις ξεπερνιούνται σε πλήρη ή μερική κατάρρευση ή όταν ο

κίνδυνος να συμβεί αυτό φαίνεται να είναι πολύ μεγάλος για περαιτέρω χρήση ή πρόσβαση στο κτίριο.⁷⁰

Ως κτίσματα, οι τάφοι που μελετήθηκαν μπορούν να χαρακτηριστούν ως μνημεία, καθώς και ως τμήματα ενός μνημειακού συνόλου. Φέρουν σε μεγάλο βαθμό συγκινησιακές αξίες καθώς αποτελούν σύμβολα πολιτιστικής ταυτότητας, και άρα συνέχεια της κληρονομιάς. Η επιβίωσή τους στους αιώνες, αποτελεί δεδομένο που τεκμηριώνει την ιστορική τους αξία.

Ο στόχος της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι η επέκταση της ζωής των μνημείων, και αν αυτό καθίσταται εφικτό, η ανάδειξη των καλλιτεχνικών και ιστορικών τους αξιών, διατηρώντας σε όσο το δυνατό μεγαλύτερο βαθμό την συγκίνηση που προκαλεί η ύλη.

Με γνώμονα τα ανωτέρω, παρακάτω

παρουσιάζονται οι προτάσεις για την αποκατάστασή τους.

⁷⁰ (Mainstone J. Rowland, 2003)

3.5.1. Διεπιστημονική προσέγγιση

Τα μνημεία αποτελούν πολύ σύνθετες κατασκευές, όχι όμως απαραίτητα λόγω της ίδιας της κατασκευής. Περισσότερο, η πολυπλοκότητά τους αναγνωρίζεται στο γεγονός πως αποτελούν φορείς αξιών. Για αυτό τον λόγο εξάλλου χρήζουν ειδικής μέριμνας και προστασίας, αλλιώς θα αντιμετωπίζονταν ως όλα τα υπόλοιπα κτίσματα.

Αυτό τους το χαρακτηριστικό γνώρισμα καθιστά επιτακτική την ολιστική προσέγγιση για τα ζητήματα της αποκατάστασής των.

Η συμβολή εξειδικευμένων μελετητών από τα πεδία της αρχαιολογίας, της αρχιτεκτονικής, της γεωλογίας, της συντήρησης των υλικών καθώς και άλλων επιστημών είναι απαραίτητη για την μελέτη αποκατάστασής τους.

3.5.2. Γενικές εργασίες προστασίας και συντήρησης

Πρωταρχική ανάγκη για την προστασία και ανάδειξη των μνημείων και του χώρου εν γένει αποτελεί ο καθαρισμός τους. Αυτό περιλαμβάνει την απομάκρυνση των όγκων χωμάτων που έχουν σωρευτεί μέσα και γύρω από αυτά.

Ο καθαρισμός είναι αναγκαία συνθήκη για την έναρξη των εργασιών συντήρησης και αποκατάστασης, όμως είναι μια εργασία που οφείλει να επιτελείται στο διηνεκές. Πιθανώς το θέμα μπορεί να αντιμετωπιστεί αν ο σχεδιασμός λάβει υπόψιν την παθητική αποφυγή της επανασυσσώρευσης, όμως το πιο σωστό θα ήταν η εφαρμογή των λιγότερων επεμβάσεων. Έτσι, ο καθαρισμός θα πρέπει να συμβαίνει ανά χρονικά διαστήματα, ανάλογα με τον ρυθμό συσσώρευσης των χωμάτων.

Με την απομάκρυνση των χωμάτων, ο χώρος καθίσταται προσπελάσιμος και τα μνημεία κατανοητά από τους επισκέπτες.

Για την στερέωσή τους χρειάζεται να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα οι αρμόδιοι μελετητές - αρχιτέκτονες και πολιτικοί μηχανικοί.

Της εργασίες της συντήρησης αναλαμβάνει μια διεπιστημονική ομάδα που θα συγκροτηθεί από συντηρητές και χημικούς μηχανικούς. Κατόπιν εξέτασης και καταγραφής των φθορών (πετρώματα, λίθοι, κονιάματα κ.α.), έπεται ο καθαρισμός τους όπου με διάφορες μεθόδους (χημικές και φυσικοχημικές).

3.5.3. Τάφος T. 643

Μια ολοκληρωμένη πρόταση αποκατάστασης για τον τάφο T. 643 χρειάζεται η εξέτασή του πέρα από το στενό πλαίσιο της παρούσης εργασίας. Αυτό διότι ναι μεν η αποτύπωση αφορά σε φυσικό κατάλοιπο, όμως η μελέτη για την αποκατάστασή του δεν αφορά αποκλειστικά στον ίδιο, αλλά και σε όλους τους αντίστοιχους τάφους ίδιας ή παρόμοιας τυπολογίας.

Έτσι, αναλόγως της αξιολόγησης όλων των τάφων κατά την σύνταξη αρχιτεκτονικής μελέτης για τον αρχαιολογικό χώρο που προτείνεται να γίνει, θα συγκεντρωθούν τα στοιχεία για την εφαρμογή των προτάσεων που αρμόζουν. Συγκεκριμένα μέτρα μπορούν να προταθούν αναλόγως των χαρακτηριστικών που θα διακριθούν.

Για παράδειγμα, υπάρχουν περιπτώσεις που διαπιστώνεται πως ο δρόμος του τάφου αξίζει

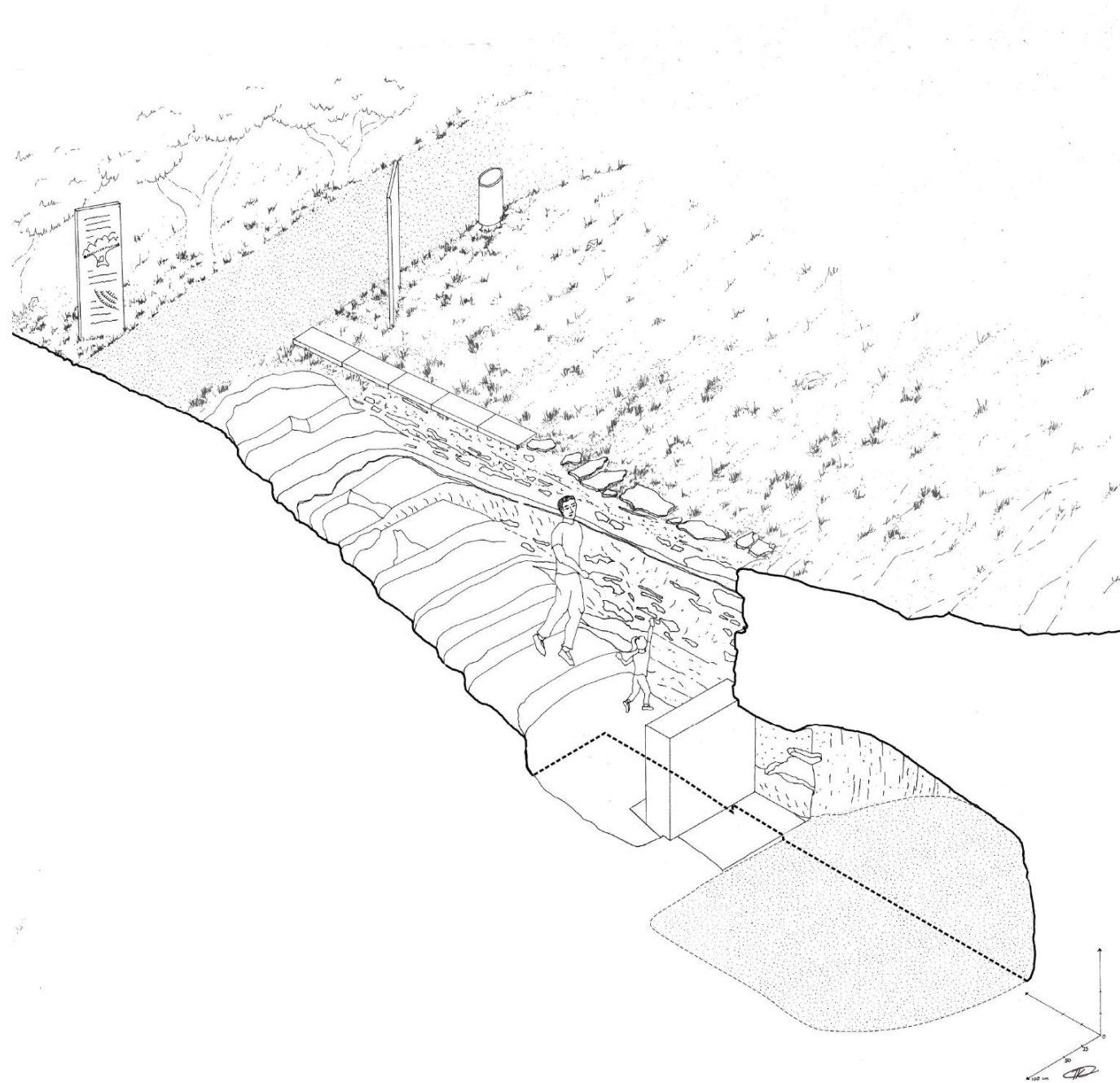
να παραμείνει ανοιχτός γιατί προσφέρει πληροφορίες στον επισκέπτη. Ο τρόπος απολάξευσης του πετρώματος (ίχνη εργαλείων), ή ακόμα και το ίδιο το πέτρωμα, μπορούν να αποτελέσουν εκθέματα. Επιπλέον, συχνά η θύρα του τάφου αποτελεί αξιόλογο στοιχείο που θα μπορούσε να παραμείνει προσβάσιμο για το κοινό με γνώμονα την ενίσχυση της γνώσης για τα μνημεία.

Σε κάθε περίπτωση όμως, ο τάφος θα σφραγίζεται ώστε να μην διαταράσσεται η ηρεμία που θα χαρακτήριζε τον ταφικό θάλαμο κατά την χρήση του.

Ο αστικός εξοπλισμός που προτείνεται έχει αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο (βλ. κεφ. 3.2), όμως αξίζει να σημειωθεί πως για τον κάθε τάφο θα χρειαστεί η εγκατάσταση ενημερωτικών πινακίδων που θα αφορούν συγκεκριμένα στον τάφο, καθώς κατά την επίσκεψη στο πεδίο διαπιστώθηκε η σχεδόν

πλήρης απουσία τους. Ακόμα χειρότερο βέβαια πταίσμα αποτελεί η ύπαρξη πινακίδων που παραπέμπουν σε άλλους τάφους. Οι προτεινόμενες πινακίδες χρειάζεται κατ' ελάχιστον να αναφέρουν την σωστή τους αρίθμηση, χρονολόγηση, στοιχεία για την τυπολογία και τα χαρακτηριστικά του (γενικές διαστάσεις και σχέδια) καθώς και την θέση τους σε κάποιο χάρτη σε σχέση με το σύνολο της νεκροπόλεως.

Λόγω περιορισμένου χρόνου, αλλά και ανάγκης για τον περιορισμό της έκτασης της μελέτης, προτείνονται δύο σχεδιαστικές αναπαραστάσεις της αποκατάστασης για τον τάφο T.643, σε μορφή αξονομετρικών τομών. Σε κάθε περίπτωση, η ίδια η φύση του μνημείου στερείται ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος.

Στις δύο προτάσεις που γίνονται, κύριο μέλημα αποτελεί η προστασία του μνημείου και η ανάδειξη της νεκροπόλεως. Όπως διαπιστώθηκε στην μελέτη πεδίου, αναγνωρίστηκαν κάποιες πλάκες περιμετρικά του τάφου. Γίνεται η υπόθεση έτσι, πως αποτελούσαν την ένδειξη για την θέση του δρόμου, και άρα καθ' αυτόν τον τρόπο αποκαθίστανται και στις δύο περιπτώσεις.

Στην πρώτη περίπτωση (βλ. Σχ. 33), ο δρόμος του τάφου παραμένει ανοιχτός, προσφέροντας ταυτόχρονα την εμπειρία και την γνώση στον επισκέπτη.

Το θέμα των ομβρίων υδάτων αντιμετωπίζεται συντηρητικά. Η όποια εργασία αποστράγγισης του δρόμου θα είχε ως αποτέλεσμα το σκάψιμο του πετρώματος και την πιθανή διατάραξη των επιφανειών του, μια πρόταση αρκετά επεμβατική. Επιπλέον, αφού οι κλιματικές συνθήκες το επιτρέπουν (ήπια βροχόπτωση της περιοχής, βλ. κεφ. 1.7), προτείνεται ο καθαρισμός του τάφου σε συχνά

διαστήματα, αντί της επέμβασης για την δημιουργία αποστραγγιστικού συστήματος.

Η πρόταση αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως συμβατή με το άρθρο 4 της Χάρτας της Βενετίας που αναφέρει πως η συντήρηση των μνημείων έχει σαν πρωταρχική απαίτηση τη συνεχή και μόνιμη φροντίδα για την διατήρησή τους.

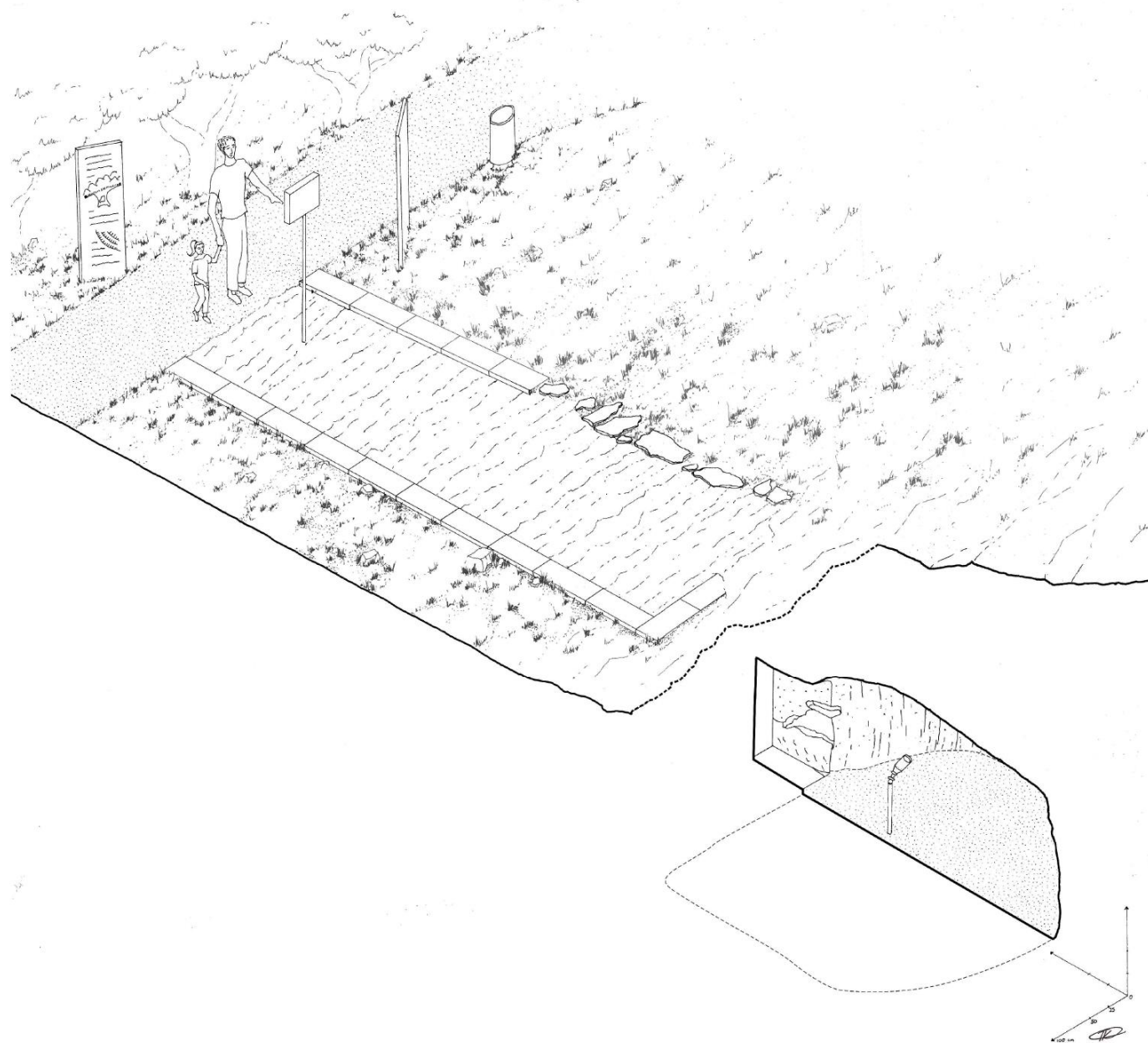
Για την συντήρηση του δρόμου του τάφου, προτείνεται η σημειακή επάλειψη των αναβαθμών με κάποιο κονίαμα, παρόμοιας σύστασης με τον φυσικό βράχο, κατόπιν υποδείξεων της διεπιστημονικής ομάδας που θα συμβουλευτεί. Για παράδειγμα, κάποιο μείγμα με κονιορτοποιημένο βράχο της περιοχής με προσμίξεις ασβέστη και πιθανώς λίγου τσιμέντου.

Στην δεύτερη περίπτωση (βλ. Σχ. 34), προτείνεται όπως ο τάφος κλείσει εντελώς και επανέλθει στην αρχική του μορφή. Επειδή δεν είναι γνωστό τι μπορεί να αποκαλυφθεί με τον καθαρισμό των χωμάτων στο δάπεδο, δεν

μπορεί να αξιολογηθεί το περιεχόμενό του. Παρά ταύτα, προτείνεται σε περιπτώσεις όπου το περιεχόμενο κρίνεται ως άξιο παρατήρησης, να εγκατασταθεί ένα αρχαιολογικό περισκόπιο από το οποίο κανείς θα μπορεί να κοιτάζει μέσα στον τάφο χωρίς να μπορεί να εισέλθει. Η λύση αυτή είναι μη καταστρεπτική και δεν διαταράσσει την ηρεμία του τάφου, ενώ παράλληλα επιτρέπει την δημιουργία μιας εμπειρίας για όσους την επιζητούν.

Εικόνα 52, Αντίστοιχο παράδειγμα αποκατάστασης, Αρχαιολογικός χώρος Cerveteri, Προσωπικό αρχείο

3.5.4. Τάφος T. 645

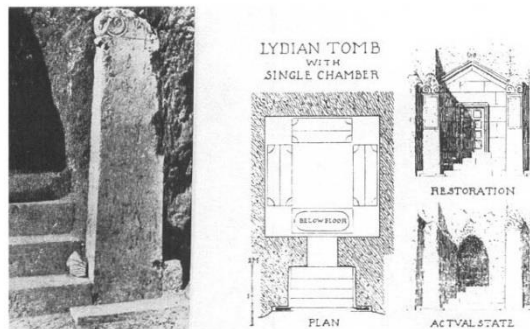
Ο τάφος T.645 χρήζει διαφορετικής αντιμετώπισης σε σχέση με τον T.643, καθώς εντάσσεται σε μια διαφορετική τυπολογική κατηγορία και παρουσιάζει ισχυρή αρχιτεκτονική διάσταση. Αυτό επιτρέπει, παρότι βρέθηκε σε πολύ χειρότερη κατάσταση, μια πιο ουσιαστική πρόταση αποκατάστασης που μπορεί να φτάσει μέχρι και σε επίπεδο μελέτης εφαρμογής.

Ο τάφος μελετήθηκε συστηματικά, όμως δεν ήταν εφικτή η ανάκτηση περισσότερων στοιχείων για αυτόν, καθώς ελάχιστα έχουν δημοσιευθεί. Έτσι, η πρόταση αποκατάστασης στηρίζεται στις παρατηρήσεις που έγιναν στο πεδίο, καθώς και στη σύγκρισή του με άλλα «παράλληλα» κτίσματα της περιοχής.

Παρότι ο τύπος του τάφου είναι πολύ σπάνιος μέχρι στιγμής για την Αμαθούντα (μόνο τέσσερις αντίστοιχοι έχουν βρεθεί και

μάλιστα όλοι στην Ανατολική νεκρόπολη (βλ. κεφ. 2.3.2), η διάταξη της κάτοψης δεν είναι ασυνήθιστη (βλ. εικ. 54). Ενδιαφέρον όμως προκαλεί η ύπαρξη ενός πολύ παρόμοιου τάφου σε διάταξη και αναλογίες στις Σάρδεις της Λυδίας της Μ. Ασίας (βλ. εικ. 53), που ανάγεται τουλάχιστον στον 5^ο αι. π.Χ..

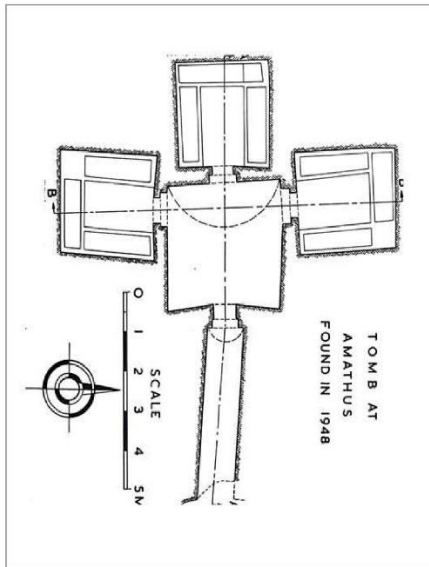
Θα ήταν βέβαια αφελές να υπονοηθεί η οποιαδήποτε σχέση από κάποιον που δεν έχει εντυφίσει δεόντως με το αντικείμενο, οπότε απλά παρατίθεται χωρίς περαιτέρω σχολιασμό.

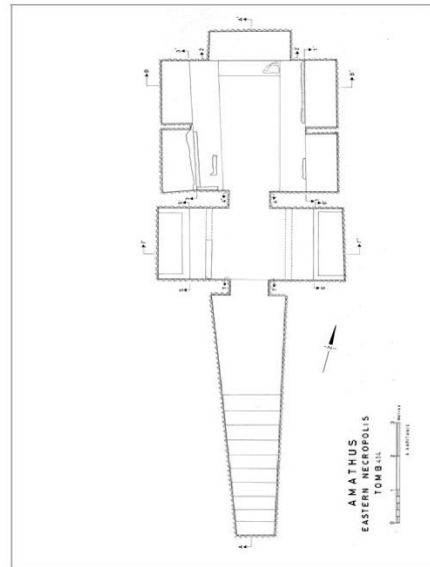
38 Sardis, Lydian chamber tomb. κλ (1976/1) fig. 4

Εικόνα 53, Λυδικός τάφος με ένα θάλαμο⁷¹

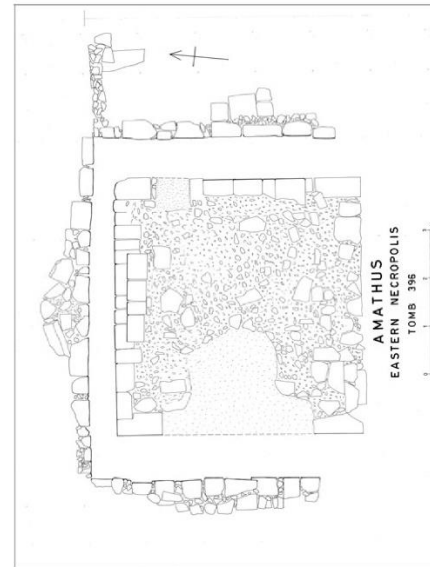
⁷¹ (Fedak Janos, 1990), σελ. 279

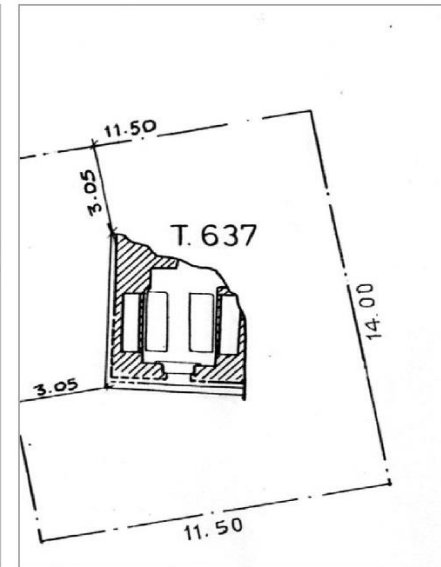
Τάφος T. 11000
Δυτική νεκρόπολη

Τάφος T. 414
Ανατολική νεκρόπολη

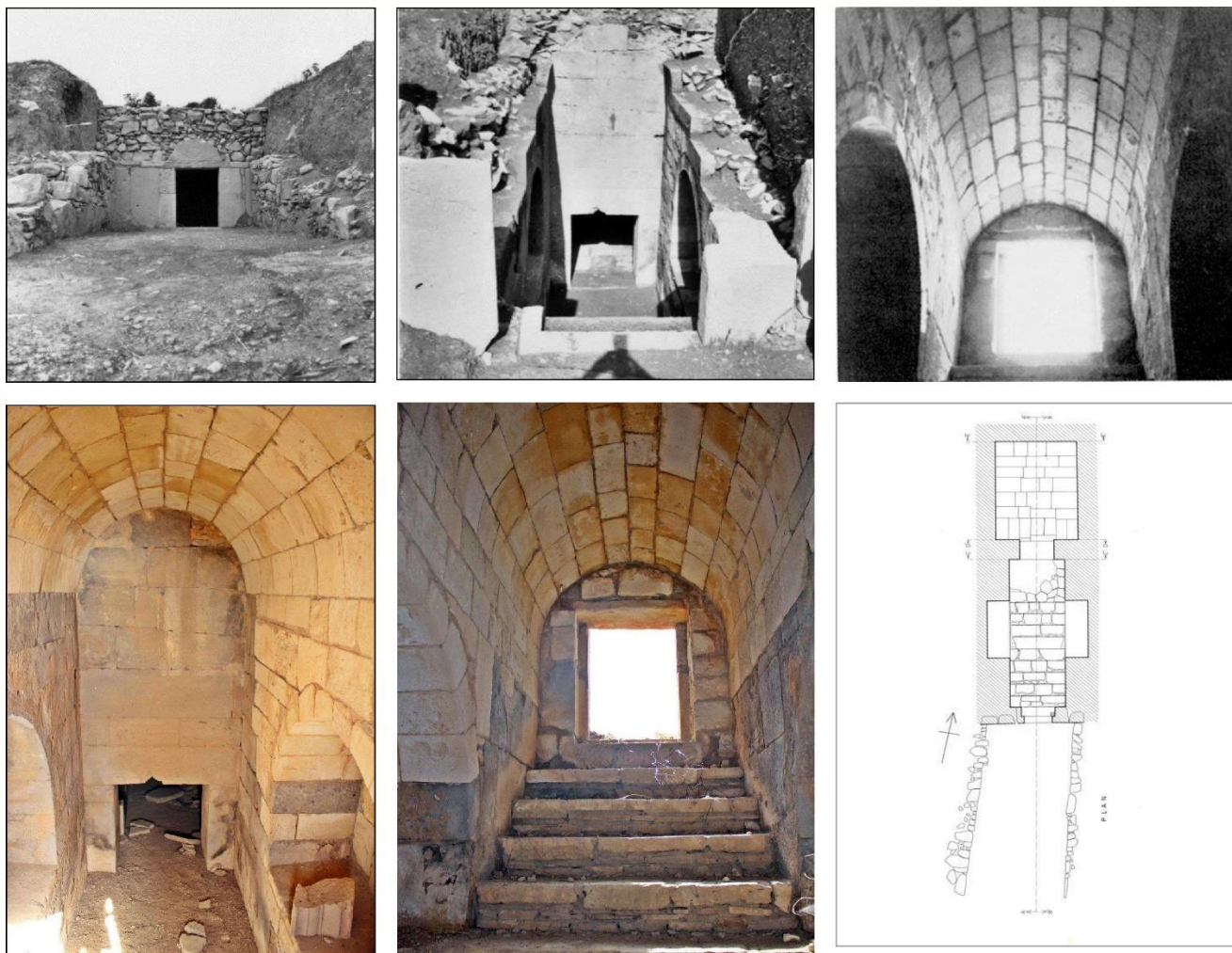

Τάφος T. 396
Ανατολική νεκρόπολη

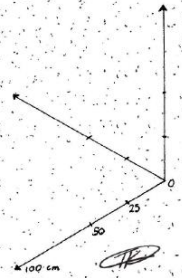
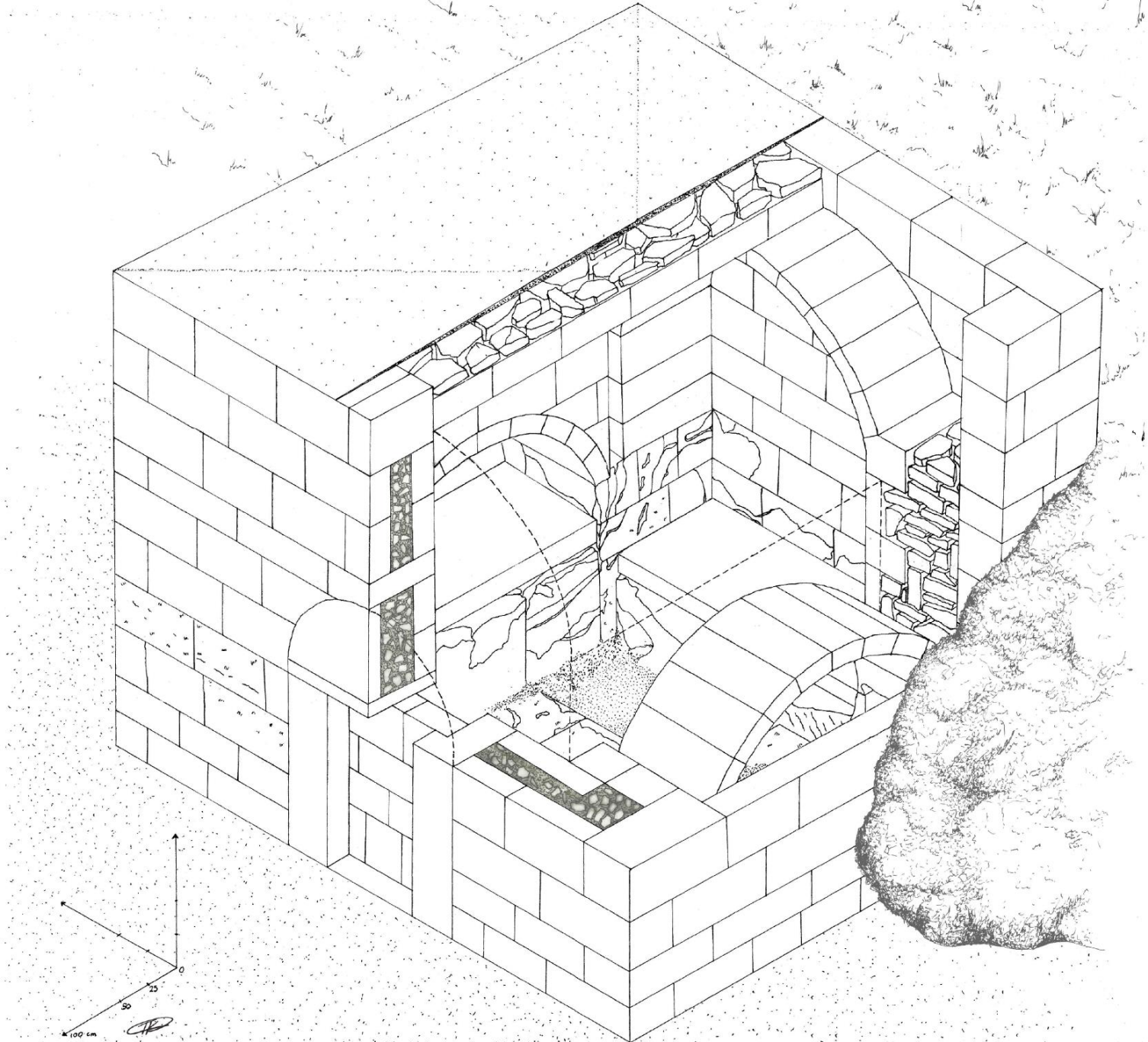
Τάφος T. 637
Ανατολική νεκρόπολη

Εικόνα 54, αντίστοιχα παράλληλα από την περιοχή της Αμαθούντος

Εικόνα 55, Τάφος 393, Ανατολική νεκρόπολη⁷²

⁷² (Στεφανή, 2021), σελ.502 και καρτέλα τάφου, (Karageorghis Vassos , 1979), εικ. 101 σελ. 723

3.5.4.1. Κάτοψη

Οι κάτω σειρές του τάφου σώζονται αρκετά καλά, ώστε να επιτρέπουν με κάποια ασφάλεια την αποκατάστασή του. Στο σχέδιο της κάτοψης προτείνονται κυρίως συμπληρώσεις και συντηρήσεις, ενώ στα σχέδια των τομών, προτείνονται πιο αναλυτικά οι οδηγίες για την αποκατάσταση και οικοδόμηση των τμημάτων των λίθων των τοίχων, των αρκοσολίων και του θόλου.

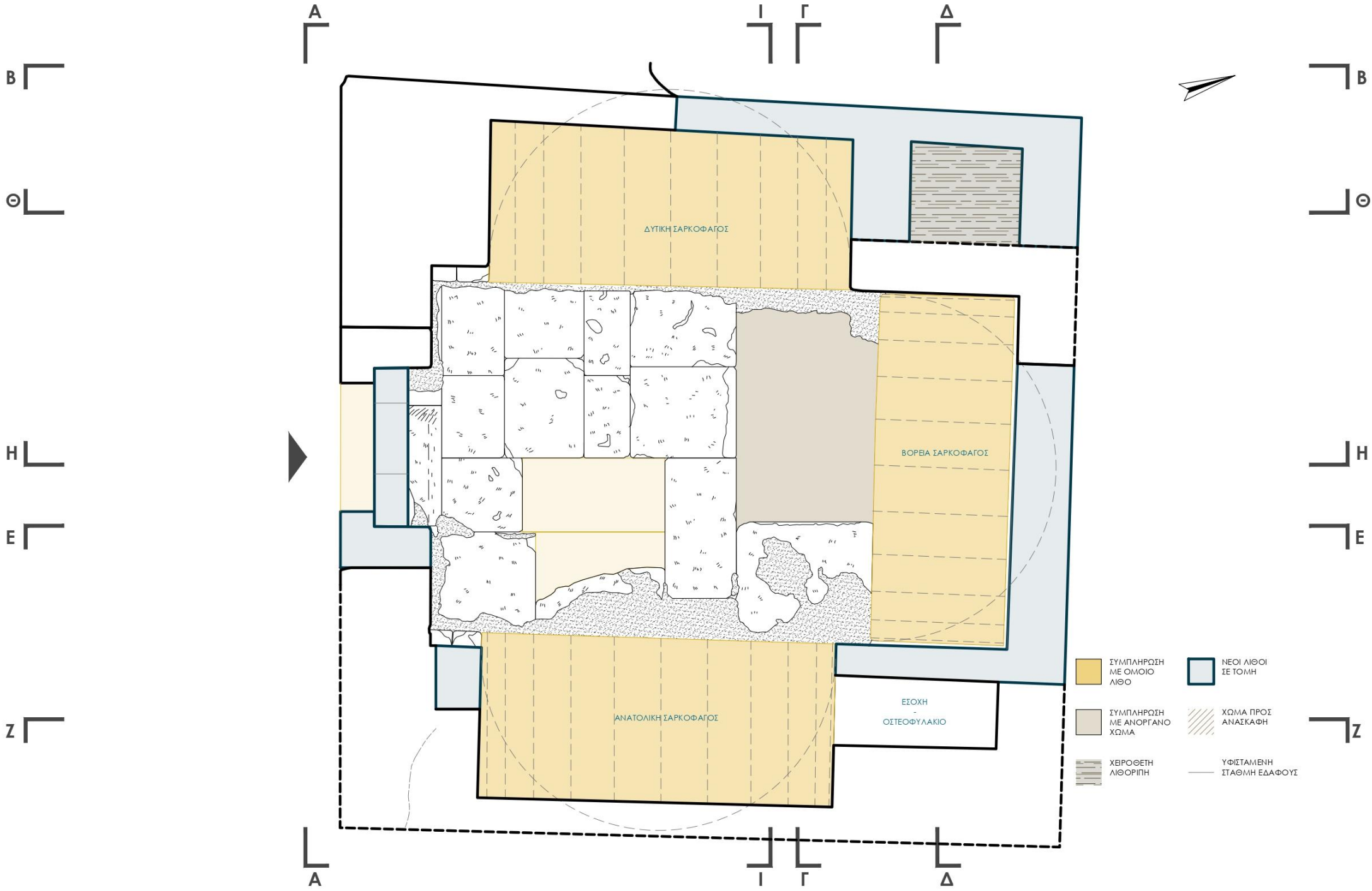
Προκειμένου να γίνεται η διάκριση ανάμεσα στους λίθους που υπήρχαν και στους σύγχρονους, προτείνεται η χάραξη κάποιου συμβόλου (πιθανώς την χρονιά κοπής τους) σε κάποιο αφανές σημείο τους.

Σε επίπεδο κάτοψης χρειάζεται να τοποθετηθούν οι λίθοι στις σαρκοφάγους προκειμένου να αποκτήσει το μνημείο τον ταφικό του χαρακτήρα. Έπειτα χρειάζεται να γίνουν κάποιες επιπλέον συντηρήσεις στα κονιάματα του δαπέδου και να συμπληρωθούν οι εκλιπόντες λίθοι του. Για τον τάφο που

βρίσκεται μέσα στο χώμα (λάκκος), προτείνεται το κλείσιμό του με ανόργανο χώμα ώστε να αποκατασταθεί η ταφική συνθήκη.

Το θύρωμα αποκαθίσταται με τον καθαρισμό της εναπομένουσας παραστάδας και την τοποθέτησή της στην αρχική της θέση (κατακόρυφα). Η συμπλήρωση μια νέας παραστάδας στην θέση της εκλιπούσης ολοκληρώνει το πλαίσιο. Δεν υπάρχουν ενδείξεις για το είδος της θύρας και για αυτό το λόγο προτείνεται όπως συμπληρωθεί με λαξευμένους λίθους εν ξηρώ. Αυτή η πρακτική παρατηρήθηκε και σε άλλους τάφους στην περιοχή.

Τέλος είναι σημαντικό το μνημείο να περιλαμβάνει πλήρως τις επεξηγήσεις για την επικρατούσα συνθήκη πριν την αποκατάσταση. Προτείνονται πινακίδες στον εξωτερικό χώρο, οι οποίες μεταξύ άλλων θα αναφέρουν την τεκμηρίωση για την αποκατάσταση, καθώς και τις σχετικές με τον τάφο πληροφορίες και σχέδια.

- ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΜΕ ΟΜΟΙΟ ΛΙΘΟ
- ΝΕΟΙ ΛΙΘΟΙ ΣΕ ΤΟΜΗ
- ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΜΕ ΑΝΟΡΓΑΝΟ ΧΩΜΑ
- ΧΩΜΑ ΠΡΟΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗ
- ΧΕΙΡΟΘΕΤΗ ΛΙΘΟΡΙΠΗ
- ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΣΤΑΘΜΗ ΕΔΑΦΟΥΣ

3.5.4.3. Τομή Α

Ο εξωτερικός χώρος θα διαμορφωθεί κατάλληλα για την διέλευση του κοινού. Για όλες τις παρεμβάσεις γύρω από το μνημείο, και ιδιαιτέρως όμως μπροστά από αυτό, θα προηγηθεί μια ανασκαφική μελέτη ώστε να τεκμηριώσει την ύπαρξη του δρόμου του, καθώς και του αρχαίου δρόμου της νεκροπόλεως. Πιθανώς έτσι να αντληθούν συμπεράσματα για τη μορφή του και τη σχέση του με τον ταφικό θάλαμο.

Παρ' όλα αυτά, είναι σωστό να απομακρυνθούν οι όγκοι του χώματος που καλύπτουν τις όψεις που κατά το παρελθόν ήταν εμφανείς μέχρι πιο χαμηλά (βλ. Σχ. 37 και 38). Η απομάκρυνση του χώματος θα φανερώσει και τους υποκείμενους λίθους της όψης. Σε αυτή τη φάση της μελέτης παρουσιάζεται η υποθετική τους μορφή.

Οι υπερκείμενες συμπληρώσεις είναι απαραίτητες για την στατική και μορφολογική

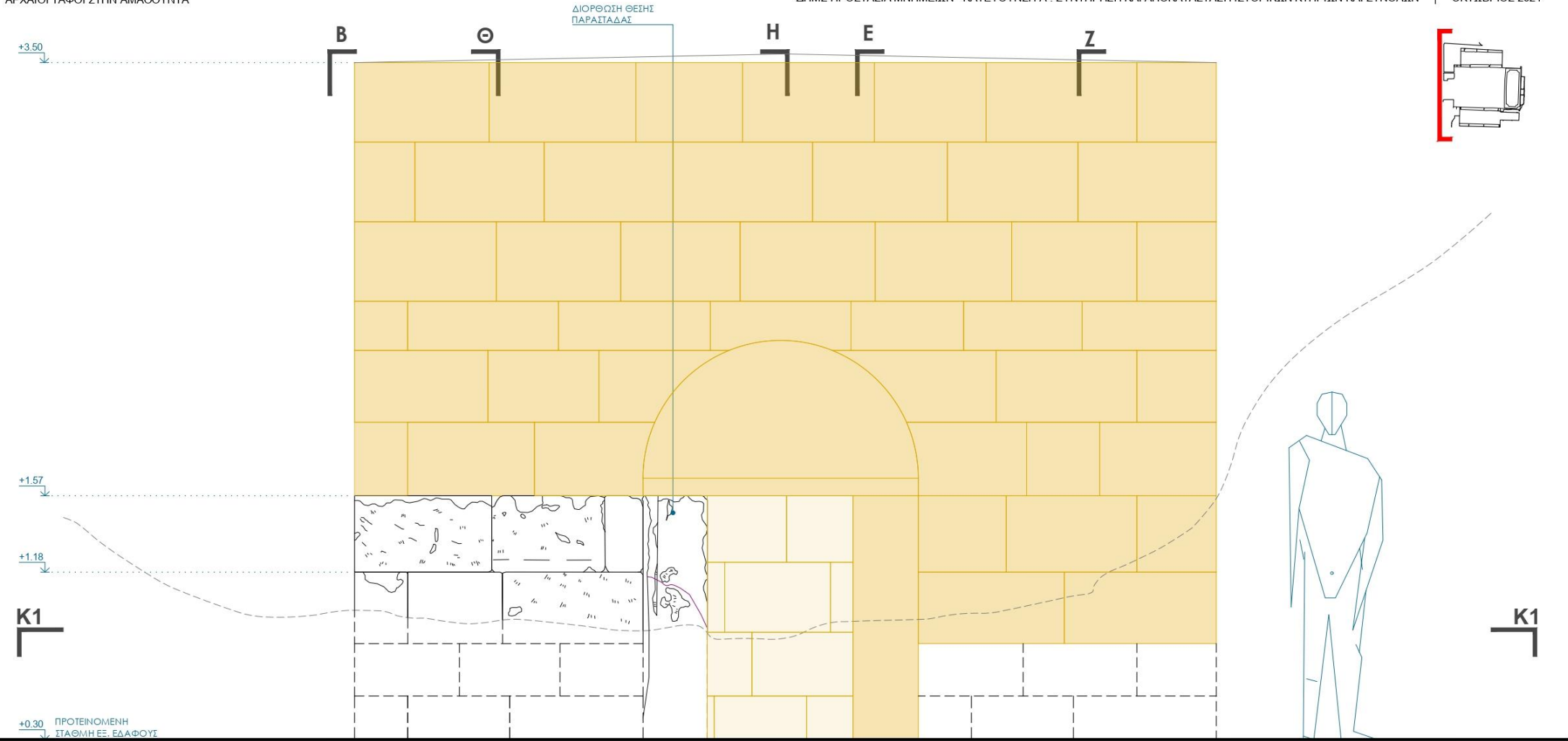
ολοκλήρωση του μνημείου. Βεβαίως με τα δεδομένα που υπάρχουν, έχουν γίνει αρκετές υποθέσεις οι οποίες προκύπτουν όμως λογικά.

Το ύψος των δόμων αντλείται από τον εσωτερικό σχεδιασμό, ο οποίος αρθρώνεται βάσει της επιβεβλημένης οικοδομικής. Έτσι το τελικό ύψος του τάφου φτάνει τα 3.20μ σε σχέση με την προτεινόμενη διαμόρφωση εδάφους. Βάσει του παράλληλου παραδείγματος (Τ.393) η ύπαρξη ενός ανακουφιστικού λίθου πάνω από το θύρωμα θα ήταν μάλλον πιθανή. Για την δημιουργία του ανωφλιού χρησιμοποιείται λίθος αντίστοιχος με αυτούς των καλυμμάτων των σαρκοφάγων πάχους 8 εκ..

Έτσι, η όψη συμπληρώνεται με γνώμονα την επαναφορά της μορφής του κτίσματος και ενσωματώνονται στοιχεία και χαρακτηριστικά ώστε να καταστεί κατανοητή η αρχική μορφή του μνημείου.

Για την στεγάνωση του τάφου προτείνεται η κάλυψη του δώματος από ισχυρό κονίαμα με

ρύσεις προς τα έξω. Παρότι η οικοδομική λογική επιβάλλει την ύπαρξη ενός γείσου για την ορθή απορροή των ομβρίων υδάτων, δεν προτείνεται κάτι στην αποκατάσταση καθώς δεν βρέθηκε κάτι επί τόπου. Αν με την δημοσίευση της ανασκαφής του τάφου από το Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου υπάρξει αναφορά σε αυτό (σχέδιο ή φωτογραφία), η πρόταση μπορεί να τροποποιηθεί αναλόγως.

ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΘΕΣΗΣ ΠΑΡΑΣΤΑΔΑΣ

+3.50

+1.57

+1.18

+0.30 ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΣΤΑΘΜΗ ΕΞ. ΕΔΑΦΟΥΣ

±0.00

K1

K1

- ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΜΕ ΟΜΟΙΟ ΛΙΘΟ
- ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΜΕ ΑΝΟΡΓΑΝΟ ΧΩΜΑ
- ΧΕΙΡΟΘΕΤΗ ΛΙΘΟΡΙΠΗ
- ΝΕΟΙ ΛΙΘΟΙ ΣΕ ΤΟΜΗ
- ΧΩΜΑ ΠΡΟΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗ
- ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΣΤΑΘΜΗ ΕΔΑΦΟΥΣ

B

Θ

H

E

Z

3.5.4.4. Τομή Β

Ο τάφος, όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, ανήκει στην τυπολογία των ημιυπέργειων κτιστών τάφων. Έτσι, όπως φαίνεται στο σχέδιο 38, σε αντίθεση με την αποκατάσταση όπως προτείνεται στο σχέδιο 37, ο όγκος του χώματος δεν αφαιρείται ολοκληρωτικά, καθώς το πέτρωμα έχει βρεθεί αλάξευτο.

Το κτισμένο μέρος του μνημείου εισχωρούσε στον φυσικό βράχο και διατηρούσε με αυτόν μια σχέση φυσική.

Οι υποθέσεις για την ολοκλήρωση του τοίχου βασίζονται και πάλι στην εσωτερική διαμόρφωση, ενώ για το συνολικό ύψος δεν υπάρχουν ενδείξεις για την διαφορά του σε αυτή την όψη. Η υπόθεση ύπαρξης ενός μετώπου ως όψη για τον τάφο και η απουσία άλλων εξωτερικών τοίχων δεν ευσταθεί, ακριβώς λόγω της σχέσης με τον βράχο και

την ύπαρξη αντίστοιχων παραλλήλων.

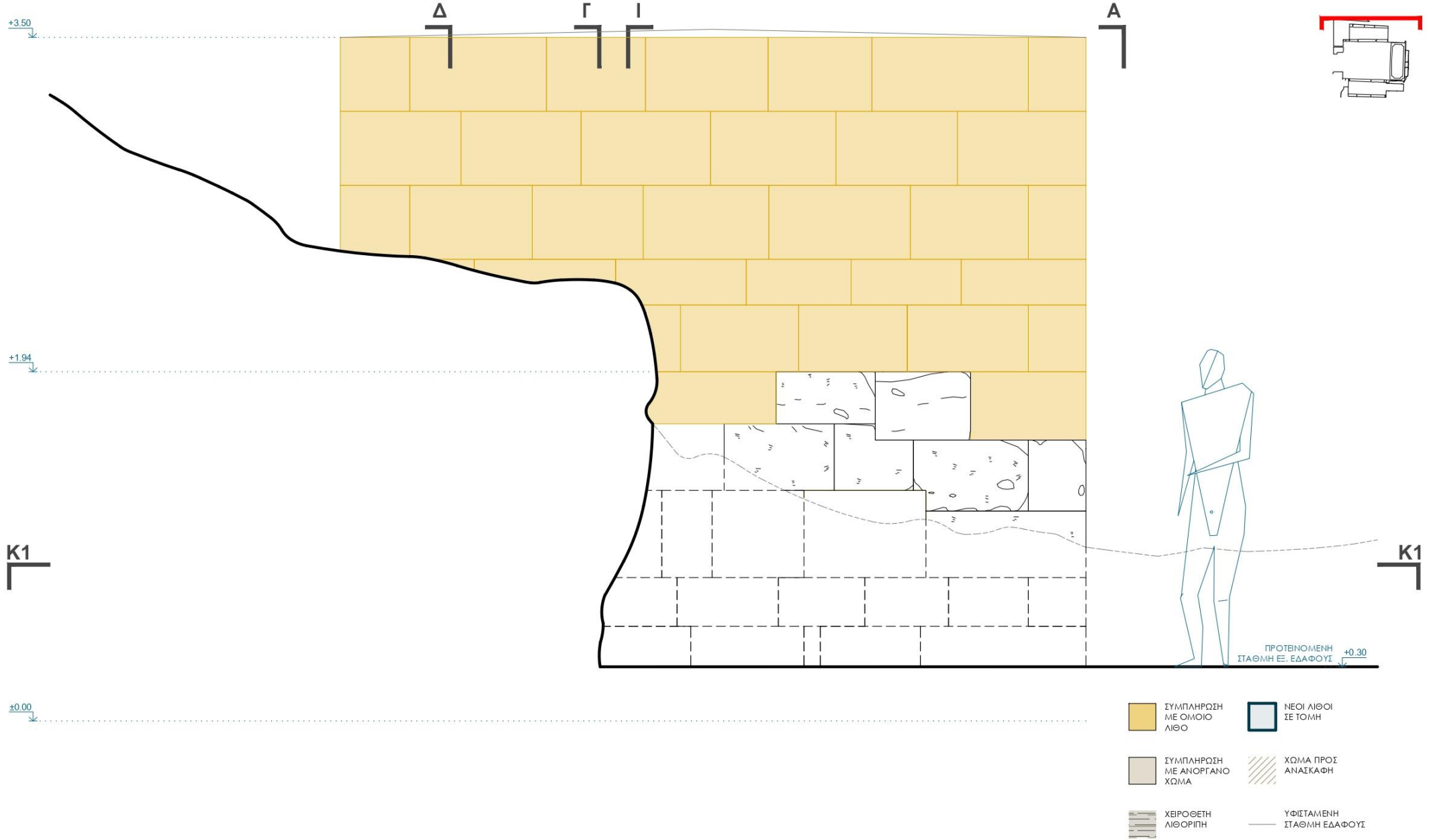
Όπως και πριν, γίνεται μια υπόθεση για τους θαμμένους λίθους των οποίων την μορφή και θέση θα είναι κανείς σε θέση να αναγνωρίσει και να αποδώσει ορθά σχεδιαστικά, μόνο κατόπιν αφαίρεσης των όγκων χωμάτων.

Η διαμόρφωση του εδάφους, εξωτερικά ακολουθεί την υπόθεση της αρχικής στάθμης.

Εικόνα 56, Τάφος T.637, σχέση εξωτερικών τοίχων με φυσικό βράχο⁷³

⁷³ (Στεφανή, 2021), σελ. 509

3.5.4.5. Τομή Γ

Η στέγαση του τάφου δεν μπορεί να γίνει με άλλο τρόπο πέραν της θολοδομίας. Αυτό διότι, πρώτον, δεν παρατηρήθηκαν πουθενά στην περιοχή του αρχαιολογικού χώρου λίθοι αρκετά μεγάλοι για να καλύπτουν το άνοιγμα, και δεύτερον, διότι υπάρχει το αντίστοιχο παράλληλο παράδειγμα του τάφου T.393.

Η μορφή του θόλου προτείνεται όπως είναι ημικυκλικής διατομής, ακριβώς όπως είναι και οι άλλες δύο καμάρες του τάφου (ανατολικό και δυτικό αρκοσόλιο).

Η διαφορά του με τις καμάρες των αρκοσολίων έχει να κάνει περισσότερο με το μέγεθος και για αυτό τον λόγο η αποκατάστασή του κάνει χρήση λίθων πάχους τουλάχιστον 20 εκ. (αντί 14 που είναι οι άλλοι). Η γένεση του θόλου εδράζεται λίγο ψηλότερα από τις κορυφές των καμάρων του χώρου για οικοδομικούς βέβαια λόγους. Η στάθμη της γένεσης δεν θα μπορούσε να βρίσκεται στο ίδιο ύψος με την κορυφή των

καμάρων, αφού αυτό θα απαιτούσε τη χρήση λίθων με γεωμετρία επιρρεπή στη θλίψη (βλ. Σχ. 41 και 43). Ταυτόχρονα δεν θα μπορούσε να είναι χαμηλότερα καθώς δεν θα σχηματιζόταν η ημικυκλική του μορφή. Έτσι, η γένεση καθορίζεται λίγο ψηλότερα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως οι καμάρες των αρκοσολίων δεν φτάνουν μέχρι την εξωτερική επιφάνεια της σαρκοφάγου (κτιστοί λίθοι) αλλά της εσωτερικής.

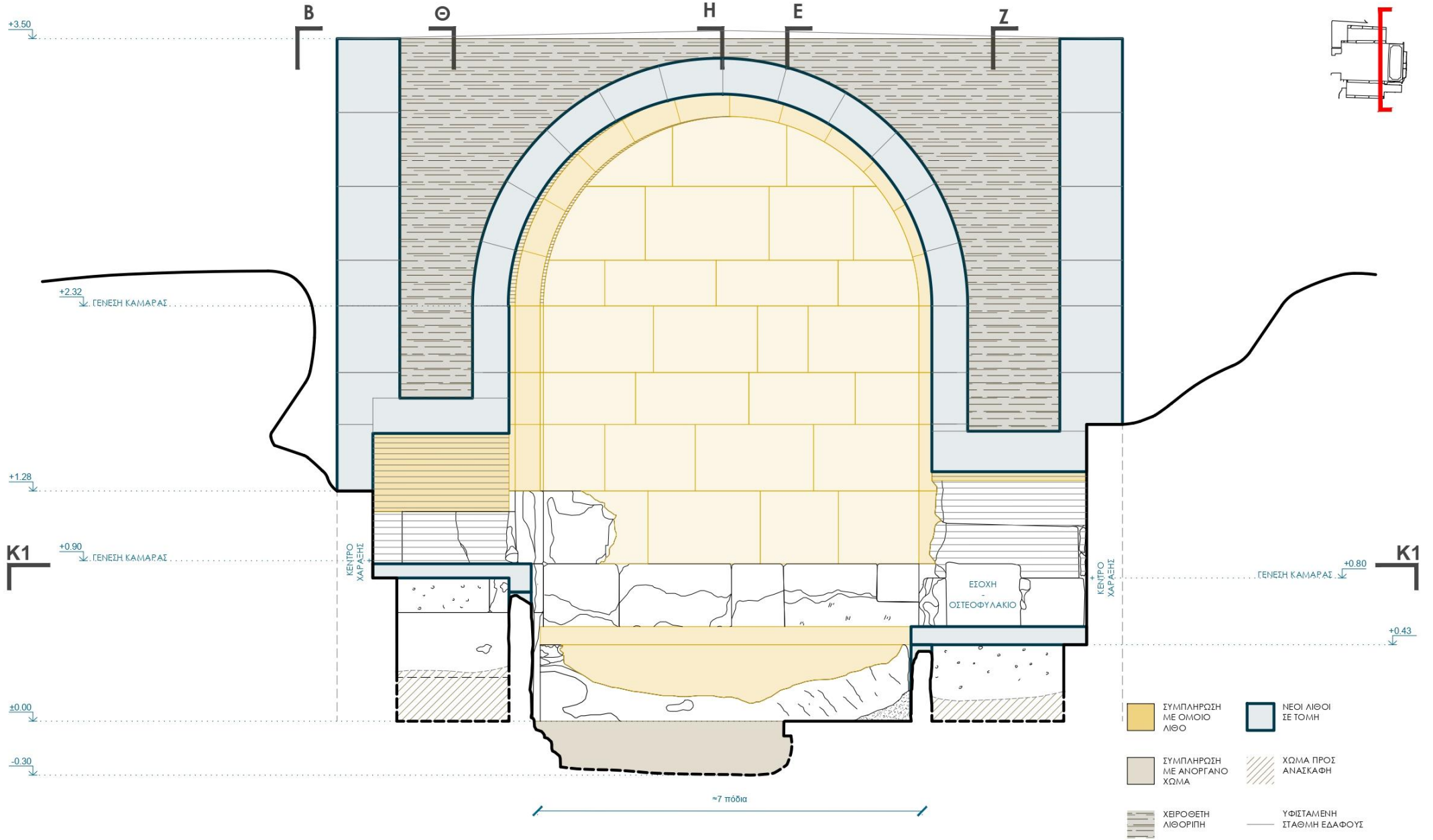
Μάλλον αποτελεί σύμπτωση το γεγονός πως η στάθμη της γένεσης συμπίπτει σχεδόν στο ύψος με το αλάξευτο φυσικό πέτρωμα που βρίσκεται δίπλα και πίσω (δυτικά και βόρεια του τάφου).

Η γένεση της καμάρας πάνω από τη βόρεια σαρκοφάγο ορίζεται στο ίδιο ύψος με αυτήν του θόλου. Λόγω του μικρότερου ανοίγματος που θα είχε να καλύψει σε σχέση με αυτόν, φαίνεται ως πειστικό επιχείρημα να δημιουργείται μια μικρή επιφάνεια (πάχος καμάρας) περιμετρικά. Αυτή η επιφάνεια παρατηρείται και στα άλλα δύο αρκοσόλια του

τάφου.

Η στάθμη της γένεσης θα μπορούσε να βρίσκεται χαμηλότερα, όμως αυτό θα συνεπαγόταν η κατασκευή της επιφάνειας να υλοποιηθεί με πολύ μικρότερους λίθους και σε τριγωνοειδείς μορφές, χαρακτηριστικό που δεν παρατηρείται σε άλλο σημείο του μνημείου και παραπέμπει σε φτωχότερη οικοδομική και αισθητική πλήρωσης του κενού.

Τέλος, οι εξωτερικοί τοίχους του τάφου χρειάζεται να είναι αρκετά μεγάλοι ώστε να παραλαμβάνουν τις πλάγιες ωθήσεις που θα αναπτύσσονταν συνεπεία της γεωμετρίας του θόλου. Επειδή από τις μετρήσεις τα μεγέθη δεν ικανοποιούν την ανωτέρω συνθήκη, το πιθανότερο είναι η πλάτυνσή τους πάνω από το ύψος των αρκοσολίων. Για την περαιτέρω αντιμετώπιση αυτού του ζητήματος προτείνεται όπως το γέμισμα γίνει με χειρόθετη λιθοριπή, αντί χώματος ή αδρανών που θα ασκούσαν οριζόντιες δυνάμεις.

3.5.4.6. Τομή Δ

Η μελέτη των δόμων και του μέτρου κατασκευής επιτρέπει με κάποια ασφάλεια την υπόθεση για την μορφή των λίθων του τυμπάνου.

Όπως και ο κεντρικός θόλος, έτσι και η καμάρα της βορείου σαρκοφάγου θα αποτελείτο από λίθους μεγαλύτερους των 14 εκ..

Όπως αναφέρθηκε ήδη, η στάθμη της γένεσης του βορείου αρκοσολίου βρίσκεται στο ίδιο ύψος με αυτήν του κεντρικού θόλου. Βέβαια, για την γένεση του αρκοσολίου υπάρχει η ένδειξη της πέτρας μέσα στο φυσικό πέτρωμα (βλ. εικ. 46) που κάνει πιθανό το σενάριο να ανεβαίνει ο κατακόρυφος τοίχος μέχρι τουλάχιστον εκείνο το σημείο. Το σενάριο προτείνεται ως λογικότερο είναι πως η απολάξευσή του πετρώματος θα έγινε βάσει του κανόνα που θέλει τον εργάτη να

σπαταλήσει την λιγότερη δυνατή ενέργεια για να ολοκληρώσει την εργασία του. Σημειώνεται σε αυτό το σημείο πως την εποχή που κατασκευάστηκε ο τάφος δεν υπήρχαν μηχανοκίνητα μέσα για τον εκβραχισμό ή την εκσκαφή των πετρωμάτων, οπότε ειδικά σε θέσεις που δεν θα φαίνονταν, η αφαίρεση τμήματος του πετρώματος θα γινόταν με φειδώ.

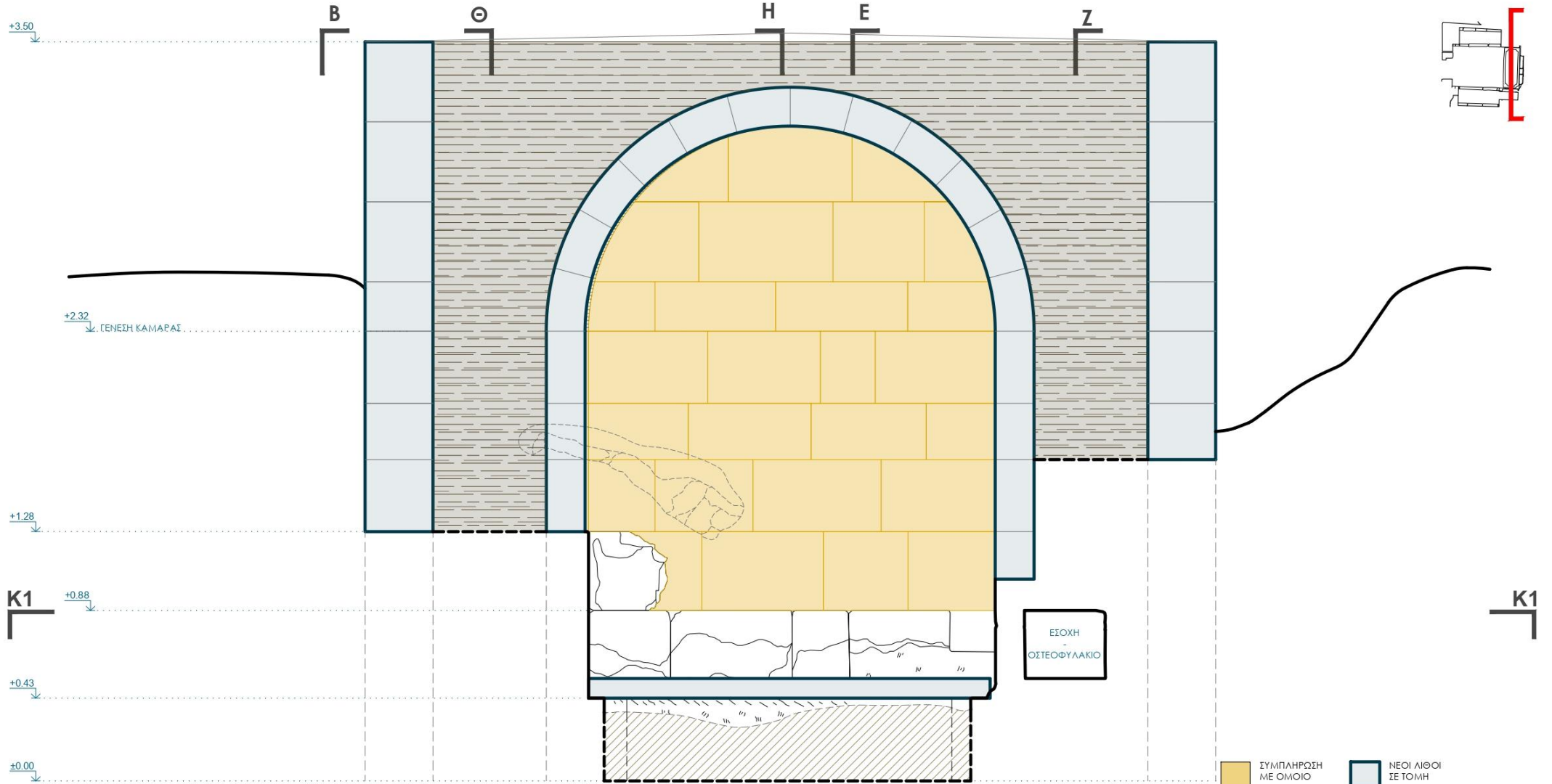
Το πάχος του τοίχου μαρτυρείται καθώς η προέκταση του προς τα πάνω συμπίπτει τέλεια με την κατακόρυφη τμήση του πετρώματος.

Η σαρκοφάγος προτείνεται όπως καλυφθεί με νέο λίθο, ενώ τα χώματα που βρίσκονται σήμερα στο εσωτερικό χρειάζεται να απομακρυνθούν παρουσία αρχαιολόγου.

Ένα αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό αποτελεί ο ζυγός αριθμός θολιτών – 12 - των δύο τμηματικώς εναπομεινάντων αρκοσολίων, όπως επιβεβαιώθηκε από τις μετρήσεις στο πεδίο. Αποτέλεσμα αυτού είναι η απουσία

κλείδας. Αντίστοιχα, χωρίς κλείδα και με ίσο αριθμό θολιτών κατασκευάστηκε και ο τάφος T.393. Με τον ίδιο τρόπο αποκαθίστανται το βόρειο αρκοσόλιο και ο θόλος.

Όπως σε όλους τους λίθους του μνημείου, προτείνεται να γίνει μια συντήρηση ώστε να σταματήσει η διαδικασία φθοράς τους λόγω των συνθηκών. Η συντήρηση καλό θα ήταν να μην απομακρύνει τα ίχνη καύσης των λίθων που αναφέρθηκαν στην μελέτη αποτύπωσης, αφού αποτελούν τεκμήριο της ιστορίας του και δεν έχουν κάποιο βλαπτικό χαρακτήρα πλέον.

- ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΜΕ ΟΜΟΙΟ ΛΙΘΟ
- ΝΕΟΙ ΛΙΘΟΙ ΣΕ ΤΟΜΗ
- ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΜΕ ΑΝΟΡΓΑΝΟ ΧΩΜΑ
- ΧΩΜΑ ΠΡΟΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗ
- ΧΕΙΡΟΘΕΤΗ ΛΙΘΟΡΙΠΗ
- ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΣΤΑΘΜΗ ΕΔΑΦΟΥΣ

3.5.4.7. Τομή Ε

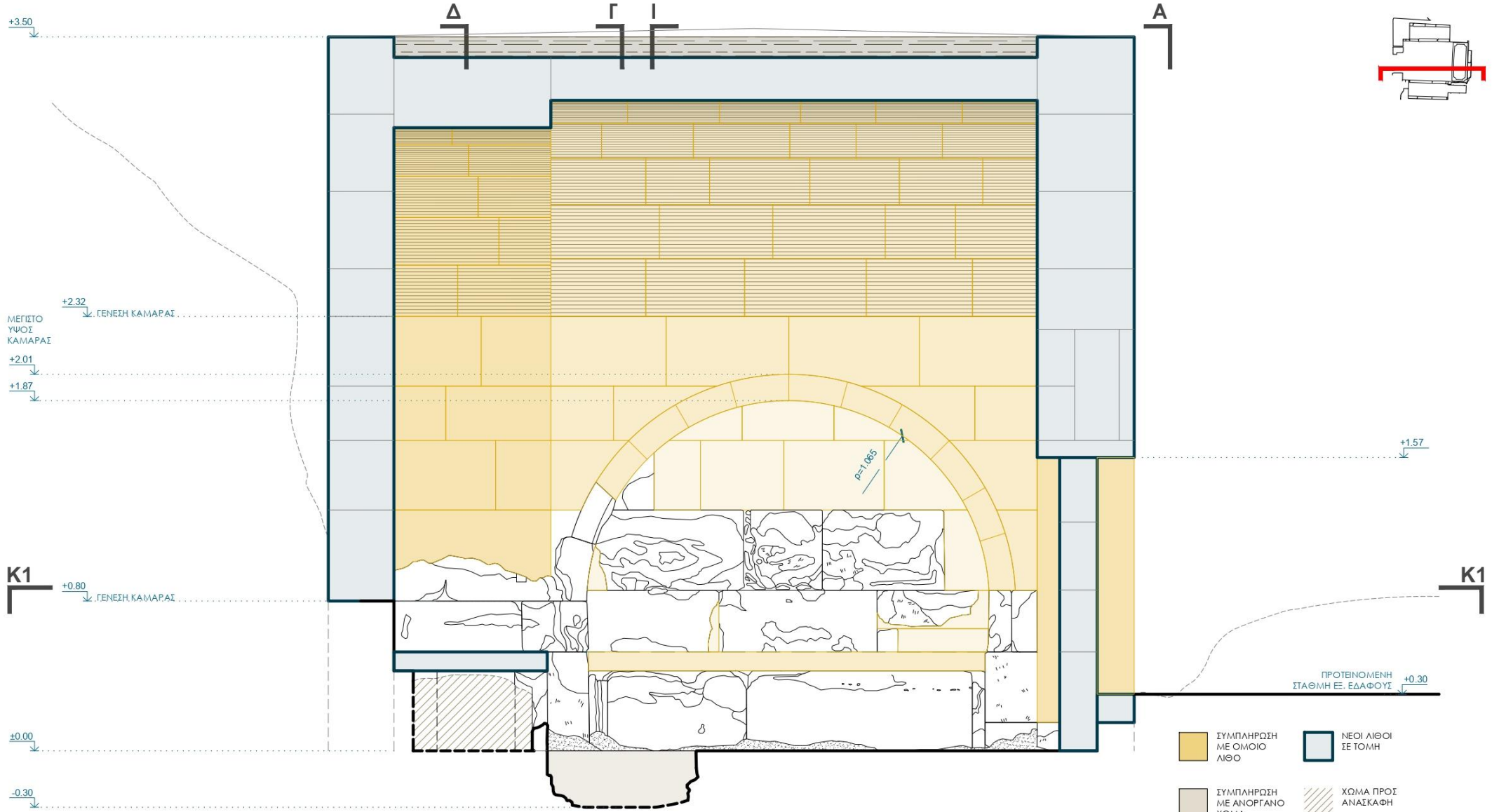
Τα τόξα των αρκοσολίων αποκαθίστανται πλήρως ώστε να μπορούν να επιτελέσουν τη αρχική τους στατική λειτουργία, καθώς και διότι αποτελούν αναγκαία συνθήκη για την έδραση του κεντρικού θόλου.

Στα σημεία όπου υπήρξαν οι άστοχες επεμβάσεις στερέωσης των λίθων προτείνεται η απομάκρυνση των σύγχρονων κονιαμάτων. Στη θέση τους προτείνεται η συμπλήρωση με λίθο, ενώ όπου αυτό δεν είναι εφικτό, προτείνεται η συμπλήρωση με κονίαμα όμοιας σύστασης με αυτή των λίθων.

Προκειμένου το θύρωμα να διαμορφωθεί όπως σχολιάζεται στο Σχ. 37, χρειάζεται ο υπερκείμενος λίθος του ανωφλιού να μην είναι

ενιαίος. Κατά την περίοδο κατασκευής του τάφου ένας τόσο μεγάλος λίθος θα ήταν πέρα από σπάνιος και πανάκριβος. Γίνεται με αυτή την παρατήρηση αντιληπτό πως ο ημικυκλικής όψης λίθος όπως φαίνεται στην νότια όψη του τάφου, δεν θα είχε πάχος μεγαλύτερο των 8-9 εκ., όπως δηλαδή και οι λίθοι του δαπέδου. Για την δημιουργία της εσωτερικής επιφάνειας θα τοποθετηθούν λίθοι πιο λεπτοί, ώστε να δημιουργηθεί ένα κενό που θα αποφορτίζει περαιτέρω την λεπτή πλάκα του ανωφλιού. Ακολουθείται έτσι και η αυθεντική οικοδομική που θέλει τον εξωτερικό τοίχο να κατασκευάζεται με δύο παρειές και γέμισμα (βλ. Σχ. 20).

Η πλήρωση του κενού της θύρας γίνεται επίσης με όμοιο λίθο.

3.5.4.8. Τομή Ζ

Ο ανατολικός τοίχος του τάφου βρισκόταν μάλλον κάτω από το έδαφος, τουλάχιστον μέχρι κάποιο σημείο, όπως ακριβώς συμβαίνει και με την δυτική όψη (βλ. Σχ. 38 και 35).

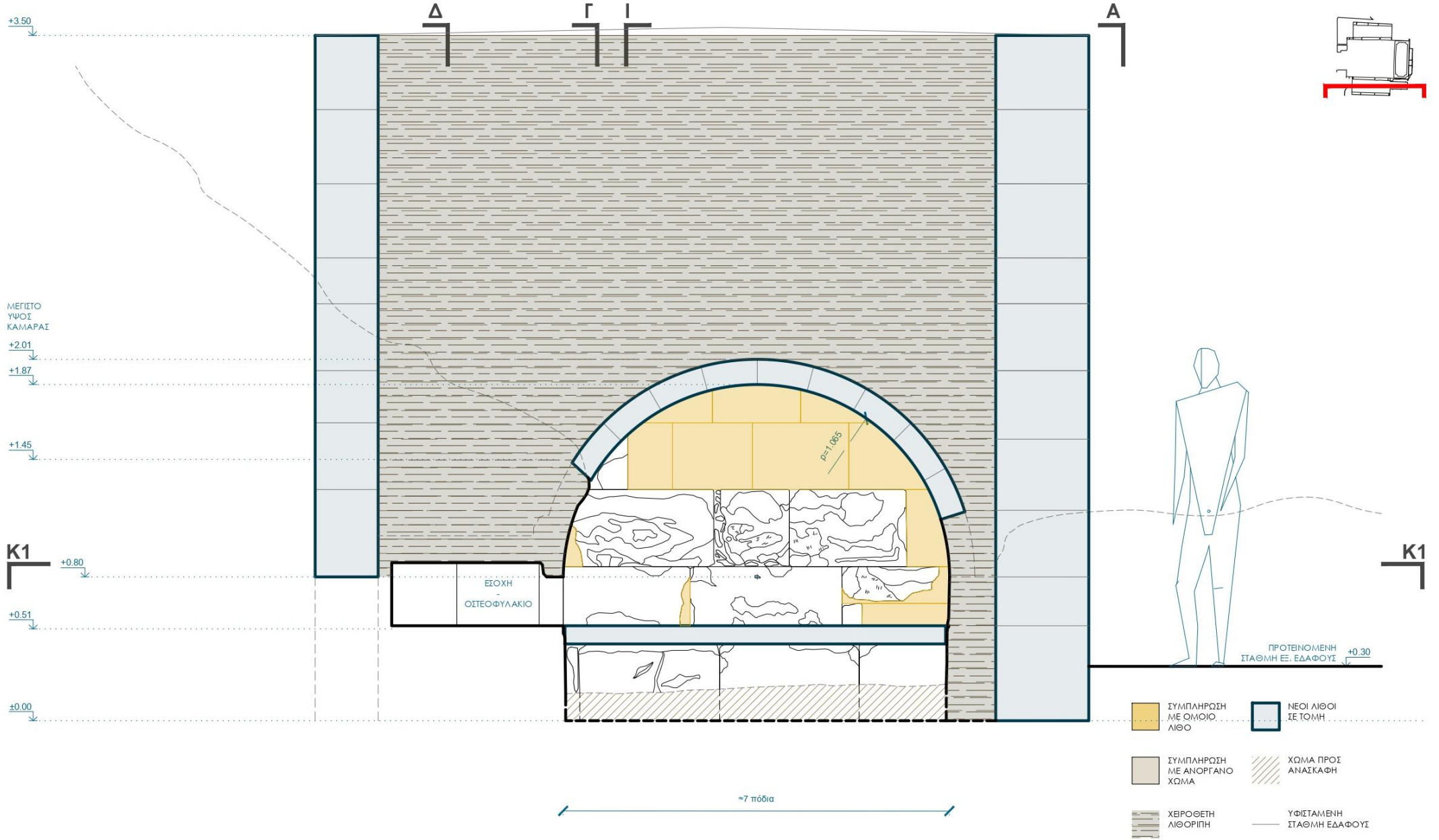
Ενώ προτείνεται η απομάκρυνση των επεμβάσεων, στην εσωτερική επιφάνεια του ανατολικού τοίχου δεν είναι απαραίτητη η απομάκρυνση των μικρών πετρών ανάμεσα στους λίθους, καθώς αυτό ενδεχομένως διαταράζει τους αρμούς των. Έτσι, η συντήρηση προτείνεται αντί της συμπλήρωσης.

Το οστεοφυλάκιο χρειάζεται να καθαριστεί και να γίνει με κάποιο τρόπο μνεία στη χρήση του στις εξωτερικές πινακίδες, καθώς δεν είναι ξεκάθαρη για κάποιον που δεν έχει επαφή με το αντικείμενο.

Επίσης, η μορφή του οστεοφυλακίου αποτελεί μια από τις πιο ισχυρές ενδείξεις για το γεγονός πως ο τάφος αποτελεί προϊόν σχεδιασμού.

Η μορφή του λίθου που σχηματίζει την όψη του (άνω λίθος), καθώς και το γεγονός πως η άνω επιφάνεια του καλύμματος της δυτικής σαρκοφάγου φτάνει ακριβώς στην κάτω επιφάνεια του οστεοφυλακίου, μαρτυρούν όχι μόνο τον σχεδιασμό του τάφου, αλλά και την πολύ καλή γνώση που κατείχε ο κατασκευαστής του. Πιθανώς η συσσωρευμένη αυτή εμπειρία που μεταφράζεται σε τεχνική ενισχύει περαιτέρω το επιχείρημα ύπαρξης εξειδικευμένων συνεργείων στην κατασκευή τάφων, γεγονός που έχουν επισημάνει και άλλοι μελετητές για άλλες βέβαια περιπτώσεις στο νησί⁷⁴.

⁷⁴ (Danielle A. Parks, 1999), σελ. 228

3.5.4.9. Τομή Η

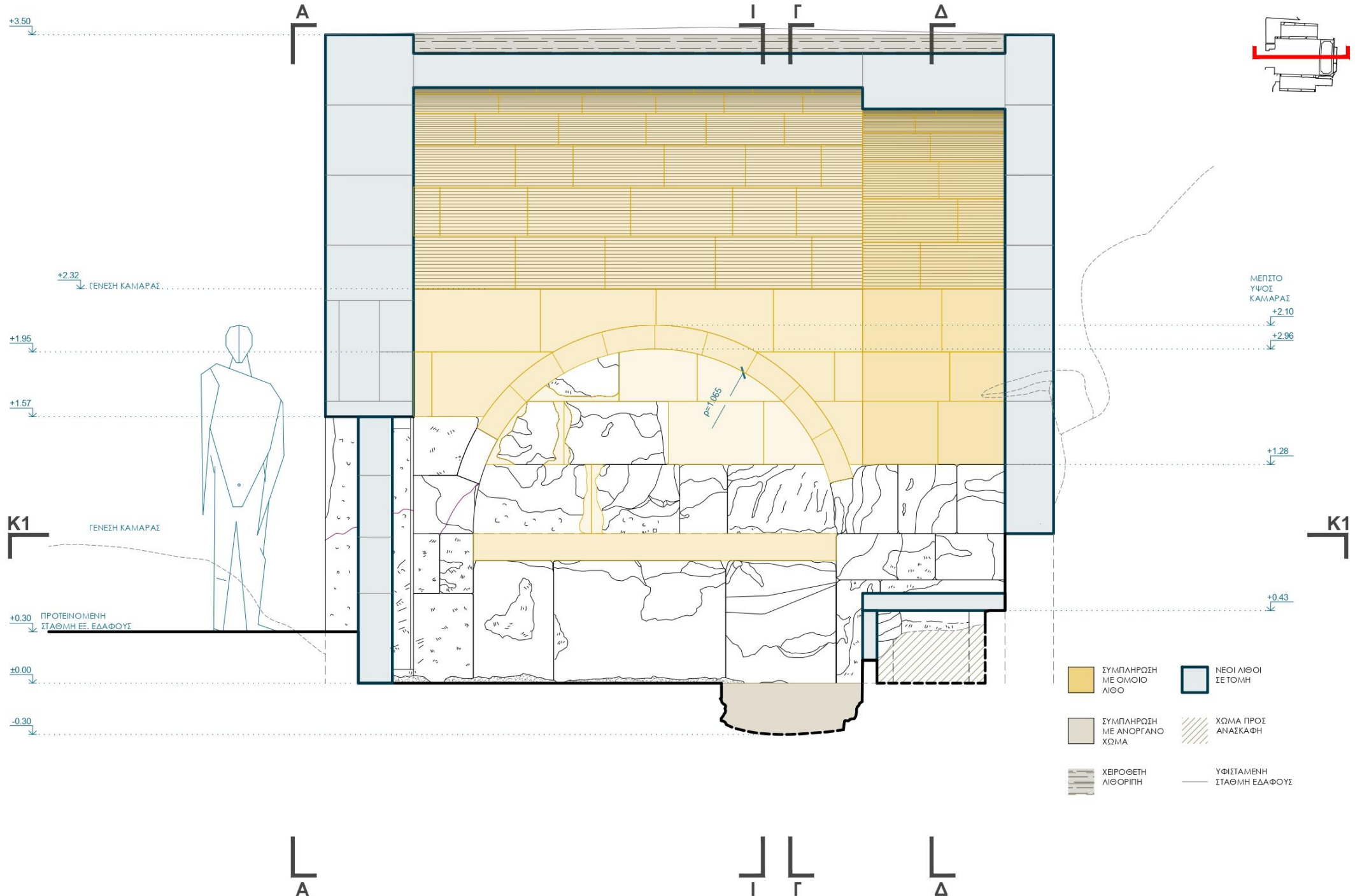
Οι ρωγμές στους λίθους στους οποίους εδράζεται η δυτική καμάρα χρειάζεται να συντηρηθούν και να ενισχυθούν, καθώς είναι ξεκάθαρο πως συντελέστηκαν από την διάρρηξη της αντοχής των λίθων λόγω των υπερκείμενων φορτίσεων. Σε περίπτωση που κριθεί πως αυτό δεν είναι εφικτό προτείνεται η αντικατάστασή τους με αντίγραφα από όμοιο λίθο.

Αναφέρεται σε αυτό το σημείο πως γενικά οι λίθοι της νοτιοδυτικής γωνίας παρουσιάζουν συνεχόμενη ρηγματώση. Σε περίπτωση που εξεταστεί από τους ειδικούς μηχανικούς και διαπιστωθεί πως αυτή δεν οφείλεται στην υπερβολική φόρτιση των λίθων κατά την κατάρρευση του μνημείου, θα χρειαστεί να γίνει μια σημειακή μελέτη του εδάφους προκειμένου να εξεταστεί κατά πόσο μπορούν

να φέρουν. Σε περίπτωση που τα εδάφη δεν είναι ικανά να φέρουν τα άνωθεν φορτία, προτείνεται η στερέωση της θεμελίωσης με σύγχρονες μεθόδους.

Ιδιαίτερη συντήρηση χρειάζονται επίσης οι λίθοι της δυτικής σαρκοφάγου, ώστε η έδραση του νέου καλύμματος να γίνεται σε οριζόντιο επίπεδο. Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί για τις άλλες δύο σαρκοφάγους. Η διαφορά με αυτό το κάλυμμα έγκειται στην μορφή του, καθώς προκειμένου να πατήσει στους εξωτερικούς λίθους, χρειάζεται μην είναι παραλληλεπίπεδο, αλλά να διαμορφώνει ένα «πόδι», όπως περιγράφεται στο κεφ. 2.3.2.9. Ο λόγος για τον οποίον ισχύει αυτό παραμένει αδιευκρίνιστος.

Σημειώνεται πως το Σχ. 43, λειτουργεί υποστηρικτικά στην μαρτυρία του πάχους του βορείου τοίχου, όπως έχει περιγραφεί ήδη στο κεφ. 2.5.4.6. για το σχ. 40.

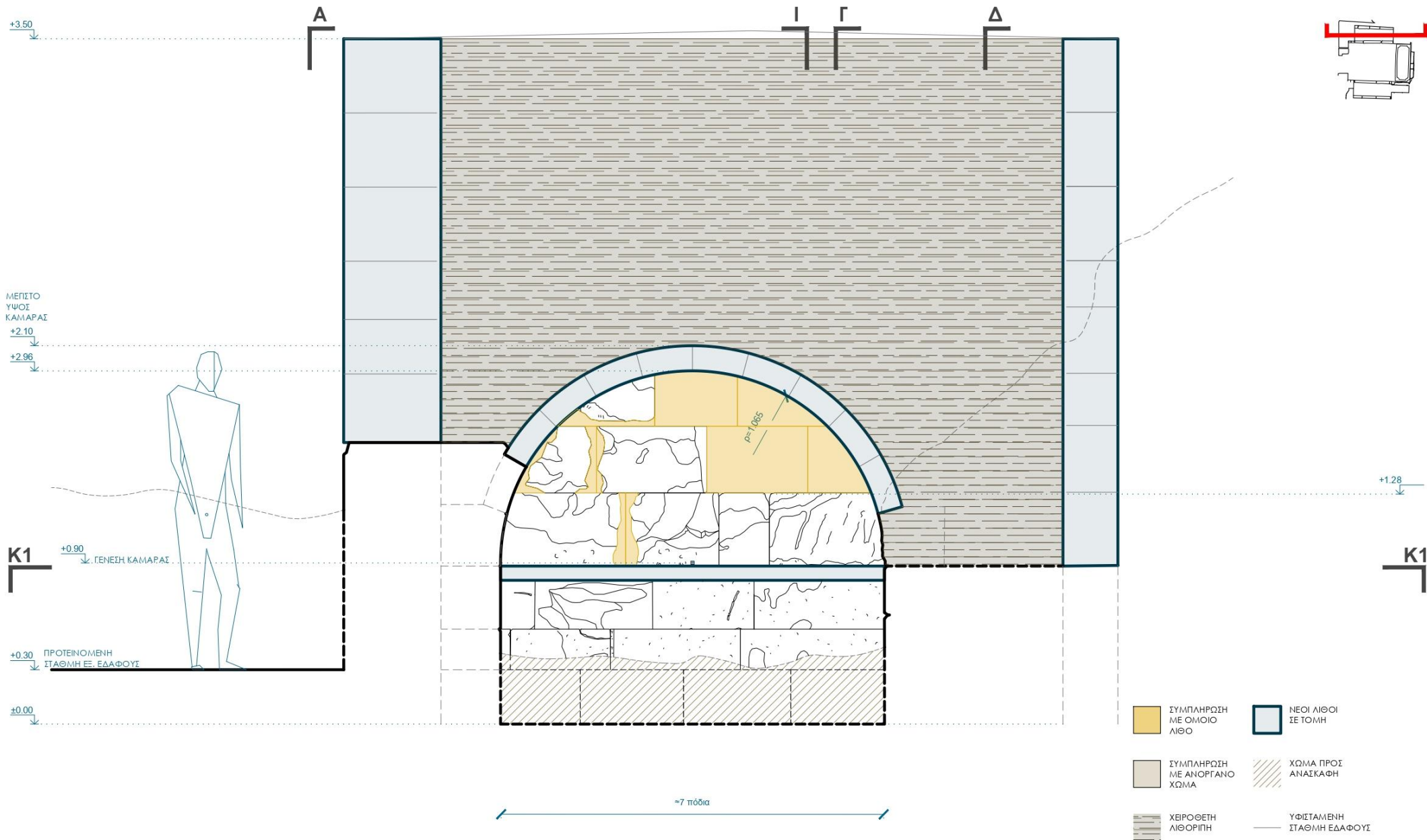
3.5.4.10. Τομή Θ

Η όψη του τυμπάνου του δυτικού αρκοσολίου προκύπτει από την πίσω επιφάνεια των λίθων που χρησιμοποιούνται για την αποκατάσταση της δυτικής όψης, όπως φαίνεται στο Σχ. 38. Οι συμπληρώσεις θα γίνουν όπως περιγράφεται και στο κεφ. 3.5.4.7 για το απέναντι τύμπανο.

Δυστυχώς δεν μπορούν να γίνουν υποθέσεις για την έδραση του δυτικού αρκοσολίου προς τα βόρεια και τη σχέση του με το βόρειο αρκοσόλιο. Η απομάκρυνση των χωμάτων όπως καταγράφηκαν στα Σχ. 28 και 29 θα φανερώσει στοιχεία για αυτήν που μπορούν να

χρησιμοποιηθούν και για την αποκατάσταση των υπόλοιπων γενέσεων.

Σημειώνεται σε αυτό το σημείο, πως κατά την απομάκρυνση του χώματος από τις σαρκοφάγους, είναι πιθανή η εύρεση λίθων που θα συνέθεταν τις καμάρες (θολίτες). Αυτό είναι ιδιαίτερος πιθανό για τη δυτική σαρκοφάγο αφού φαίνεται να έχει ικανή ποσότητα χώματος ώστε να τους καλύψει. Αν ισχύει αυτό και οι λίθοι κριθούν ως κατάλληλοι, προτείνεται όπως χρησιμοποιηθούν για την ανακατασκευή του αρκοσολίου. Η ανεύρεση βέβαια όλων των θολιτών είναι μάλλον απίθανη.

3.5.4.11. Τομή Ι

Το τελικό ύψος του εσωτερικού χώρου θα φτάνει τα 3.50μ -από το δάπεδο μέχρι την εσωτερική κορυφή του θόλου.

Η εσωτερική επιφάνεια του νότιου τοίχου ακολουθεί την κατασκευή του ιδίου εξωτερικά, με εξαίρεση τον κεντρικό λίθο ημικυκλικού σχήματος. Αυτό συμβαίνει για λόγους οικοδομικούς προκειμένου να κατασκευάζεται ταυτόχρονα η μέσα και η έξω παρειά του.

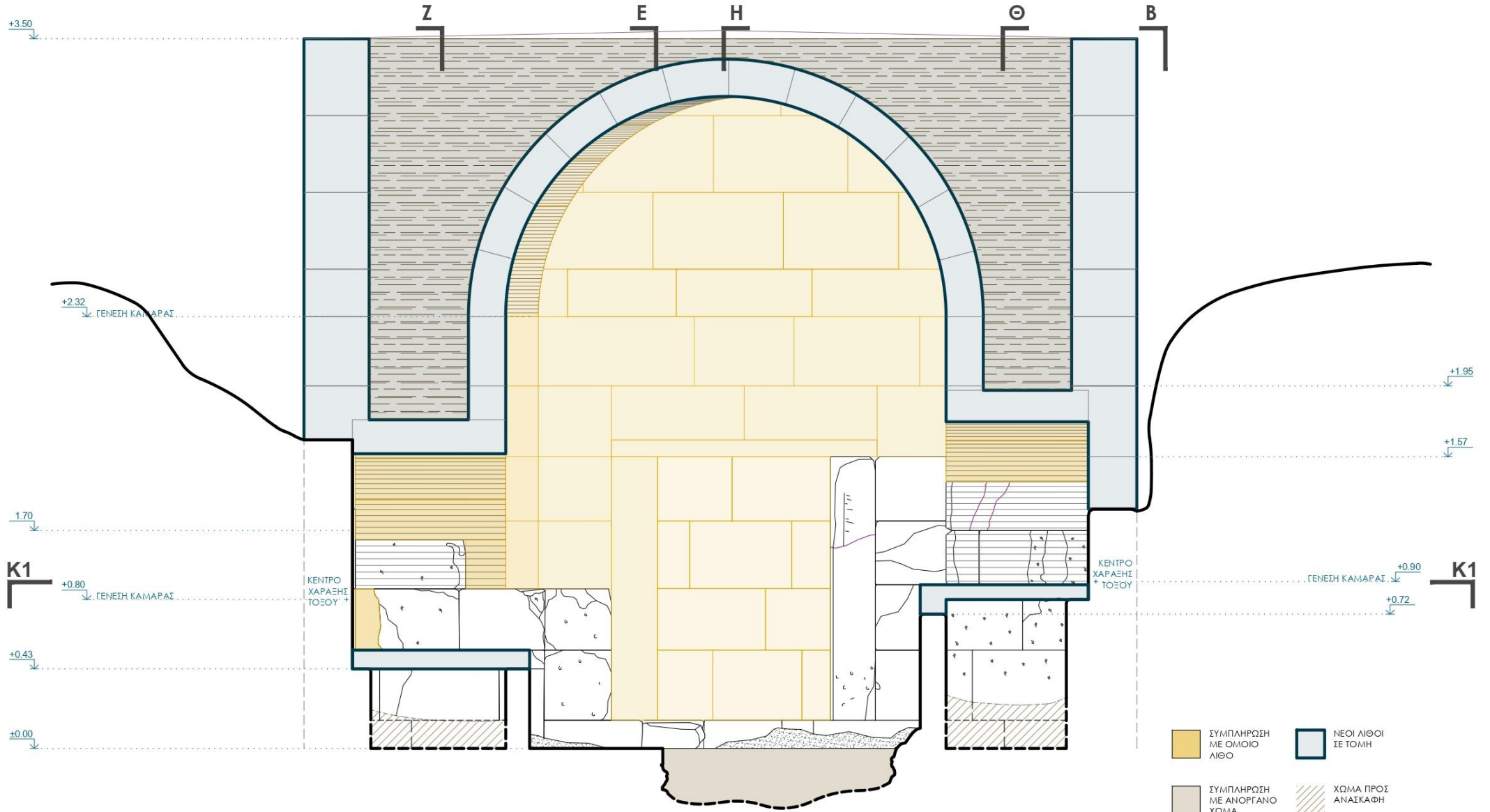
Παρότι δεν φαίνεται κάπου η αρχή των εξωτερικών τοίχων ανατολικά και δυτικά, είναι φυσικό να φτάνουν μέχρι τουλάχιστον το δάπεδο του εσωτερικού, γεγονός που τεκμηριώνεται από την λογική κατασκευής του τάφου. Με την απομάκρυνση των χωμάτων θα διαπιστωθούν τα θεμέλιά του,

καθώς και η σχέση τους με τον φυσικό βράχο.

Η σφράγιση του περάσματος από την θύρα γίνεται ώστε να εξυπηρετηθούν οι σκοποί της αποκατάστασης του μνημείου όπως αναφέρθηκαν στο κεφάλαιο 3.2.

Οι νέοι λίθοι θα τοποθετηθούν ώστε να τηρηθούν οι οριζόντιες γραμμές των αρμών των λίθων με εν ξηρώ δόμηση, προκειμένου το μνημείο να παραμένει επισκέψιμο για λόγους συντήρησης.

Τέλος, αναφέρεται πως πιθανά ευρήματα λίθων ή άλλων στοιχείων που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή του τάφου, εφόσον δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην αποκατάστασή του, όπως τοποθετηθούν εντός του τάφου. Σε περίπτωση που μπορούν να αποτελέσουν εκθέματα για εκπαιδευτικούς λόγους, θα μπορούσαν να προβληθούν στο νέο μουσείο.

Επιλογικό σημείωμα

Το εύρος της επιρροής της αρχαίας Αμαθούντος έγινε γνωστό μόνο σχετικά πρόσφατα. Τα τελευταία περίπου 50 χρόνια η Γαλλική σχολή ασχολήθηκε συστηματικά με την πόλη και έφερε στο φως σημαντικές πτυχές της αρχαίας πόλεως. Σε αυτή τη χρονική και τεχνολογική συγκυρία, οι διάφορες μελέτες κατάφεραν να αποκαλύψουν στοιχεία που σκιαγραφούν την ζωή στο νησί, σε μια περίοδο που ξεκινά τουλάχιστον από την πρώιμη Γεωμετρική περίοδο και φτάνει μέχρι και τις αραβικές επιδρομές του 7^{ου} αι. μ.Χ.

Μεγάλες αστικές δομές παραμένουν σε κατάσταση που επιτρέπει την έρευνα, σε αντίθεση με άλλους αρχαιολογικούς χώρους στην Κύπρο. Οι νεκροπόλεις αποτελούν μόνο ένα μέρος της αστικής συγκρότησης, ενώ λοιπές μελέτες για άλλες αστικές συγκροτήσεις έπονται.

Λόγω της μόνο πρόσφατης ανάδειξης της

σημασίας του χώρου, δεν έχουν γίνει ακόμη εκτεταμένες μελέτες για τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό του αρχαιολογικού χώρου, με αποτέλεσμα η ανάγνωση να γίνεται αποσπασματικά. Η υποβάθμιση του χώρου γίνεται αμέσως κατανοητή, με την παρατήρηση της σχέσης που αναπτύσσεται ανάμεσα στα κτήρια πλησίον και τα μνημεία.

Η σύγχρονη πόλη της Λεμεσού έχει πνίξει την αρχαία και συνεχώς διαλύει τα εναπομείναντα κατάλοιπά της. Βέβαια, δεν είναι τόσο απλό να κατανοήσει κανείς τις δυναμικές που συνετέλεσαν στην εξέλιξη της σύγχρονης πόλεως, χωρίς το στοιχειώδες ιστορικό υπόβαθρο. Ας μην ξεχαστεί πάντως πως καταλυτικό ρόλο σε αυτή την εξέλιξη είχε η κατάληψη της Αμμοχώστου το 1974, αποτέλεσμα της τουρκικής εισβολής. Οι οικονομικές συνθήκες της εποχής επέβαλλαν την δημιουργία ενός νέου τουριστικού θερέτρου. Επομένως, η αλματώδης τουριστική ανάπτυξη που συντελέστηκε τις προηγούμενες δεκαετίες δεν θα ήταν σωστό να αξιολογηθεί

με τους όρους που ισχύουν σήμερα.

Η διπλωματική αυτή εργασία προσφέρει στην έρευνα με διάφορους τρόπους, κυριότερος όμως αξιολογείται η αποτύπωση και αποκατάσταση των δύο τάφων, καθώς έτσι ανοίγονται νέοι δρόμοι προς τη μελέτη και την ερμηνεία τους.

Με την ανάδειξή τους, οι δύο τάφοι θα μπορούσαν να αποτελέσουν την αιτία για την αναγνώριση της σημασίας της Ανατολικής νεκροπόλεως, με άξονα τον περίπατο στον αφηγηματικό αρχαίο δρόμο.

Επίσης, η συλλογή και οργάνωση χωρικών και αρχαιολογικών δεδομένων για την Αμαθούντα μπορεί από μόνη της να καταστεί εργαλείο ανάπτυξης της έρευνας σε θέματα που ο γραφών δεν επεκτάθηκε. Για παράδειγμα στην ανάδειξη των οικιστικών πυρήνων, καθώς και των δικτύων του αρχαίου βασιλείου.

Σήμερα τα μνημεία της Αμαθούντος βρίσκονται σε κρίση, και αυτό αποτυπώνεται στην απουσία επισκεπτών στον αρχαιολογικό

χώρο.

Ίσως η ανά χείρας διπλωματική εργασία έχει προσφέρει κάτι στην κατανόηση της αρχαίας αρχιτεκτονικής και ενδεχομένως να θερμάνει το ενδιαφέρον για τα υλικά κατάλοιπα της περιοχής.

Βιβλιογραφία

Aupert Pierre. 1999. *Οδηγός Αμαθούντας*. Λευκωσία : Πολιτιστικό ίδρυμα τράπεζας Κύπρου σε συνεργασία με Τμήμα αρχαιοτήτων Κύπρου, 1999.

Aupert Pierre, Hellmann Marie-Christine. 1984. *Amathonte I, Testimonia I : Auteurs anciens, monnayage, voyageurs, fouilles, origines, géographie*. Αθήνα : Γαλλική σχολή Αθηνών, 1984.

Aupert, Pierre και Hellmann, Marie-Christine. 1984. *Amathonte I. Testimonia I : Auteurs anciens, monnayage, voyageurs, fouilles, origines, géographie*. s.l. : École Française d'Athènes, 1984.

Barraclough G., Stone N. 1989. *The Times atlas of world history. 3rd ed.* London : Times books, 1989.

Danielle A. Parks. 1999. *Burial Customs of Romn Cyprus: Origin and development*. s.l. : Faculty of graduate school, University of Missouri - Columbia, 1999.

Domurad R. Melodie. 1992. The population of ancient Amathus. *La Necropole d'Amathonte VI, Nicosie 1992, σελ. 159*. Λευκωσία : s.n., 1992.

Empereur, Jean-Yves και Kozelj, Tony . 2017. *The Hellenistic Harbour of Amathus*. s.l. : École française d'Athènes, 2017.

Fedak Janos. 1990. *Monumental tombs of the Hellenistic age*. Toronto Buffalo London : University of Toronto Press, 1990.

Feilden, Bernard M. 2003. *Conservation of historic buildings*. Rome : Routledge, 2003.

Ferréol Salomon, Lucy Blue. 2018. *Geoarchaeology of the Akrotiri Peninsula*. s.l. : Honor Frost Foundation, 2018.

General Louis Palma Di Cesnola. 1878. *Cyprus: Its ancient cities, tombs, and temples*. Νέα Υόρκη : Harper & Brothers, Publishers, 1878.

Geo., Jeffery. 1915. *Rock-cutting and Tomb-architecture in Cyprus during the Graeco-Roman Occupation*. s.l. : Archaeologia, or Miscellaneous Tracts relating to Antiquity, 1915.

Gjerstad, Einar . 1980. *Ages and days in Cyprus*. s.l. : P. Åstrom, 1980.

Hagelberg Erika, Bjørnstad Gro Brandt J. Rasmus . 2016. *Life and Death in Asia Minor in Hellenistic, Roman and Byzantine Times*. s.l. : Oxbow Books, 2016.

Hellmann, Marie-Christine. 1992. *Recherches sur le vocabulaire de l'architecture grecque, D'après les inscriptions de Délos*. s.l. : École française d'Athènes, 1992.

Karageorghis Vassos . 1979. Chronique des fouilles et découvertes archéologiques à Chypre en 1978. *Bulletin de Correspondance Hellénique*. 1979, 103-102, σσ. 671-724.

Le sanctuaire d'Aphrodite des origines au début de. **Fourrier, S. και Hermary, A. 2006.** s.l. : Ecole Française d'Athene, 2006.

Mainstone J. Rowland. 2003. Historic buildings as structures. [συγγρ. βιβλίου] Feilden M. Bernard. *Conservation of historic buildings*. Rome : Routledge, 2003.

Medelhavs Museet. 2020. Medelhavs Museet. *medelhavs museet - Start - Exhibitions - Cyprus – 7,000 years of history*. [Ηλεκτρονικό] Medelhavs Museet, 05 Jun 2020. [Παραπομπή: 15 Oct 2024.] <https://www.medelhavsmuseet.se/en/exhibitions/cyprus-7000-years-of-history/>.

Murray, Alexander S., Smith, Arthur H. και Beauchamp, Walters Henry . 1900. *Excavations in Cyprus: bequest of Miss E. T. Turner to the British Museum*. London : s.n., 1900.

Port Mobility Civitavecchia. 2015-2024. Port Mobility Civitavecchia. *Port Mobility Civitavecchia*. [Ηλεκτρονικό] Port Mobility Civitavecchia, 2015-2024. [Παραπομπή: 12 07 2024.] <https://civitavecchia.portmobility.it/en/cerveteri-and-necropolis-banditaccia>.

Ratté Christopher, Ramage Michael Tykot Robert. 2011. *Lydian Architecture, Ashlar masonry structures at Sardis*. Cambridge, MA : Archaeological Exploration of Sardis, 2011.

The Exploitation of the Landscape: Metal Resources and the Copper Trade during the Age of the Cypriot City-Kingdoms. **Kassianidou V. 2013.** s.l. :

American Schools of Oriental Research. BASOR 370, 2013.

The royal tombs of Tamassos. State of research and perspectives. **Buchholz Hans-Günter, Matthäus Harmut Walcher Katja. 2002.** Lyon : s.n., 20-22 Juin 2002, Cahiers du Centre d'Etudes Chypriotes, Τόμ. 32, σσ. 219-242.

— **Hans-Günter Buchholz, Hartmut Matthäus, Katja Walc. 2002.** 32, Lyon : Cahiers du Centre d'Études Chypriotes, 2002, σσ. 219-242.

Tønnes Bekker-Nielsen. 2004. *The Roads Of Ancient Cyprus.* Κοπεγχάγη : Museum Tusculanum Press, University of Copenhagen, 2004.

Turner E. T. 1900. *Excavations in Cyprus.* London : British Museum, 1900.

Wright, G.R.H. 1992. *Ancient building in Cyprus.* Leiden, New York, Koln : Brill, 1992.

Δίκαιος Π. 1960. *A Conspectus of Architecture in Ancient Cyprus.* Λευκωσία : Εταιρεία κυπριακών σπουδών, 1960.

Ορλάνδου Κ. Αναστάσιος. 1959-1960. *Τα υλικά δομής των αρχαίων Ελλήνων και οι τρόποι εφαρμογής αυτών κατά τους συγγραφείς, τας επιγραφάς και τα μνημεία.* Αθήναι : Η εν Αθήναις αρχαιολογική εταιρεία, 1959-1960. Τόμ. 2: Τα μέταλλα, το ελεφαντοστόν τακονιάματα και οι λίθοι.

— **1955-1956.** *Τα υλικά δομής των αρχαίων Ελλήνων και οι τρόποι εφαρμογής αυτών κατά τους συγγραφείς, τας επιγραφάς και τα μνημεία.* Αθήναι : Η εν Αθήναις αρχαιολογική εταιρεία, 1955-1956. Τόμ. 1: Το ξύλος και ο πηλός.

Πολυγνώση. 2020. *Ψηφιακή εγκυκλοπαίδεια "Πολυγνώση".* 14 07 2020.

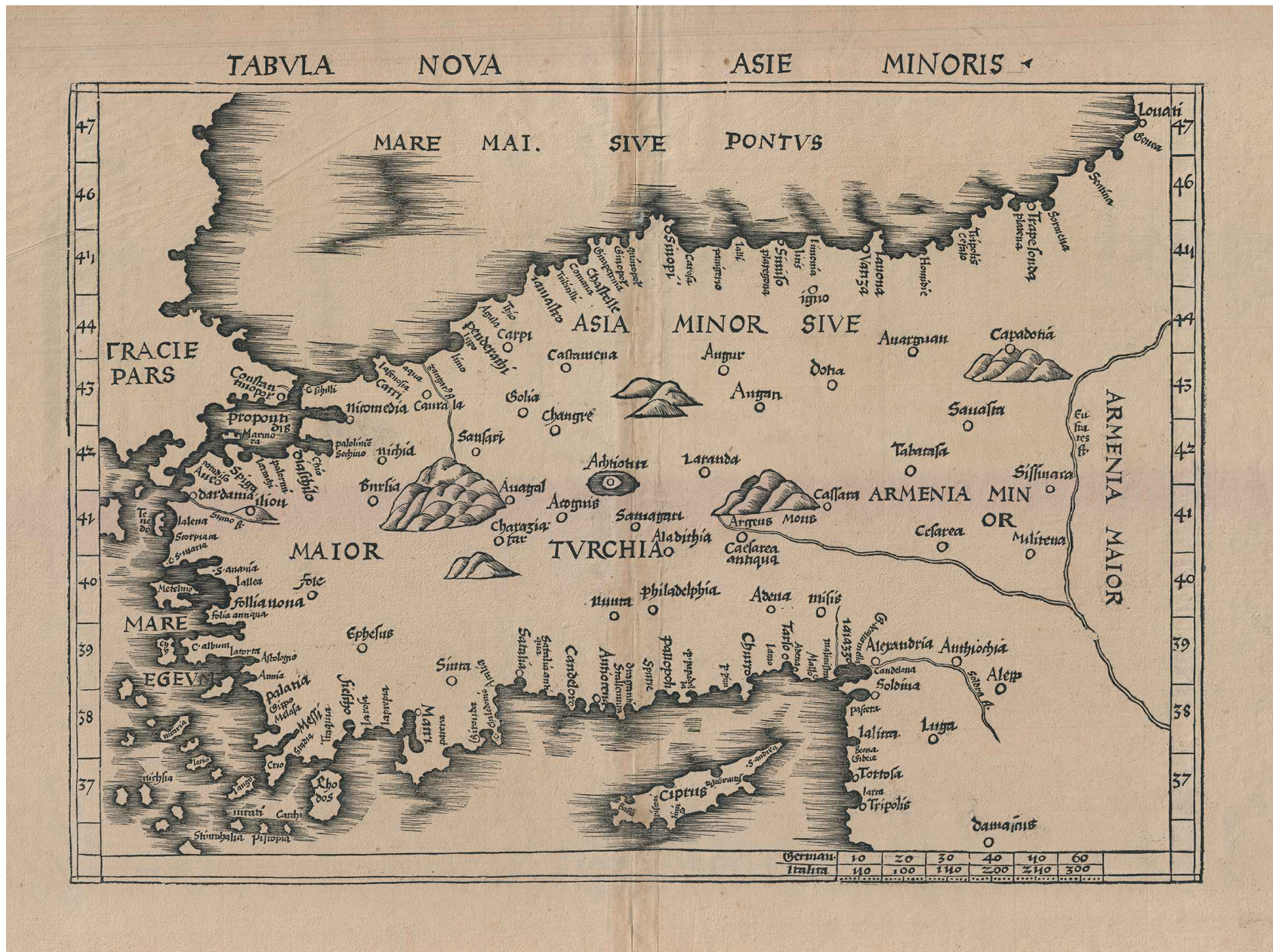
Προκοπίου Ν. Ε. 1991. *Ημερολόγιο Ανασκαφών Αν. νεκροπόλεως Αμαθούντος.* Λεμεσός : Δημοσίευτο, κατόπιν παραχώρησης υλικού από ίδια, 1991.

Στεφανή, Ελισάβετ. 2021. *Οι νεκροπόλεις της Αμαθούντας, ταφική τοπογραφία και τυπολογία από την πρόιμη εποχή του σιδήρου μέχρι την ύστερη ρωμαϊκή περίοδο.* Αδημοσίευτο : Πανεπιστήμιο Κύπρου, τμήμα ιστορίας και αρχαιολογίας, 2021.

Τμήμα γεωλογικής επισκόπησης. 2019. Γεωλογία της Κύπρου, Γεωτεκτονικές ζώνες, Εισαγωγή. [Ηλεκτρονικό] Υπουργείο Γεωργίας, Αγροτικής Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος, Τμήμα γεωλογικής επισκόπησης, 2019. https://www.moa.gov.cy/moa/gsd/gsd.nsf/page45_gr/page45_gr?OpenDocument.

Χρήστου Δήμος. 1996. Κυπρο-Αρχαϊκή Μνημειακή Ταφική Αρχιτεκτονική. Λευκωσία : Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου, 1996.

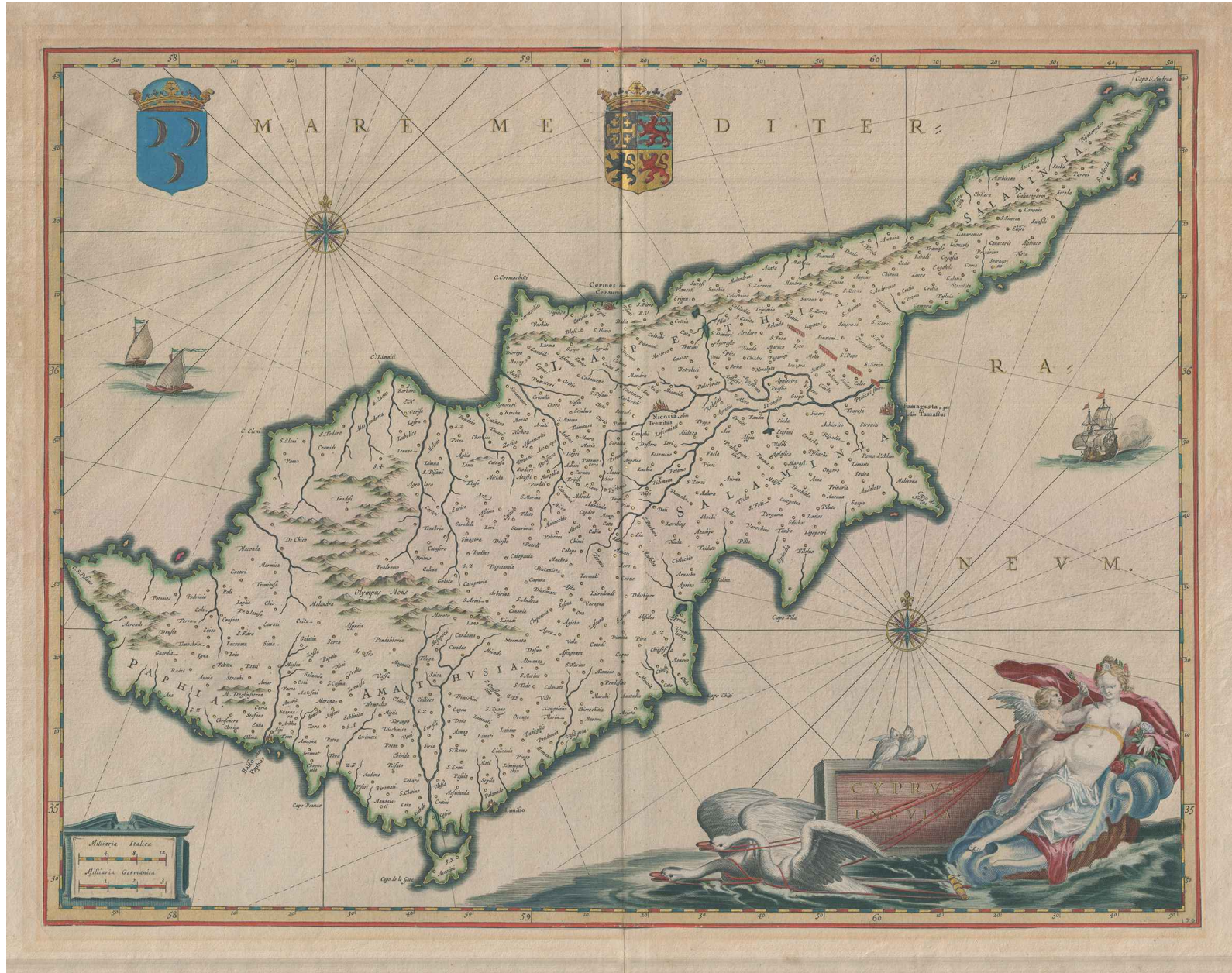
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: Ιστορικοί χάρτες

ΤΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΧΑΡΤΩΝ ΑΝΤΛΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ "ΣΥΛΒΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ" ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΠΛΗΡΕΣΤΕΡΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ. ΟΠΟΙΑΔΗΠΟΤΕ ΑΛΛΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥΣ ΕΠΙΒΑΛΛΕΙ ΤΗΝ ΑΔΕΙΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ

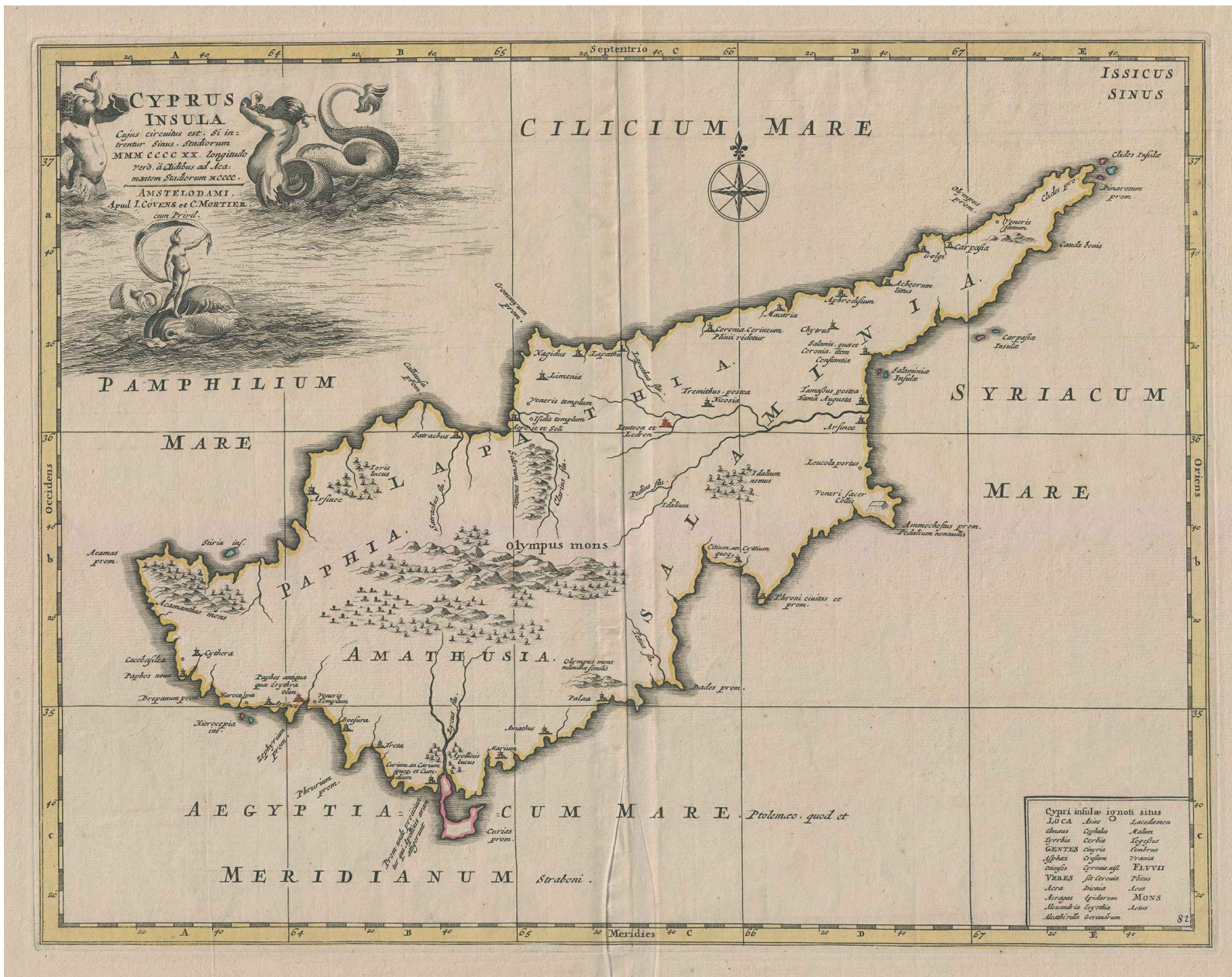
ΤΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΧΑΡΤΩΝ ΑΝΤΛΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ "ΣΥΛΒΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ" ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΠΛΗΡΕΣΤΕΡΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ. ΟΠΟΙΑΔΗΠΟΤΕ ΑΛΛΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥΣ ΕΠΙΒΑΛΛΕΙ ΤΗΝ ΑΔΕΙΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ

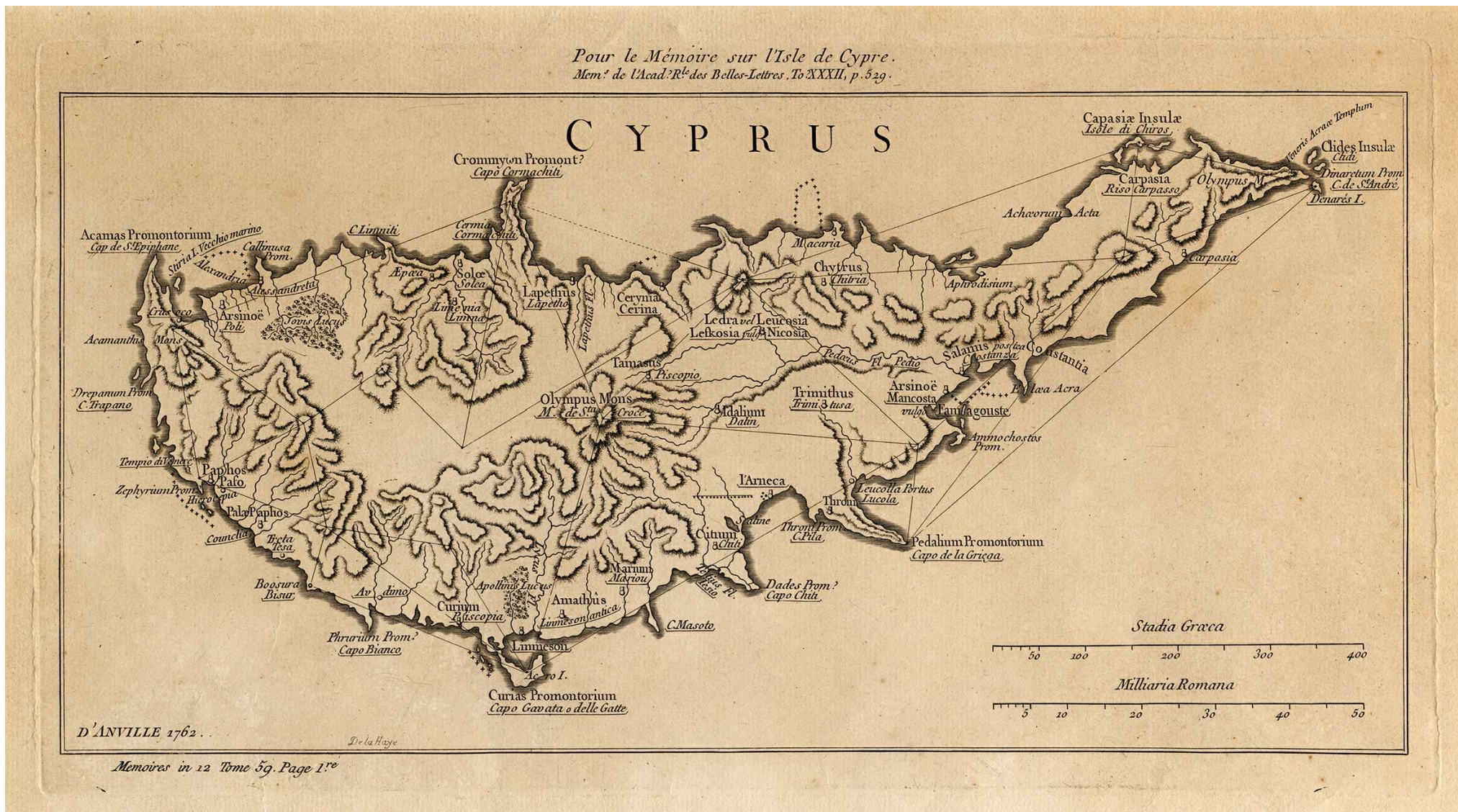
ΤΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΧΑΡΤΩΝ ΑΝΤΛΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ "ΣΥΛΒΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ" ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΠΑΡΕΣΤΕΡΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ. ΟΠΟΙΑΔΗΠΟΤΕ ΑΛΛΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥΣ ΕΠΙΒΑΛΛΕΙ ΤΗΝ ΑΔΕΙΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ

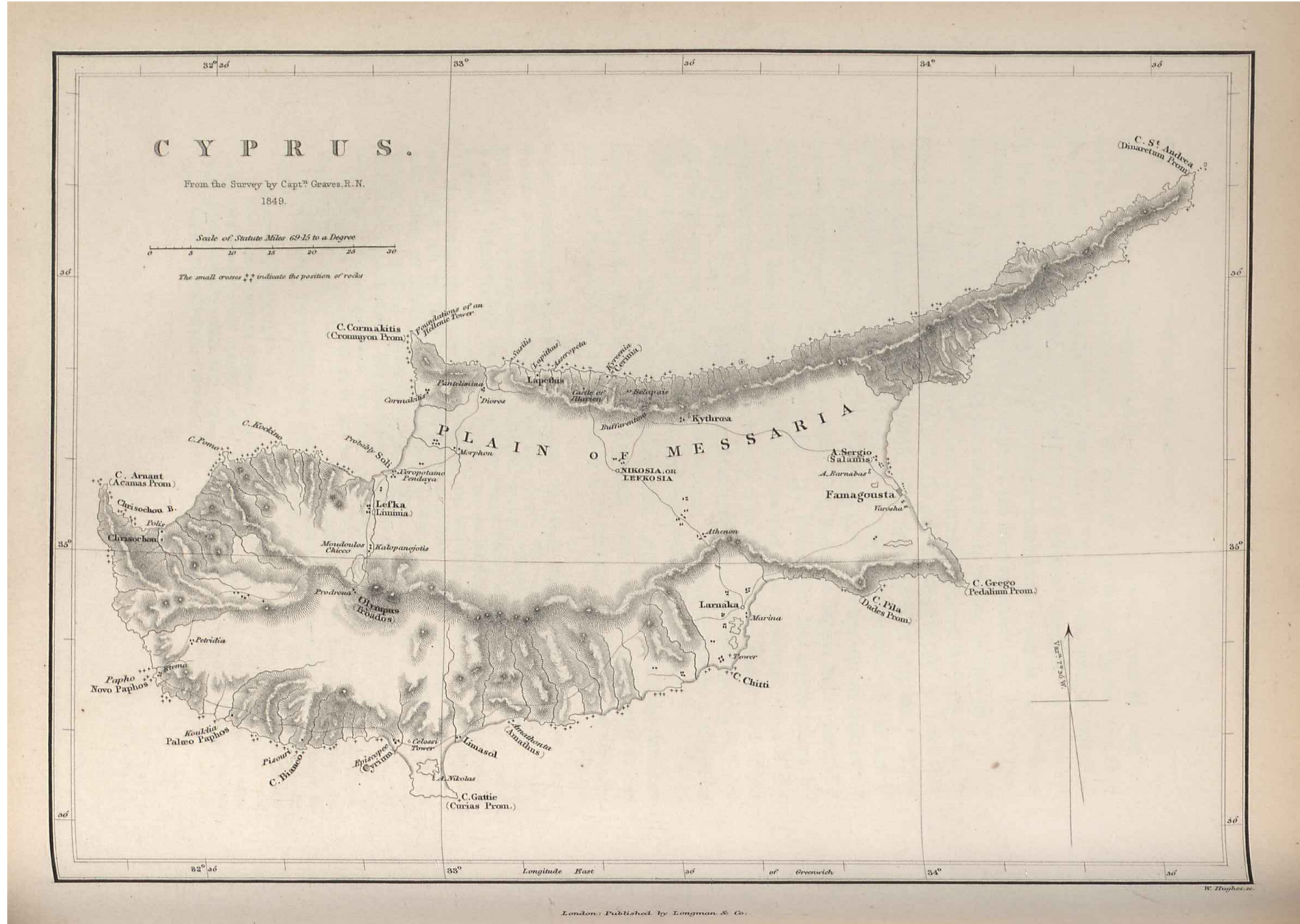
ΤΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΧΑΡΤΩΝ ΑΝΤΛΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ "ΣΥΛΒΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ" ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΠΛΗΡΕΣΤΕΡΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ. ΟΠΟΙΑΔΗΠΟΤΕ ΑΛΛΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥΣ ΕΠΙΒΑΛΛΕΙ ΤΗΝ ΑΔΕΙΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ

ΤΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΧΑΡΤΩΝ ΑΝΤΛΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ "ΣΥΛΒΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ" ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΠΛΗΡΕΣΤΕΡΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ. ΟΠΟΙΑΔΗΠΟΤΕ ΑΛΛΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥΣ ΕΠΙΒΑΛΛΕΙ ΤΗΝ ΑΔΕΙΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ

ΤΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΧΑΡΤΩΝ ΑΝΤΛΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ "ΣΥΛΒΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ" ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΠΛΗΡΕΣΤΕΡΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ. ΟΠΟΙΑΔΗΠΟΤΕ ΑΛΛΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥΣ ΕΠΙΒΑΛΛΕΙ ΤΗΝ ΑΔΕΙΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ

ΤΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΧΑΡΤΩΝ ΑΝΤΛΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ "ΣΥΛΒΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ" ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΠΛΗΡΕΣΤΕΡΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ. ΟΠΟΙΑΔΗΠΟΤΕ ΑΛΛΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥΣ ΕΠΙΒΑΛΛΕΙ ΤΗΝ ΑΔΕΙΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ

ΤΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΧΑΡΤΩΝ ΑΝΤΛΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ "ΣΥΛΒΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ" ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΠΛΗΡΕΣΤΕΡΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ. ΟΠΟΙΑΔΗΠΟΤΕ ΑΛΛΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥΣ ΕΠΙΒΑΛΛΕΙ ΤΗΝ ΑΔΕΙΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ